

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
1 (60)' 2016**

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України» Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Меланія АСТВАЦАТРЯН,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Вірменського державного педагогічного університету ім. Хачатура Абовяна (Вірменія)

Віль БАКІРОВ,

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ,

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Микола ЄВТУХ,

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

Ірина ЗАРУБІНСЬКА,

доктор педагогічних наук, професор, проректор з міжнародних зв'язків Національного авіаційного університету

Світлана КАЛАШНІКОВА,

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Беата КОСОВА,

доктор філософії, професор Університету Матея Бела (Словацька Республіка)

Наталія КОЧУБЕЙ,

доктор філософських наук, професор, професор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (*заступник головного редактора*)

Василь КРЕМЕНЬ,

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України,
президент НАПН України

Серап КУРБАНОГЛУ,

професор, декан факультету педагогічного менеджменту Університету Хаджеттепе (Туреччина)

Володимир ЛУГОВИЙ,

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН
України (*перший заступник головного редактора*)

Василь МАЙБОРОДА,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу інтеграції вищої
освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України

Віктор РЯБОВ,

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Російської академії освіти, президент
державного бюджетного освітнього закладу м. Москви «Московський міський педагогічний
університет» (Росія)

Зореслав САМЧУК,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу якості вищої
освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Ірина СТЕПАНЕНКО,

доктор філософських наук, професор, завідувач відділу інтернаціоналізації вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

Михайло СТЕПКО,

кандидат фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор
Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти ДВНЗ «Університет менеджмен-
ту освіти» НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА,

доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики
та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Олександр ФЕДОРОВ,

доктор педагогічних наук, професор, президент Російської асоціації кіноосвіти та медіапедагогі-
ки (Росія)

Ольга ЯРОШЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу
інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.

Інститут вищої освіти НАПН України

Тел.: +38-044-286-68-04/286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net

Схвалено рішенням вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України,
протокол № 1 від 14.01.2016.

ЗМІСТ

СТОРИНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО

Ідеологічні засади сучасного законотворення в галузі освіти 5

АКТУАЛЬНА ТЕМА

Віль БАКІРОВ, Людмила БЕЛОВА

Харківський університетський консорціум: новий рівень інкорпорації
університетських ресурсів 10

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Олександра РУБАНЕЦЬ

Когнітивні засади формування інноваційної культури у вищій школі..... 17

Сергій ТЕРЕПИЩІЙ

Причини та витоки глобалізації освітнього ландшафту 22

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Вільям КОВАЛЕНКО

Розумові технології у вирішенні глобальних і фахових проблем вищої освіти 30

Марія НЕСТЕРОВА

Імплементация когнітивних технологій соціальної згуртованості в систему
вищої освіти: європейський досвід..... 37

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ І МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Ганна ЦВЕТКОВА

Інноваційність як принцип нового педагогічного мислення та шлях
професійної самореалізації викладачів гуманітарних дисциплін..... 42

Юлія ОПАНАСЮК

Дистанційне навчання як наслідок еволюції традиційної системи освіти..... 49

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Іван СИЛАДІЙ

Демократизація як відповідь освіти на виклики глобалізованого світу 54

Лілія ЯРЕМЕНКО

Необхідність удосконалення навчальної практики майбутніх педагогів
на базі позашкільних закладів освіти 59

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сергій КУРБАТОВ

Сучасні британські інновації в розробці міжнародних університетських рейтингів 65

Олена ЩЕРБАКОВА

Аналітичний огляд новітніх франкомовних видань із риторики, ораторського
мистецтва і культури мовленнєвої комунікації представників університетської
й академічної еліти Франції, Бельгії та Південної Африки 74

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Сергій КУРБАТОВ

«ПОБАЧИТИ СЛОНА...» Рецензія на книгу: «Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторингове дослідження: аналітичний звіт / Міжнародний благодійний фонд "Міжнародний фонд досліджень освітньої політики"; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова – К. : Таксон, 2014. – 144 с. 83

Валентина АСТАХОВА

Кадровий потенціал сучасних освітніх систем: стан і перспективи 85
Реферативний обзор статей номера 87
Abstracting review of journal articles editor in chief's page..... 91
Contents..... 94
До уваги авторів 95

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 26 січня 2011 р. № 1–05/1 внесено до Переліку
видань, де можуть друкуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
педагогічних і філософських наук**

CONTENTS

EDITOR IN CHIEF'S PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

Ideological foundations of modern educational laws..... 5

ACTUAL TOPIC

Vil BAKIROV, Ludmila BIELOVA

Kharkiv university consortium: a new level of university resources incorporation 10

PHILOSOPHY OF EDUCATION XXI: SEARCH FOR PRIORITIES

Oleksandra RUBANETS

Cognitive foundations of shaping of innovation culture in higher education..... 17

Sergii TEREPISSHCHYI

Causes and origins of globalization of educational landscape 22

MODERN SCIENCE AND CONTEMPORARY EDUCATION

Viliam KOVALENKO

Cognitive technologies in solving of global and professional higher education issues 30

Mariia NESTEROVA

Implementation of cognitive technologies of social cohesion into the system of higher education: european experience 37

THE REFORM: METHODOLOGY AND METHODICS OF EDUCATIONAL PROCESS

Ganna TSVETKOVA

Innovation as the principle of the new pedagogical thinking and the way of professional self-realization of the high school teachers of humanitarian disciplines 42

Yulia OPANASYUK

Distance learning as a result of evolution of traditional education system 49

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Ivan SILADII

The democratization of education as a response to the challenges of a globalized world... 54

Liliia YAREMENKO

The need to improve the educational practices of the Future teachers on the basis of after-school educational institutions..... 59

FOREIGN EXPERIENCE

Sergiy KURBATOV

Contemporary british innovations in the development of international university rankings 65

Olena SHCHERBAKOVA

The analytical review of the latest foreign (in french) editions on rhetoric, public speaking and culture of speech communication of the university and academic elite modern representatives from France, Belgium and South Africa..... 74

INFORMATION

Sergiy Kurbatov

"To See the Elephant..." Review of the book: " Monitoring of Integration of Ukrainian System of Higher Education into European Higher Education and Research Area: Monitoring Research: Analytical Report // International Charity Foundation "International Foundation for Reaserch of Educational Policy": Edited by T.V. Finikov and O.I. Sharov – K.: Taxon, 2014. – 144 p..... 83

Valentyna ASTAKHOVA

Human Resorces of Contemporary Educational Systems: Current Situation and Perspectives..... 85

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

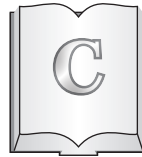
Ключові слова: людина, освіта, культура,
норма, закон, ідеологія.

Створення нормативно-правової бази освіти є одним з ключових напрямів її модернізації відповідно до викликів епохи, реалізацією європейського вектору розвитку; першочерговим у цьому контексті є визначення того «духу законів» – своєрідної ідеології законотворення, за якою мають конструюватись основні норми та положення; автор визначає два основних джерела, які формують цю ідеологію: 1) національна ідея українського державотворення; 2) європейський характер розвитку освіти. У їх поєднанні (через вираження в загальних нормах) має розгортатися процес законотворення в галузі освіти.

УДК 17.022.1:37.03

**ІДЕОЛОГІЧНІ
ЗАСАДИ
СУЧАСНОГО
ЗАКОНОТВОРЕННЯ
В ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

© Андрущенко В., 2016

Створення нових законів, які б врегульовували відносини суб'єктів освітнього процесу і спонукали жити за законами, є чи не головною передумовою нашого входження у європейський освітній простір. Основні підходи до сучасного законотворення у галузі освіти визначені Декларацією про державний суверенітет України 1990 року; Актом проголошення незалежності 1991 року та документами, які утверджують європейський вибір України як стратегічний курс розвитку держави і суспільства. У їх основі – тисячолітні традиції державотворення в Україні, цінності національної культури, національна ідея як вираз корінного прагнення українців до свободи. Розгорнуті й закріплені Конституцією України такі експектації, як «створення демократичного суспільства», «всебічне забезпечення прав і свобод людини», «шанування національних прав усіх народів», «повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України», «побудова

правової держави» розглядаються нами як *перша складова* ідеології українського законотворчого процесу загалом, освітянських законів зокрема.

Підписання Україною Лісабонської та Болонської конвенцій є яскравим виявом орієнтації української освіти на європейські стандарти та принципи. Основними з них є демократія і права людини, миролюбство й екологічна безпека, толерантність і солідарність. Означені цінності формують *другу складову* ідеології українського законотворення в галузі освіти.

Оптимальне поєднання обумовлених цими потоками духовних домінант якраз і створює ту ідеологічну платформу, той унікальний «дух законів» (Ш. Монтеск'є), на якому розгортається законотворча практика в галузі української освіти в трансформаційний період.

Ідеологія поєднання національного і європейського в освітянських законах вимагає, з одного боку, глибокого освоєння національного освітянського досвіду, з іншого – узагальненого бачення європейських едукологічних традицій, особливостей їх переломлення в різноманітних системах освіти країн європейського простору.

Духовний стрижень традиції – українська національна ідея сьогодні постає як провідна ідеологічна домінанта державотворення. Провідною вона є і в системі освіти. Саме тому правове поле освіти, яке створюється, має розгортатись на безпосередньому підґрунті української національної ідеї, зінтегрованої з загальноцивілізаційними духовними орієнтаціями, фундаментальними цінностями.

Означені духовні потоки, синтезовані в єдине ціле, створюють унікальне ідеологічне підґрунтя для формування нормативно-правового поля освіти як демократичної, інтегрованої в європейський і світовий освітній простір, відкритої й толерантної системи, що базується на національних традиціях і загальнолюдських фундаментальних цінностях, відповідає ринковим перетворенням і нагальним потребам практики.

Ця ідеологія індукує дух законів, висхідна норма яких обумовлює центральне місце людини як найвищої, непорушної, самодостатньої цінності. *Пріоритет людини* (людиноцентризм (В. Кремень)) в освіті має стати, таким чином, першою і водночас парадигмальною нормою закону, утвердитись як ідейний стрижень нормативно-правового поля освіти взагалі.

Зрозуміло, людина в освіті, як і в житті, є цінністю конкретною. Це – дитина і мати, учень і вчитель, вихованець і вихователь, неповторна індивідуальність і громадянин, особистість і водночас представник нації, держави, тієї чи іншої соціальної групи зі всіма суспільними й життєво-побутовими потребами та інтересами. Увійшовши в систему освіти, вона сподівається не лише на отримання знання, але й на соціальний захист, а ще більше – на ставлення до себе як особистості.

Тоталітарні системи останнє ігнорують, принижують, нівелюють; демократичні – розвивають, піднімають, зміцнюють.

Першою і головною вимогою нового нормативно-правового поля української освіти має стати норма закону, яка забезпечує її *особистісну*, узгоджену із загальноцивілізаційними тенденціями розвитку людства у XXI столітті орієнтацію, ставлення до людини як особистості; другою – та, що відтворює *демократизм* системи, забезпечує її відкритість і водночас повну реалізацію вільного самовияву особистості.

Синтезуючою категорією сучасного нормативно-правового поля освіти має стати відповідна природі української людини загальнонаціональна державотворча культурно-історична орієнтація, демократизм і особистісна спрямованість якої підтверджується всім ходом суспільно-історичного розвитку. Саме тому глибинною основою, своєрідним синтезуючим стрижнем «духу закону» української освіти XXI століття має стати *українська національна ідея державотворення*.

У загальному плані національна ідея – це духовна першооснова, внутрішній чинник інтеграції й джерело розвитку нації.

Через її усвідомлення відбувається самоусвідомлення нацією сенсу свого буття, своєї унікальності серед інших народів, мети існування, покликання, перспективи поступу, стратегічних і тактичних інтересів. Національна ідея об'єднує народ у націю, спонукає до практичних дій у самореалізації, об'єднанні в державу. Вона пронизує все суспільно-політичне й соціокультурне буття народу, становить той духовний стрижень, з якого виходять і в який заглиблюються (повертаються) всі його ментальні характеристики.

Сформоване на ідеології державотворення, фундаментальних цінностях і національній ідеї, нормативно-правове поле освіти є саме тією абеткою її функціонування й розвитку, яка забезпечує вільне зростання особистості (здобуття знань, виховання, професійне становлення) згідно з загальноцивілізаційними і водночас з внутрішніми особливостями її ества, ментальними характеристиками.

Не менш важливою є й ідеологічна настанова на *демократизацію* правового поля освіти. Закони, що регулюють відносини в освітянській галузі, повинні бути демократичними, тобто спонукати до творчості, вибору моделей і технологій навчання і виховання, сприяти самовизначенню учасників навчально-виховного процесу – вчителя і учня – не як сліпих виконавців певної часткової функції, а як особистостей у всій повноті сприйняття і відтворення життя.

Демократія в буквальному розумінні означає народовладдя, участь народу в управлінні державою. Рівень демократії визначається можливостями реалізації політичних свобод і рівноправності громадян. Стосовно освіти поняття демократії розглядається як реальне використання всіма суб'єктами освітянського процесу демократичних прав і свобод щодо здобуття повноцінної освіти, можливість їхньої участі в організації і управлінні освітянськими справами, загальному використанні широких можливостей власного вибору. Логіка розвитку освітянського закону повинна розгортатись в цьому контек-

сті як розширення прав і свобод особистості в освіті, якомога ширшого впровадження правових механізмів саморегуляції та самоуправління.

Батьки і діти, вчителі й учні не повинні бути пасивними носіями тих чи інших освітянських функцій, а тим більше – залежати від свавілля адміністрації. Нові закони мають викоринити свавілля як антиосвітянський, правонеприйнятний факт і разом мають розвивати ініціативу й активність, спонукати пошук і впровадження нового, заохочувати творчість. Принциповим при цьому є положення про те, що останнє не може бути обмежене нічим іншим, окрім закону. Як писав Вольтер, «свобода полягає лише в тому, щоб залежати лише від закону».

Нове освітянське законодавство надалі утверджуватиметься як *ринково спрямоване*. Воно орієнтує розвиток галузі в парадигмальній площині ринкових відносин, охоплюючи при цьому як зміст навчання, так і форми організації та управління навчально-виховними процесами.

Як відомо, ринок – це особиста відповідальність, опора на власні сили, довіра до власного розуму й широка мобільність особистості під час прийняття рішення, вибору варіантів реалізації власних можливостей у всіх сферах суспільного виробництва. Ринкові орієнтації особистості формуються життєвою практикою; її цілеспрямованість забезпечує освіта. Зрозуміло, щоб виконати означену функцію, вона (освіта) повинна бути ринково-орієнтованою, а це, своєю чергою, знову ж таки, залежить від законів. Ринкова спрямованість освітянських законів постає як загальна вимога, норма й стандарт стабільного розвитку держави і суспільства. Саме вона відкриває для нас можливість повернення до цивілізації, звідки держава і народ були витіснені тотально одержавленою, ідеологічно ангажованою плановістю. У цьому зв'язку мають бути переосмислені норми, які регулюють не тільки вибір типу чи виду навчального закладу, змісту навчальних дисциплін чи курсів, але й характер самого навчаль-

но-виховного процесу, особливо його практичної складової. Я вже не кажу про можливість матеріального забезпечення учнів та студентів, працевлаштування, соціальний захист випускників тощо. Підготовка людини до життя та праці в ринкових умовах має здійснюватися за логікою і змістом цих відносин. Останнє ж має забезпечити закон, трансформація якого в даному контексті є не лише освітянською, але й глибоко соціальною проблемою.

Не менш важливою є обумовлена загальною тенденцією світової соціокультурної трансформації переорієнтація законів у контексті миротворчості, толерантності, відкритості. Внутрішній демократизм законів має бути поєднаний з демократизмом зовнішнім – їх загальною зорієнтованістю на *миротворчість* як світоглядний принцип нового світовлаштування, стратегії розвитку людства як цивілізації. Нові закони мають спрямувати освітянську галузь на формування означеної риси світогляду як світогляду масового, всеохоплюючого.

Відомо, що в минулому миротворча спрямованість освіти була заідеологізована. Фактично вона розглядалась як форма класової боротьби й утверджувалась як світоглядна настанова тієї ж таки «боротьби» лише зі знаком мінус. Колишня освіта виховувала конфронтаційно-класову «миротворчість»; про її загальнолюдський зміст мовилось лише похапцем, як про щось занадто ліберальне, розмите, недієздатне. Глибокі й конструктивні ідеї миротворчого спрямування, сформовані відповідно до неконфронтаційних, загальнолюдських духовних цінностей, скажімо, ідей М. Ганді, Дж. Неру, М. Реріха, Л. Толстого, А. Швейцера, всесвітньо відомих гуманістів «Римського клубу» тощо, якщо й розглядалися у тих чи інших навчальних курсах, то в надто спрощеному вигляді й, як правило, у поблагливо-скептичній тональності. Це звужувало саму ідею миротворчості, вимивало з неї вселюдський характер і спрямованість. Понад те, подібна практика формувала світогляд «борця» (за мир у соціалістично і комуністично переобладнаному світі), а не ми-

ротворця, зорієнтованого, як того і потребує цивілізація, на розуміння й сприйняття широкого розмаїття різноспрямованих життєвих орієнтацій народів і культур світу.

Нинішній закон має спрямовувати освіту в широкому *миротворчому* розумінні перспективи розвитку цивілізації. Всім своїм змістом освіта має утверджувати просту й зрозумілу істину: *без миру на землі людство не має майбутнього; війна – це смерть цивілізації*, і якщо вона виникне, то знищить усе – від тисячолітніх єгипетських пірамід до знаменитого американського Діснейленду, від найбіднішого мексиканського селянина до найбагатшої людини на Землі.

У цьому сенсі миротворчо спрямовуюча норма ідеології освітянського закону поєднується з його загальною орієнтацією на виховання засобами освіти фундаментальних цінностей – добра і краси, істини й справедливості, співчуття і милосердя, тобто зі звеличенням людяності та людини, і водночас на забезпечення її виживання в контексті розв'язання глобальних проблем сучасної цивілізації – екологічної, енергетичної, продовольчої, демографічної, інформаційної тощо.

Характерно, що наше виживання у світі глобальних проблем і суперечностей може бути здійсненим лише за умови, якщо ми збережемо свою національну і культурну ідентичність. Втративши означені характеристики, ми перестанемо існувати як особистості, асимілюємось в інших етносах, перетворимось на їхній «доважок». Щоби цього не сталося, засобами освіти потрібно усіляко формувати, виховувати, пестувати українське громадянсько-патріотичне єство підрастаючого покоління, постійно і повсякчасно відтворювати українство як вселюдський феномен культури. Й стрижнем у такому формуванні повинен бути саме закон, державотворча, націозахисна і відтворювальна функція якого має розглядатись як альфа і омега сучасного освітянського законотворення. Українська мова і культура, література і мистецтво, історія й інші предмети націо- і державотворення мають бути

передбачені законодавчим чином як *пріоритетні в національній системі освіти* такою мірою, яка б не припускала різночитання, політичного лукавства і водночас безпідставного самозвеличення чи приниження національних почуттів будь-якої етнонаціональної групи, незважаючи на її чисельність. При цьому означена норма має регулювати не лише внутрішні етнонаціональні проблеми, але й ставлення українців до всіх інших народів і культур світу.

Законотворча робота має широкий і розгалужений характер. Як уже зазначалось, закон – це суттєве, повторюване, істотне, стійке, необхідне, загальне для даної галузі відношення між явищами об'єктивної дійсності. Він уособлює певний *устрій, співвідлягання* у цьому зв'язку. І якщо це так, а ми хочемо, щоб *у нашій освіті господарював порядок*, ми маємо, як писав філософ, боротись за Закон, як за свої стіни.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** Світанок Європи. Проблема підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. Андрущенко. – К. : Знання України, 2015. – 1099 с.
2. **Клепко С.** Філософія освіти у європейському контексті / С. Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2006. – 328 с.
3. **Кремень В.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 576 с.
4. **Кремень В.** Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Кремень. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 520 с.

REFERENCES

1. **Andruschenko V.** Dawn of Europe. The problem of training new teachers for a united Europe of the XXIst century / V. Andrushchenko. – K. : Znannya Ukraine, 2015. – 1099 p.
2. **Klepko S.** Philosophy of education in the European context / S. Klepko – Poltava: POIPPO, 2006. – 328 p.
3. **Kremen V.** Philosophy of national idea. Human. Education. Society / V. Kremen. – K. : Gramota, 2007. – 576 p.
4. **Kremen V.** Philosophy of humanocentrism in educational space strategy / V. Kremen. – K. : Pedagogichna dumka, 2009. – 520 p.

УДК 37.014

ХАРКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КОНСОРЦІУМ: НОВИЙ РІВЕНЬ ІНКОРПОРАЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ РЕСУРСІВ

Віль Бакіров

доктор соціологічних наук, професор,
академік НАН України, академік НАПН
України, ректор Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна, голова Ради
ректорів Харківської області

Людмила Белова

доктор соціологічних наук, професор,
директор Харківського регіонального
інституту державного управління
Національної академії державного
управління при Президентові України,
президент Харківського університетського
консорціуму

© Бакіров В., Белова Л., 2016

Ключові слова: університетський консорціум, вища освіта, якість освіти, регіональна політика розвитку вищих навчальних закладів, об'єднання зусиль у галузі підготовки висококваліфікованих кадрів.

Розглянуто практику створення і функціонування Харківського університетського консорціуму, показано переваги системної інкорпорації ресурсів вишів окремо взятого регіону в реалізації положень нової редакції Закону України «Про вищу освіту», окреслено перспективні напрями діяльності такого об'єднання в контексті забезпечення якості вищої освіти.

Постановка проблеми. Реформа української вищої освіти, що отримала додатковий поштовх з ухваленням і впровадженням у діяльність вітчизняних вишів положень нового Закону України «Про вищу освіту», значно розширює університетську автономію, надає нові можливості самостійно визначати зміст, форму, методи навчального процесу, організації науково-дослідної роботи, вирішення фінансових питань тощо. Водночас є очевидним, що масштаб і складність завдань з імплементації нової законодавчої бази у сфері вищої освіти є такі, що їх важко розв'язувати поодиночі, не враховуючи досвід, можливості, інтелектуальний і кадровий потенціал провідних навчальних закладів як України, так і окремо взятого регіону. На Харківщині історично склався один із найпотужніших регіональних комплексів вищої освіти, до якого входять провідні вищі навчальні заклади, що посідають високі позиції у міжнародних і національних університетських рейтингах, розвивають практично весь спектр сучасної підготовки фахівців і наукових досліджень. Рада ректорів Харківської області виконує важливі функції щодо обговорення стратегічних і оперативних питань розвитку вищої освіти, здійснення комунікацій з орга-

нами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, розробки пропозицій з питань запровадження у вітчизняну практику кращих зразків з підготовки висококваліфікованих кадрів. Заразом нова ситуація потребує пошуку нового формату взаємодії в освітньому середовищі, який дозволяв би вийти на більш інтенсивний її рівень, перейти до системної, програмно-цільової інтеграції спільних зусиль провідних навчальних закладів. Ідею пошуку подальшої організаційної інтеграції вищих навчальних закладів регіону підказав голова Харківської обласної державної адміністрації І.Л. Райнін, який звернув увагу на необхідність більш мобільного об'єднання університетів у проведенні наукових досліджень, технологічних розробок та інновацій, удосконалення і підвищення якості підготовки фахівців з вищою освітою, розробки спільних освітнянських програм, розвитку спільної науково-освітнянської інфраструктури, реалізації інноваційних проектів, підвищення конкурентоспроможності в національному та міжнародному масштабах.

Останні дослідження і публікації. Питання розвитку вищої освіти України та загальнотеоретичні підходи до побудови системи її інституціонального забезпечення актуалізуються сьогодні у працях В. Васильєвої, О. Величко, Л. Гриневич, Л. Даниленко, М. Дарманського, С. Квіта, Л. Колесникова, В. Кременя, В. Лугового, Т. Лукіної, Г. Мартинова, С. Ніколаєнка та ін.

Формулювання мети дослідження. Висвітлити практику створення і функціонування Харківського університетського консорціуму, показати переваги системної інкорпорації ресурсів вищів окремо взятого регіону в реалізації положень нової редакції Закону України «Про вищу освіту», окреслити перспективні напрями діяльності такого об'єднання в контексті забезпечення якості вищої освіти.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У своєму вступному слові на прес-конференції, яка відбулась 14 січня 2016 року, Президент України П.О. По-

рошенко відзначив: «У січні п'ятнадцятого року на порядку денному стояло питання вижити. В січні шістнадцятого стоїть питання – як країні стати успішною. Думаю, що кожен відчуває різницю. 2016-й рік – це рік 25-річчя відновлення нашої Незалежності. Це вік, в якому людина стає зрілою, доволі досвідченою, вік, в якому людина здатна вирішувати всі життєві проблеми» [1]. Саме ці слова можуть стати підтвердженням доцільності тих задумів, які були реалізовані в системі вищої освіти Харківського регіону. Освітняни області не хотіли чекати позитивних перетворень з центру, а вирішили самостійно об'єднати зусилля задля вирішення нагальних потреб галузі та регіону. На порядку денному постало питання створення координуючого центру, який би сприяв розвитку освіти, науки і практики публічного управління. Так, 24 липня 2015 року у стінах Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» на засіданні Ради ректорів вищих навчальних закладів Харківської області було створено Харківський університетський консорціум (далі – Консорціум) шляхом підписання керівниками вищів відповідної угоди та затвердження регламенту його діяльності. Основною метою діяльності Консорціуму було визначено співробітництво, поєднання інформаційних, кадрових та фінансових ресурсів для досягнення науково обґрунтованого соціального ефекту у сфері академічної мобільності, наукових досліджень, технологічних розробок і інновацій, удосконалення і підвищення якості та ін. [2]. Таку мету підтримав 31 вищий навчальний заклад Харківського регіону: Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», Національний фармацевтичний університет, Харківський національний економічний університет ім. Семена Кузнеця, Харківський національний університет радіоелектроніки, Харківський національний

медичний університет, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди та багато інших. Це вищі, які мають світове ім'я, а їх наукові та технічні розробки користуються попитом у всьому світі.

Презентація Харківського університетського консорціуму відбулась 27 вересня 2015 року у центрі Харкова, поряд з історичною будівлею Харківського імператорського університету. Консорціум розпочав свою діяльність мистецькою акцією – виступом студентського симфонічного оркестру та солістів Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського. Так була започаткована нова традиція проведення концертів класичної музики для студентів Харківщини.

Вибудовуючи методологічні засади організації роботи Консорціуму, освітяни Харківщини звернули увагу, передусім, на те, що спільна співпраця є невід'ємною складовою діяльності учасників Консорціуму, що забезпечує виконання їх статутних завдань з метою інтеграції освіти і науки та реалізацію основних напрямів співпраці учасників у формі конкретних спільних проектів, програм, заходів, що відповідають інтересам учасників та цілям створення Консорціуму. При здійсненні спільної діяльності учасники Консорціуму керуються Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України, власними статутами та положеннями, Угодою про створення Харківського університетського консорціуму. Діяльність Консорціуму спрямована на розвиток фундаментальних досліджень у галузі різних наук з метою їх подальшого використання для розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки, суспільного розвитку та розбудови економіки країни.

Основними принципами роботи Консорціуму було визначено:

- розвиток фундаментальних досліджень у галузі різних наук з метою їх подальшого використання для розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки, суспільного розвитку та розбудови економіки країни. Виконання прикладних досліджень і розробок з метою ефективного використання і розвитку наукового потенціалу, залучення додаткових коштів для вирішення соціальних та інших завдань соціального розвитку;
- упровадження організаційних та економічних механізмів підтримки існуючих, формування та фінансування нових наукових шкіл;
- здійснення заходів щодо підтримки наукових досліджень молодих учених та обдарованих студентів, залучення їх до наукових шкіл; усебічний розвиток креативного потенціалу науково-педагогічних працівників Учасників Консорціуму;
- лобювання на рівні органів державної влади та місцевого самоврядування та вищих органів державної влади України впровадження у практику економічної діяльності новітніх досягнень науково-технічного прогресу;
- розвиток нових, прогресивних форм науково-технічного співробітництва із закордонними і вітчизняними осередками академічної та галузевої науки з метою спільного вирішення найважливіших науково-технічних завдань, створення високотехнологічних розробок учасників Консорціуму у промисловості та соціальній сфері;
- розвиток інноваційної діяльності для створення наукоємної науково-технічної продукції та конкурентоспроможних зразків нової техніки і матеріалів, орієнтованих на ринок високих технологій;
- захист інтелектуальної власності та авторських прав дослідників як основи зміцнення і розвитку науки, виходу на світовий ринок високотехнологічної продукції;
- проведення кон'юнктурних досліджень ринку наукових послуг, патентно-ліцензійної роботи, здійснення маркетингового,

інформаційного забезпечення та трансферу науково-технічної продукції відповідно до міжнародних стандартів;

- модернізація та оновлення експериментально-виробничої бази учасників Консорціуму та ефективне її використання з метою реалізації спільних інтересів;

- формування іміджу Консорціуму як глобального учасника реалізації інноваційних проєктів на основі інтеграції наукового, освітнього, інноваційного та технологічного потенціалу учасників Консорціуму.

Задля організації системної співпраці вишів у межах Консорціуму було визначено основні перспективні напрями діяльності. Так, 10 вересня 2015 року в Харківському національному медичному університеті на засіданні Координаційної ради Харківського університетського консорціуму, членами якої є ректори вишів – учасників об'єднання, були затверджені проєктні напрями діяльності Консорціуму, серед яких можна виділити:

- взаємодія з питань імплементації нового Закону «Про вищу освіту». Поширення досвіду, обмін університетськими нормативно-правовими документами, спільна розробка стандартів освіти, освітньо-професійних програм тощо. Спільна розробка та кадрове забезпечення програм підготовки докторів філософії. Обмін досвідом розробки та впровадження програм підготовки докторів наук. Обмін науково-методичними матеріалами. Створення міжуніверситетських потоків для викладання загальних дисциплін;

- спільне використання наукового обладнання, культурних об'єктів, інформаційних ресурсів;

- створення реєстру сучасного наукового обладнання, опрацювання умов його спільного використання; забезпечення доступу здобувачів вищої освіти, викладачів і науковців до фондів та електронних ресурсів бібліотек ВНЗ, реалізація програми «Єдина картка читача бібліотек ВНЗ Харкова», сумісне використання об'єктів мистецького, культурного, просвітницького призначення;

- створення опорних кафедр з навчальних дисциплін, що викладаються у більшості ВНЗ;

- організація на базі опорних кафедр постійно діючих науково-методичних семінарів, показових лекцій, тренінгів, майстер-класів; підготовка спільних навчальних і методичних видань; запрошення іноземних викладачів для підготовки фахівців з природничих та інженерних спеціальностей;

- популяризація спеціальностей природничого та інженерного спрямування в засобах масової комунікації, поширення досвіду роботи підготовчих відділень, допомога школам області в покращенні викладання дисциплін фізико-математичного і природничого циклів, взаємодія університетських фахівців у рамках роботи Харківського відділення МАН;

- взаємодія у розвитку та впровадженні електронних навчальних технологій. Створення реєстру послуг ВНЗ щодо дистанційної освіти, обмін набутим досвідом. Створення об'єднаної платформи електронного навчання «Харківський університетський консорціум». Відпрацювання сучасних форм інтеграції та взаємодії структурних елементів освітньої системи у межах моделі безперервної освіти, підготовка відповідних спільних міжуніверситетських проєктів для участі в освітніх грантових програмах ЄС;

- залучення викладачів загальноосвітніх навчальних закладів до НДР, яку здійснюють у ВНЗ (відповідної тематики);

- взаємодія в галузі інноваційної діяльності та трансферу технологій;

- поширення успішного досвіду комерціалізації науково-технічних розробок, захисту інтелектуальної власності, діяльності університетських інноваційних підрозділів. Розробка спільних інноваційних проєктів;

- взаємодія у залученні і підготовці іноземних студентів;

- розробка програми співпраці з Міністерством закордонних справ стосовно залучення іноземців щодо навчання до харківських вищих навчальних закладів;

- реалізація спільних маркетингових та рекламних проектів за кордоном;

- допомога у створенні Асоціації іноземних студентів. Залучення студентської молоді до цінностей високої культури. Створення Харківської університетської філармонії. Створення Харківського університету світової культури;

- взаємодія у розробці та впровадженні принципів академічного етосу та культурно-освітнього середовища навчального закладу;

- взаємодія з представництвом ООН у роботі з тимчасово переміщеними особами; соціальний патронат родин загиблих українських воїнів – мешканців Харківської області; допомога Харківському військовому шпиталю;

- підтримка студентського волонтерського руху, психологічний та правовий супровід постраждалих унаслідок бойових дій. Допомога сім'ям ТПО у підготовці дітей до вступу у ВНЗ. Патронат дітей та молоді, які мешкають на територіях Донецької, Луганської областей (у т. ч. тимчасово окупованих) та Автономної республіки Крим;

- надання інформаційно-консультаційних послуг. Організація дистанційного навчання. Допомога у підготовці до проходження ЗНО тощо;

- створення об'єднаної платформи для збереження фізичного та психічного здоров'я студентської молоді ВНЗ м. Харкова та Харківської області;

- залучення студентської молоді до пропаганди спорту, фізичної культури та здорового способу життя;

- взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання студентської молоді.

Такі напрями діяльності Консорціуму розраховані на тривалу перспективу і стануть предметом подальшої співпраці не тільки вищих навчальних закладів Харківського регіону, а й органів публічної влади, бізнес-середовища, громадськості, представників ЗМІ та ін. Протягом 2015 року вже вдалось здійснити декілька кроків з реалізації намічених планів.

Перші результати діяльності Консорціуму за цей період позитивні. За проектними напрямами базовими університетами проведені наради вишів – учасників проектів, сформовано робочі групи з реалізації проектів, розроблені плани дій на 2015–2016 навчальний рік.

Спеціалістами Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна розроблено веб-сайт УНІКОН (unikon.org.ua).

В рамках Консорціуму створено два кластери:

- кластер «Агротехніка» на базі Харківського національного технічного університету сільського господарства імені П. Василенка, до якого увійшли, крім Харківських вишів, ще й Сумський національний аграрний університет, Уманський національний університет садівництва, Таврійський державний агротехнологічний університет;

- кластер «Механотроніка» на базі Національного аерокосмічного університету імені М. С. Жуковського «ХАІ», який об'єднав Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Національний технічний університет «ХПІ», Харківський університет Повітряних Сил імені І. Кожедуба, Харківський національний університет радіоелектроніки та Інститут радіофізики і електроніки ім. О. Я. Усикова НАН України.

6 листопада 2015 року під час проведення регіональної наради Міністерства освіти і науки України та Державного концерну «Укроборонпром» за участю підприємств оборонно-промислового комплексу та провідних вишів Харківщини між Національним технічним університетом «Харківський політехнічний інститут», Харківським національним університетом ім. В. Н. Каразіна, Харківським національним університетом радіоелектроніки, Національним аерокосмічним університетом імені М. Є. Жуковського та Державним концерном «Укроборонпром» підписаний Меморандум про партнерство та співробітництво. Згідно з цим документом сторони розпочали співпрацю з питань підго-

товки кадрів для підприємств концерну та розробки науково-технічних проектів.

За планом діяльності Консорціуму розпочали діяльність методичні об'єднання на базі опорних кафедр Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна за дисциплінами: історія України, англійська мова, німецька мова, математика, фізика, філософія.

Створюються об'єднання з української мови, загальної педагогіки і педагогіки вищої школи та славістики на базі Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

Харківський університетський консорціум взаємодіє з регіональним представництвом Українського національного комітету Міжнародної торгової палати в рамках Меморандуму про співробітництво між Українським національним комітетом Міжнародної торгової палати та Харківською обласною державною адміністрацією, який було підписано 3 грудня 2015 року.

Налагоджено співпрацю з Харківським регіональним відділенням Соціологічної асоціації України. У жовтні 2015 року 400 студентів вишів Харкова взяли участь у соціологічному опитуванні стосовно оцінки громадянської активності молоді. У грудні були сфокусовані групові інтерв'ю з викладачами і студентами щодо сприйняття процесу реформування вищої освіти.

26 листопада 2015 року під час проведення в Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України Другої щорічної науково-освітньої виставки «Публічне управління XXI», у якій взяли участь 18 ВНЗ України, були презентовані перші результати діяльності Харківського університетського консорціуму, у т. ч. спільні інноваційні проекти вишів, що внесені до Програми реалізації Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року. Також проведений міжвишівський конкурс наукових та навчально-методичних продуктів.

Під час заходу відбувся круглий стіл «Законодавче поле діяльності молодих

вчених України», організований Радою проректорів з наукової роботи Харківських вишів та Харківською обласною радою молодих вчених і спеціалістів.

8 грудня 2015 року в Харківській державній академії дизайну та мистецтв відбувся інформаційно-консультативний бізнес-форум «Україна – Італія: нові можливості для Харківських вишів у співпраці між двома країнами у таких напрямках, як економіка та право, наука і техніка, культура й мистецтво, а також створює клімат взаємної довіри та надійного партнерства між представниками українських та італійських ділових кіл.

У рамках реалізації проектних напрямів діяльності Харківського університетського консорціуму в грудні 2015 року на базі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця для представників сфери освіти відбувся «Перший регіональний форум можливостей», на якому були представлені презентації міжнародної співпраці в сфері освіти, освітні проекти та програми від міжнародних донорських організацій і майстер-клас з написання проектів.

За підтримки Академії правових наук України юридичною клінікою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого здійснюється робота щодо правого виховання студентства, надається юридична допомога викладачам та студентам харківських вишів, а також мешканцям Харківської області.

У 2015 році поновлено проведення студентських обласних змагань. Урочисте відкриття XII літньої Універсиади України-2015 з легкої атлетики відбулось на базі Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

З метою зміцнення потенціалу неурядових організацій, обміну досвідом та інформацією у сфері допомоги внутрішньо переміщеним особам між волонтерськими і неурядовими організаціями та представниками місцевих громад і влади Консорціум взаємодіє з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців. Студен-

ти і викладачі Харківських вишів 3 грудня 2015 року взяли участь у Всеукраїнському форумі громадських організацій «Громада та ми: діємо разом!».

За ініціативи Харківського університетського консорціуму 13 жовтня 2015 року студенти всіх Харківських вишів привітали військових з Днем захисника України, влаштувавши одночасно поряд зі своїми закладами патріотичний флешмоб «Харків – це Україна. Україна понад усе».

У грудні студенти Харківської державної академії дизайну, Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, Харківського національного університету будівництва та архітектури, Харківського інституту державного управління НАДУ при Президентові України записали і передали військовим відеозвернення до Нового року, а також виготовлені власноруч вітальні листівки та сувеніри.

16 грудня в Палаці студентів Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого відбувся благодійний концерт для дітей учасників Антитерористичної операції.

18 грудня 2015 року в зоні АТО у м. Старобільськ студенти Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» влаштували яскравий концерт для військовослужбовців та місцевих мешканців. Акція відбулась за підтримки ХОДА, керівництва Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харківського державного університету харчування та торгівлі, Харківського інституту державного управління НАДУ при Президентові України.

Консорціум відчуває постійну підтримку і сприяння новим проектам і задумах з боку голови Харківської обласної державної адміністрації І.Л. Райніна та його заступника Ю.О. Світличної. Діяльність Харківського університетського консорціуму здійснюється у плідній співпраці з Департаментом науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації та іншими департаментами.

На цей час за ініціативи Консорціуму Радою проректорів з наукової роботи та обласною радою молодих вчених підготовлено положення обласного конкурсу «Кращий молодий науковець Харківщини», який буде проводитись спільно з Харківською обласною державною адміністрацією у 2016 році.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Попереду у Харківського університетського консорціуму багато серйозних планів – інтеграція зусиль щодо спільної підготовки докторів філософії, розгортання спільних програм електронного, дистанційного навчання, підготовка іноземних громадян, об'єднання інформаційних ресурсів, посилення взаємодії університетських бібліотек тощо. Важливим завданням є максимальне сприяння реалізації «Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року».

Уже перші кроки і результати свідчать, що Консорціум успішно запрацював, його діяльність дає реальні результати, учасники відчувають необхідність подальшої інтеграції заради спільного пошуку відповідей на складні виклики, що стоять перед української вищою школою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вступне слово Президента України П.О. Порошенка на прес-конференції, яка відбулась 14 січня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/vstupne-slovo-prezidenta-na-pres-konferenciyi-14-sichnya-201-36613>.

2. Офіційний сайт Харківського університетського Консорціуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unicon.org.ua>.

REFERENCES

1. President of Ukraine P.O. Poroshenko introductory speech at a press conference held on January 14, 2016 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.president.gov.ua/news/vstupne-slovo-prezidenta-na-pres-konferenciyi-14-sichnya-201-36613>.

2. Official site of the Kharkov University Consortium [Electronic resource]. – Access mode : <http://unicon.org.ua>.

УДК 378.1:167/168.001

КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Олександра РУБАНЕЦЬ

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії

Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут»

© Рубанець О., 2016

Ключові слова: інноваційна культура, когнітивні процеси, візіонерство.

У статті розглядаються когнітивні засади формування інноваційної культури у вищій школі. Інноваційна культура розкривається як спосіб реалізації інноваційної діяльності науковців вищого закладу. Обґрунтовано значення когнітивних засад інноваційної культури для формування сприятливого для нововведень інноваційного клімату. Досліджені спрямовані на інновації когнітивні процеси. Виявлена когнітивна сутність візіонерства. Обґрунтовано значення спрямованості когнітивних процесів на дослідження майбутнього. Показано значення цілісності когнітивної активності як складової трансформаційних процесів та модернізації вищої школи. Розкриваються постнекласичні засади реалізації когнітивної складової інноваційної культури вищої школи.

Постановка проблеми та її актуальність. Дослідження інноваційної культури як способу реалізації інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі є важливою проблемою, вирішення якої сприятиме модернізації вищої школи. Інноваційна культура як спосіб реалізації інноваційної діяльності є переведенням знаннєвого, дослідницького, методологічного потенціалу наукових досліджень вищої школи на суб'єктний рівень інноваційних процесів, спрямованих на модернізацію системи навчання та виховання.

Метою статті є виявлення когнітивних засад інноваційної культури та розкриття їх значення для підвищення ефективності інноваційних процесів. Досягнення мети передбачає розв'язання низки завдань, а саме:

- розкриття структури когнітивних складових інноваційних процесів;
- з'ясування значення когнітивних засад для формування інноваційної культури;
- виявлення ролі когнітивного підґрунтя у встановленні суб'єктного виміру когнітивних процесів.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Теоретичним підґрунтям є розробка методологічних засад розвитку інноваційної освіти (В. Кре-

мень); розробки когнітивного аналізу розвитку людини (В. Бех); зростання ролі вищої освіти в освітніх та суспільних трансформаціях (В. Андрущенко, В. Бех); фундаменталізації освіти та науки (І. Доброзрава); перетворення вищої освіти на нелінійне мережеве соціокультурне середовище в контексті суспільної стратегії перетворення суспільства знання на суспільство освіти (Н. Кочубей).

Дослідження спирається на розробку освітніх інновацій в контексті сучасних наукових досліджень (О. Колеснік); інноваційність як принцип діяльності вищої школи (Г. Хоружий); парадигмальне знання інноваційної діяльності (Н. Шуст); інноваційної діяльності як методу розвитку інтелекту молоді (М. Вачевський); інноваційної діяльності як умови формування інноваційної культури (А. Вірковський); розвитку інноваційної діяльності педагога в контексті мовної когніції.

Виклад основного матеріалу. Уведення у розгляд інноваційної культури сприяє переведенню дослідження інноваційних процесів на рівень суб'єктності. Здійснення інноваційних процесів у вищому навчальному закладі є необхідною передумовою впровадження інновацій у систему навчання та виховання. Систематичне проведення наукових досліджень у вищих навчальних закладах підвищує науково-дослідницький ті інноваційний потенціал вищої школи. Формування інноваційної культури створює необхідний ланцюг у зв'язку наукової теорії та педагогічної практики. Крім того, наукові дослідження виявляють потенціал і спрямованість освітніх трансформацій, їх зв'язок із суспільними трансформаціями та модернізацією суспільства. Переведення інноваційної діяльності з рівня суб'єкт-об'єктної взаємодії на рівень інноваційної культури є необхідною тенденцією сучасних процесів модернізації вищої школи. Становлення інноваційної культури піднімає на якісно новий рівень розвиток особистості та спрямовує її науково-дослідницьку діяльність на вирішення стратегічних та оперативних завдань розвитку вищої школи.

Когнітивними засадами інноваційної культури є знаннєві, методологічні й дослідницькі компетенції. Знаннєві компетенції пов'язані з формуванням знаннєвих основ інноваційної діяльності. Розвиток наукових досліджень вищої школи спрямований на видобуток нового знання з освіти, педагогіки, дидактики новітніх педагогічних систем, синтезу педагогічних та інформаційних технологій, на виявлення перспектив і тенденцій сучасних трансформацій освітніх систем у глобалізаційному вимірі.

На відміну від знаннєвих компетенцій магістрів знаннєві компетенції науковців-дослідників вищої школи спираються на знаннєві інновації, які продукують науковці у своїй дослідницькій діяльності. Знаннєві компетенції магістрів обмежені рамками предметної структури існуючої системи наукового знання. Так, визначення знаннєвих компетенцій для магістрів у рамках Болонського процесу, зокрема проекту *Tuning*, для різних сфер наукової підготовки (фізиків, істориків та ін.) передбачає визначення рівня умінь стосовно кожної теорії, що входить у систему фахової підготовки, якими має володіти той, хто навчається.

Орієнтованість знаннєвих компетенцій наукових дослідників та викладачів вищої школи на розробку знаннєвих новацій передбачає розвиток рівня суб'єктності й переведення його на рівень прагматичності. Важливою когнітивною складовою при реалізації знаннєвих компетенцій стають когнітивні структури та когнітивні процеси. Сприйняття, мислення, мова розглядаються як когнітивні структури [5, с. 12]. Йдеться також про когнітивні здатності, в тому числі й «до мови та вербального розуміння, до тісного пов'язаного з мовою знаково-символічного мислення, що базуються на сумісній роботі багатьох нейронних систем мозку й кооперації великого числа когнітивних структур» [9, с. 117]. В інших підходах зазначається, що «поняття когнітивних структур можна визначити так: це ті сталі інтелектуальні утворення, які знаходять своє виявлення у ментальних процесах та роблять можливою по-

дію знання, тобто дозволяють нам мати знання (або внутрішню впевненість у тому, що ми їх маємо)» [10, с. 6].

Тоді як на перше місце серед когнітивних складових знанневих компетенцій магістрів висуваються когнітивні пізнавальні здатності, зокрема розвиток різних видів мислення та запам'ятовування. Ці когнітивні складові визначають спрямованість знанневих компетенцій магістрів на оволодіння знанням і визначення різного рівня його застосування.

Орієнтованість знанневих компетенцій науковців-дослідників та педагогів вищої школи на перетворення знанневих новацій (нових концепцій та ідей) на основу трансформаційних освітніх процесів виявляє прагматичність інноваційної культури. Знаннєві компетенції набувають при цьому не гносеологічну (спрямовану на пізнання об'єкта), а прагматичну спрямованість. При цьому відбуваються зміни в когнітивних засадах інноваційної культури. У знанневих репрезентаціях починає переважати інтенціональність. Репрезентації як абстрактні теоретичні схеми чи семантичні одиниці, що визначають формат зберігання інформації, перетворюються на репрезентації, в яких важливою стає мета суб'єктно-перетворюючої діяльності. Відбувається формування системи ментальних репрезентацій, які формують новаторські підходи до оновлення вищої школи, насамперед її системи навчання та виховання.

Відокремленість наукових досліджень від практики освітнянських процесів формує установку на пантеоретизм і споглядальність. Не пов'язані з сучасними освітніми практиками та освітніми й суспільними трансформаціями наукові дослідження стають підґрунтям формування суто теоретичного образу вищої освіти як мозаїчного об'єкта.

Важливою когнітивною складовою інноваційної культури сучасної вищої школи є здатність до виявлення перспективних тенденцій, концепцій ідей і моделей розвитку вищої освіти. Формування інноваційної культури спрямовує на виявлення шля-

хів модернізації та підвищення ефективності вітчизняної освіти. Когнітивною складовою, що визначає інтегральну спрямованість інноваційної культури на модернізацію, стає розвиток візіонерства. Візіонерство ґрунтується на формуванні *Vision* як когнітивної здатності у теперішньому виявляти зародки майбутнього та формувати перспективу переходу до завтрашнього стану. В цих та інших перепадах когнітивне постає не тільки як джерело активності, а й самоактивність, пов'язана з людиною та її пізнавальними здатностями. Візіонерство поєднує в собі конструктивізм і репрезентативізм.

Постнекласичною засадою конструктивізму є цілісність когнітивного сприйняття майбутнього, виявлення нелінійності шляхів перетворення сучасного стану на майбутнє. Цілісність виявляє концептуальну єдність, системність і завершеність конструктивних дій. Конструктивізм розкриває когнітивну здатність на перетворення репрезентації. В репрезентації розглядається біполь репрезентатор-репрезентант. «У випадку репрезентатора до розгляду залучається тільки його властивість репрезентувати деяку конкретну роль репрезентанта. При цьому механізм репрезентації є прозорим» [12, с. 131]. Сутністю біполю репрезентатор-репрезентант є монадна термінальна дія репрезентації [12, с. 131]. У випадку візіонерства йдеться про об'єкт, цілісність якого виникає внаслідок репрезентації як конструктивної дії.

Репрезентації перестають бути простим заміщенням об'єкта, що існує, репрезентатором, у тому числі знанням, моделлю чи теорією. Конструктивність та цілісність репрезентації у візіонерстві розкриває неіснуюче – об'єкт, якого ще немає, як складову цілісного візуального образу, який набуває рис аподиктичності – необхідності й загальності. Візіонерство при цьому відрізняється від внутрішніх репрезентацій, які є суб'єктивними представленнями майбутнього. Внутрішні репрезентації в нейролінгвістичному програмуванні розкривають спрямованість перспективного розвитку системи на усвідомлення самої себе.

Вони є суб'єктивними, візуальними та чуттєвими. Однак «ментальна репрезентація не є термін, який описує зміст психічного відображення» [11, с. 28].

Натомість візіонерство виявляє пласт майбутнього в існуючому та з'ясує необхідний перехід до майбутнього як вияв самоорганізації системи та її самовдосконалення. Розкриття візіонерства як когнітивного складової інноваційної культури переводить системний зріз дослідження переходу з теперішнього стану системи до майбутнього, з рівня причинності до рівня цілісності.

Постнекласичними засадами розвитку візіонерства на рівні причинності є розробка телеологічної причинності, кондиціональної причинності й циклічної причинності. Телеологічна причинність розкриває перехід від теперішнього до майбутнього у вигляді причини як ідеального образу мети. Кондиціональна причинність розкриває взаємозв'язок трансформації, що відбувається в системі, з трансформаціями середовища. Циклічна причинність виявляє замкненість, так звану наявність циклів, у причинно-наслідкових зв'язках.

Візіонерство, поєднуючи цілісність, конструктивізм і репрезентативізм, створює системне передбачення майбутнього стану вищої освіти як досягнення мети інноваційних процесів, спрямованих на освітні трансформації та модернізацію вищої школи.

Пов'язаний з когнітивною здатністю до створення нових репрезентацій майбутнього, конструктивізм візіонерства полягає у формуванні нових концепцій розвитку вищої школи. Репрезентації як абстрактні теоретичні конструкції у візіонерстві перетворюються на когнітивні схеми, що визначають нові цілі та нові зразки діяльності. Концептуалізація, поєднуючись у візіонерстві з візуалізацією майбутнього, надає образу майбутнього форму мети. Концептуалізація, поєднана з конструктивністю, дає змогу створювати карту руху до мети.

Висновки. Сучасне візіонерство є складовою управлінської діяльності. Найбільшого розвитку воно набуло у стратегічному менеджменті. Однак корпоративні рамки ві-

зіонерства обмежені визначенням місії та стратегії певного організаційного чи корпоративного утворення, що існує у фіксованому, насамперед ринковому, середовищі.

Візіонерство як складова інноваційної культури вищої школи виявляє майбутнє вищої освіти не тільки як інституту соціалізації та людинотворення, а й як інституту, який своїм розвитком та визначенням спрямованості цього розвитку істотно впливає на модернізацію суспільства. У суспільстві, що трансформується та переживає складні системні модифікації, значення вищої освіти як інституту суспільної модернізації значно зростає. У своїх освітніх трансформаціях вища освіта стикається як із зовнішніми глобальними середовищами та системами, так і з викликами, які зумовлюють необхідність її внутрішніх трансформацій. Серед глобальних середовищ чільне місце посідають світовий освітнянський і європейський науково-освітній простори. В інноваційному оновленні вищої школи необхідно засвоїти досвід трансформацій та реформ, що відбулися в інших країнах. Не можна повторювати той досвід, який призводив до втрат у розвитку вищої школи та її впливу на суспільство. Світова суспільна стратегія розвитку – формування інформаційного суспільства та перетворення його на суспільство знання – підвищує значення інноваційного потенціалу вищої школи. Це створює новий виклик, який полягає в переході від хаотичних, некерованих інноваційних процесів у вищій школі до становлення інноваційної культури, яка підніме на якісно новий рівень наукові дослідження і трансформаційні процеси в цілому.

Нелінійність, непрогнозованість робить значення цілісності та її впливу на процеси оновлення нагальною необхідністю. Інноваційна культура вищої школи в умовах сучасної постнекласики стає способом реалізації людиновимірності інноваційних процесів. Перехід інноваційних процесів з рівня об'єктивної даності до рівня інноваційної культури створює запит на оволодіння когнітивними процесами та когнітивними

пізнавальними здатностями, які формують ідентичність у процесах її саморозвитку та у процесах взаємодії із середовищем. Когнітивна складова інноваційної культури вищої школи є основою становлення того типу когнітивного, який визначає глибинні інтенції та самомодифікацію вищої шко-

ли як цілісності. Становлення візіонерства як складової інноваційної культури вищої школи виявляє трансформуючий вплив вищої школи на різні типи макро- та глобальних середовищ, перетворюючи її на області ідентифікації, в яких вища школа реалізує свою місію, функції та мету.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бех В. П.** Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд. доп. – Запорожье : Просвита, 2000. – 148 с.
2. **Вачевський М. В.** Інноваційна діяльність та її роль в системі навчального процесу як метод розвитку інтелекту молоді / М. В. Вачевський // Соц.-екон. пробл. сучасн. періоду України. – 2008. – Вип. 2. – С. 395–403.
3. **Вірковський А. П.** Інноваційна діяльність педагога і студента як умова формування інноваційної культури [Електронний ресурс] / А. П. Вірковський // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 24. – С. 49–51. – Режим доступу : / ricles/2005/
4. **Колеснік О. О.** Освітні інновації в контексті сучасних наукових досліджень / О. О. Колеснік // Наука і освіта. – 2011. – № 7. – С. 54–57.
5. **Конверский А. Е.** Теория и ее обоснование / А. Е. Конверский. – К., 2000. – 179 с.
6. **Кочубей Н. В.** Синергетические концепты в нелинейных контекстах / Н. В. Кочубей. – Palmarium Academic Publishing, 2013. – 260 с.
7. **Кремень В.** Інноваційність і освіта / В. Кремень // Рідна шк. – 2012. – № 4/5. – С. 7–12.
8. **Кремень В. Г.** Методологічно і науково забезпечувати розвиток інноваційної освіти : доповідь про діяльність НАПН України у 2012 р. та завдання на 2013 р. / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 2. – С. 5–13.
9. **Меркулов И. П.** Когнитивные способности / И. П. Меркулов. – М. : ИФРАН, 2005. – 182 с.
10. **Петрушенко В.** Онтологія знання: поняття та різновиди когнітивних структур / В. Петрушенко // Філософська думка. – 2002. – № 6. – С. 6–18.
11. **Ребеко Т. А.** Ментальная репрезентация как формат хранения информации / Т. А. Ребеко // Ментальная репрезентация: динамика и структура. – М., 1998. – С. 25–54.
12. **Редько І. В.** Процесологічні середовища системного аналізу / І. В. Редько // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2004. – № 4. – С. 124–140.
13. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття / авт. кол. : В. Андрущенко (керівник), Л. Горбунова, Л. Зязюн [та ін.] ; ред. кол. : В. Кремень, В. Андрущенко [та ін.] ; АПН України, Інститут вищої освіти. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 350 с.
14. **Хоружий Г.** Інноваційність як принцип діяльності вищої школи / Г. Хоружий // Вища шк. – 2010. – № 11. – С. 14–25.
15. **Шуст Н. Б.** Парадигмальне знання інноваційної діяльності / Н. Б. Шуст // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Соціол. дослідж. сучас. сусп-ва: методологія, теорія, методи. – 2000. – № 462. – С. 98–104.

REFERENCES

1. **Bekh V. P.** Man and Universe: cognitive analysis. – Monohrafiya. – 2nd ed, ext. – Zaporozhie : Prosvita, 2000. – 148 p.
2. **Vachevskiy M. V.** Innovative activity and its role in the educational process as a method of Youth's intelligence development / M. V. Vachevskiy // Social-econ. probl. suchasn. periodu Ukrainy. – 2008. – Vol. 2. – P. 395–403.
3. **Virkovskiy A. P.** Innovative activity of the teacher and the student as a condition of formation of innovative culture [electronic resource] / A. P. Virkovskiy // Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu. im. Franka. – 2005. – № 24. – P. 49–51. – Access mode: / articles / 2005 /
4. **Kolesnik O. O.** Educational innovation in the context of contemporary research / O. O. Kolesnik // Nauka i osvita. – 2011. – № 7. – P. 54–57.
5. **Konverskiy A. E.** Theory and its substantiation. – K., 2000. – 179 p.
6. **Kochubey N. V.** Synergetic concepts in a non-linear contexts. – Palmarium Academic Publishing, 2013. – 260 p.
7. **Kremen V.** Innovation and education / V. Kremen // Ridna shk. – 2012. – № 4/5. – P. 7–12.
8. **Kremen V. H.** To ensure and develop methodological and scientific development of innovative education: report on the activities of NAPS Ukraine in 2012 and tasks for 2013 / V.H. Kremen // Pedagogika i Psychologija. – 2013. – № 2. – P. 5–13.
9. **Merkulov I. P.** Cognitive abilities. – M. : IFRAN, 2005. – 182 p.
10. **Petrushenko C.** Knowledge ontology: concepts and types of cognitive structures // Filosofhska dumka. – 2002. – № 6. – P. 6–18.
11. **Rebeko T. A.** Mental representation as information storage // Mental representation: dynamics and structure. – M., 1998. – P. 25–54.
12. **Redko I. V.** Environments of system analysis processes / I. V. Redko // Systemni doslidzhennia i informatsiini tehnolohii. – 2004. – № 4. – P. 124–140.
13. The philosophical foundations of transformation of higher education in Ukraine in the early XXI century / bus. count.: V. Andruschenko (leader), L. Gorbunova, L. Zyazyun [et al.]; Ed. col.: V. Kremen, V. Andrushchenko [et al.]; Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Higher Education. – K.; Pedagogichna dumka, 2007. – 350 p.
14. **Khoruzhy G.** Innovation as a principle of higher school activity/ A. G. Khoruzhy. Vyshcha shk. – 2010. – № 11. – P. 14–25.
15. **Shust N. B.** The paradigms knowledge of activity / N. B. Shust // Visn. Hark. nats. un-tu im. V. N. Karazina. Sociol. dozl. suchasn. susp-va: metodolohiia, teoriia, metody. – 2000. – № 462. – S. 98–104.

Сергій ТЕРЕПИЩИЙ

кандидат філософських наук,
доцент, доцент кафедри соціальної
філософії та філософії освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова

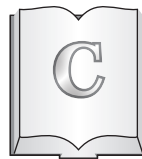
Ключові слова: глобалізація, система вищої освіти, «прагматична креативність», комерціалізація освіти, інформація, знання, технологія, оцінювання, освітній ландшафт.

У статті здійснено аналіз причин та витоків глобалізації освітнього ландшафту. Розглядаючи становлення уніфікаційних трендів на світовій арені педагогічних послуг, автор звертає увагу на історичну закономірність у русі освіти зі сфери культурного надбання до системи економічного виробництва. З огляду на отримані результати, дослідження демонструє потенційно високу можливість України на участь у боротьбі за високі позиції в системі освітньої конкуренції. Умовами реалізації цієї можливості стають первинні реформи в межах змісту освіти та оцінювання.

УДК 1:37

ПРИЧИНИ ТА ВИТОКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ЛАНДШАФТУ

© Терепищій С., 2016

оціальне явище глобалізації демонструє себе дедалі глибше в усіх сферах людського мислення – від буденного до загальноціннісного. Те, що раніше здавалося близьким чи далеким, тепер існує у рівній «середній віддаленості» від розуміння особистості. Поняття Іншого та Чужого набуває кардинально інших барв, адже поряд з явищем революційної інтеграції з'являється і контрреволюційна опозиція. Питання одиничного і загального розгортається на тлі геометричного технічного прогресу, росту населення, вичерпування ресурсів та екологічного лиха. У такій ситуації надзвичайно складно осмислити той вектор консолідації чи розрізнення, що міг би втлумачити майбутню необхідність людства. Вочевидь, вагомим кроком стає розчленування проблематичної сфери глобалізації на конкретні дискусійні сектори, у межах яких спеціалісти з кожної галузі знань змогли б проявити свій досвід, професіоналізм та інтуїцію.

Одним із таких секторів має стати глобалізація освіти, що несе з собою трансформацію значень власних інститутів, а також самої сутності поняття «культурна люди-

на». У сучасному капіталістичному соціумі поняття знання здається досить абстрактним і не практичним порівняно з інформацією. Інформативність культури зумовлює масовий та технологічний характер освіти, зокрема ланки вищої школи. Технологічне, на відміну від природного, розглядає знання як засіб, а не як мету. Тобто освіта стає технологічним інструментом досягнення капіталу, у якій університети «репродукують» інформаційний ресурс – кадри.

З огляду на перехідну ситуацію в сучасній вітчизняній освіті, прийняття нового законодавства, підписання асоціації з Євросоюзом, підвищення залежності України від зовнішніх культурних та економічних впливів набуває *значної актуальності* питання про сенс та наслідки глобалізаційних викликів для освітнього ландшафту України та світу. У межах цього дослідження ми ставимо *за мету* довести гіпотезу щодо зміни головної мети освіти від пізнавальної до інформаційної та методично-технологічної. Адже таку тенденцію неважко прослідкувати не лише в фізико-математичній, але й у гуманітарній та навіть педагогічній сфері.

Тренд сьогоденної ситуації в світовій вищій школі був започаткований ще у післявоєнні роки. Орієнтація США на машинну та енергетичну галузі економіки зумовила необхідність відкриття низки технологічних ВНЗ із залученням кадрів із Західної Європи. Таке запозичення досвіду дозволило вийти на новий рівень промисловості та обігнати Європу не лише у виробничій, але й у педагогічній сфері. З падінням Радянського Союзу в Україні повільно відбуваються схожі явища, проте слабо налагоджене порозуміння між вищою школою та економічною необхідністю сповільнює процес закономірного пристосування університетів до вимог господарства нашої держави.

Інтеграція економіки вимагає від держав, що розраховують на домінуючі позиції, егалітарного статусу вищої школи. Саме тому вища освіта набуває масового характеру не лише на теренах України, але й за кордоном. Як слушно зазначає амери-

канська дослідниця глобалізаційних феноменів в освіті В. Стюарт, причиною домінації США в глобальному педагогічному суперництві став застарілий елітарний статус університетів Старого Світу, що дозволило американським вишам привернути до себе увагу талановитих фахівців та студентів з усього світу. Унаслідок такої переваги освітньої свободи в американську педагогічну систему масово потік капітал із приватного сектору та зарубіжних інвестицій. «Тоді як європейські країни дотримувалися своїх елітних систем вищої освіти, Сполучені Штати різко розширили свої можливості здобуття вищої освіти за рахунок заходів, таких як «G. I. Bill» після Другої світової війни. У результаті Сполучені Штати отримали найширший вибір висококваліфікованих людей у своїй дорослій робочій силі, більший, ніж у будь-якої країни в світі. Цей величезний запас високоосвіченого людського капіталу допоміг США стати домінуючою економікою в світі та скористатися глобалізацією і розширенням ринків» [13, с. 14]. Далекоглядність законодавців США у той момент підкреслювала перевагу інтенсивного господарства над екстенсивним, а провідна роль у цій домінації відводилася підготовці кадрів.

Видання у 1944 році «G. I. Bill» американським урядом стало першим кроком до інтенсифікації американської економіки. Ветерани Другої світової війни отримали низку пільг для здобуття освіти. Громадянам, що брали участь у воєнних діях протягом хоча б 90 днів, не мало значення у якій ролі – бійця чи журналіста, надавалися грошові виплати за навчання і компенсація витрат на проживання та відвідування університету, школи або професійного закладу, а також один рік допомоги в зв'язку з безробіттям [10, с. 118]. До 1956 року приблизно 2,2 млн ветеранів використали можливості G. I. Bill для того, щоб навчатися в коледжі або університеті, і додатково 5 600 000 скористалися програмою цих переваг для свого роду тренувального заходу [11, с. 18]. Крім того, ветерани отримали додаткові податкові пільги на відкриття

власного малого бізнесу. Акцент на кадровому майбутньому та цементуванні середнього класу в Сполучених Штатах був правильною ставкою на домінування в капіталістичній економіці майбутнього.

Результат не залишив себе довго чекати. Успіхи США у сфері освіти дозволили їхнім університетам на голову обійти свої європейські аналоги. Намагання європейських урядовців здійснити подібні зміни в структурі вищої освіти своїх країн зустріли великий опір студентів та окремих викладачів, що були проти руйнування традицій давніх університетів. Лише у 1980-х роках, після того як бунти стихли, стало зрозуміло, що вищі Старого Світу все ж будуть наздоганяти своїх колег за океаном і «американізуватися». Ця американізація відбулася під назвою Болонського процесу, який у сутності є боротьбою системи освіти Європи за можливість достойної конкуренції з американськими ВНЗ у сфері забезпечення робочої сили. Ця проблема набула ще більшого резонансу на тлі росту безробіття в Західній Європі, причиною якого, як не парадоксально, також була глобалізація. Економічна доцільність інтегрованої світової економіки зумовила перенесення виробництва з провідних країн, де робоча сила досить дорога і податки високі, до країн третього світу та держав, що розвиваються.

Як бачимо, глобалізація у вищій освіті – це багато в чому прийняття американської моделі університетів та коледжів з їх відкритою структурою зарахування студентів, формування навчальних програм та комерційних законів існування. Тим не менш, прийняття цієї моделі вже дало певні результати – інші країни почали обігрувати США в їх же грі. «Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) повідомляє, що до 2009 р. у пропорції молодих людей (віком від 18 до 24 років), які отримали диплом вищої школи протягом календарного року, позиція Сполучених Штатів упала з першої в світі до восьмої. Ця більш низька позиція не вказує на зниження рівня дипломованості громадян США; це, імо-

вірніше, свідчить про успіх інших народів, які амбітно розширили свої системи вищої освіти і підвищили ставки на дипломовані кадри» [13, с. 20]. Американська структура надання освіти поставила перед іншими національними системами завдання прагматичної модернізації, яке продиктоване, передусім, соціально-економічними вимогами пізнього капіталізму. Навіть сам факт залежності навчальних закладів однієї країни від іншої уже вказує, наскільки глибоко та тісно переплелись зв'язки між народами нашої планети.

Однією з головних причин такого явища стала інформатизація суспільства. Вона перетворила сутність знання, трансформувала його з суб'єктивно-культурного надбання на об'єктивно-еквівалентний засіб комунікації. Унаслідок цього структура навчання класичного університету ввійшла в суперечність з новоутвореннями «Третьої хвилі». Об'єктивація знання проявляється в самому способі подачі знань. Національна мова перестала бути головним колоритом вишів, знання зависають над кордонами, подаються у вигляді, який можна вільно перекласти та подати на будь-якій мові.

Ще одним дидактичним атрибутом глобалізованої освіти стає пріоритет технології над методологією. Методологія ґрунтується на певній відкритій сутності, відштовхуючись від якої наростає система суб'єктивно створених методів. Кожен метод, не дивлячись на свою подібність, індивідуальний у своєму використанні кожним науковцем чи практиком. Мета ж технології суто інструментальна та об'єктивна – максимально прагматичне, швидке та точне досягнення результату за найменшою витрати зусиль. Причому технологія існує сама по собі, поза будь-яким суб'єктивним заглибленням у суть діяльності, що здійснюється.

Прагматизація і технологізація освіти мають суперечливий характер: з одного боку, вони сприяють збільшенню прибутків від цього сектору економіки, а з іншого – здійснюють уніфікуючий вплив на глобальний освітній ландшафт. Інструментальна парадигма технології створює для

освіти «прокрустове ложе», де прагнення за будь-яку ціну досягти «глобального стандарту» вивимає з освіти гуманітарну складову, що своєю чергою знижує рівень здатності до рефлексії у випускників, обмежує їх світогляд.

Американська освіта багатьма вважається еталоном прагматичної освіти. Однак останні дослідження показують, що «перша скрипка» США в питанні надання якісної освіти похитнулася. Їх швидкими темпами наздоганяють випускники вишів з Азії. Система освіти світового класу повинна не просто визначитися рейтингом університету та коледжу, а й якістю всіх її освітніх результатів і тим, чи буде її зміст та навички адекватно готувати студентів до швидко мінливого глобального середовища. «Система освіти в США має багато сильних сторін, що не слід недооцінювати, але вона також має серйозні недоліки. США не можуть дозволити собі спочивати на минулих навчальних досягненнях. За останні два десятиріччя тектонічні зрушення відбулися в економічному та освітньому ландшафті світу» [13, с. 21]. Глобальний контекст змінився, глобальні освітні стандарти змінилися, і навички, необхідні для досягнення успіху в глобальній економіці знань, змінилися. Але тоді як світ змінюється так різко, школи не змінюються взагалі. Так само як лідер ринку в корпоративному світі може бути затьмарений новими компаніями, американська шкільна система була обігнана в багатьох галузях. Майбутнє економіки, робочих місць та інших національних проблем завжди непередбачуване, але гарна освіта є кращим інструментом, і держави повинні підготувати нове покоління на мінливому світі. Солідаризуємось із висновком української дослідниці Н. Кочубей, що «в освіті XXI століття необхідно перейти від навчання до освіти, тобто змістити акцент з необхідності засвоєння певної суми знань на цілеспрямоване формування особистості, способу її мислення і моральних орієнтирів, культурних зразків, які відповідають розвитку суспільства» [3, с. 235].

Значущість економічного впливу на освіту проявляється в її вимогах до збільшення частки молодого освіченого населення. Канада стала першою країною, яка досягла такої мети – наявності більш як 50 відсотків громадян у віці від 25 до 34 років, що виходять на ринок праці з вищою кваліфікацією, наступною була Корея, яка акумулювала масове зростання «вищого резерву» починаючи з 1991 р. Проте цей розвиток не є локалізованим у межах розвинутих країн ОЕСР. Протягом минулого десятиріччя мало місце «велике подвоєння» студентів у всьому світі, що досягнуло позначки в майже 63 млн здобувачів до 2005 р. Це веде до значного збільшення в глобальному постачанні високоосвічених працівників, здатних конкурувати за знаннями.

Україна не є винятком із тренду масовізації вищої освіти. Чисельність української молоді, що навчалася у вищих навчальних закладах III–IV рівня акредитації, з розрахунку на 10 тис. у 1991 році складала 170 осіб [5], а у 2015 – 319 осіб [4]. Тобто ріст склав 1,8 рази, але, зважаючи на демографічну кризу, яка спостерігається в нашій країні за період незалежності, цей показник занижений. Водночас необґрунтованими є думки, що лише для України характерне надзвичайне зростання кількості осіб, які здобувають вищу освіту, позаяк це загальносвітова тенденція.

Комерціалізація глобалізованої освіти – це новий виклик національним культурам. Особливо тим, що мають багатовікові університетські традиції. Як слушно зазначають дослідники явища світової уніфікації у вищій освіті О. Баранов і М. Лебедева, включення строгої економічної доцільності у сферу освіти без духовного джерела нації призводить до втрати значної частки світоглядного знання, отриманого студентами. «Щодо вищої освіти, то подібна комерційна орієнтація веде до зниження рівня фундаментальної освіти, а також до того, що університети менше уваги звертають на етичні проблеми, соціальну справедливість, критичний аналіз і т.п.» [1, с. 61]. Фінансування

освіти з приватного сектору без диференційованості цих доходів призводить до виникнення нової небезпеки – перетворення вищої освіти на інструментальний засіб досягнення корпоративної монополії на ринку праці. Держава ж залишає за собою лише зовнішні фактори впливу – ліцензування, акредитація тощо. «Реальні ж важелі управління методичними програмами викладання знаходяться в руках адміністрації самих шкіл та основних спонсорів – приватних компаній, у т.ч. мережевих. Останні починають усе більшою мірою пристосовувати освіту в залежних школах та вищих навчальних закладах до власних корпоративних потреб» [1, с. 63].

Як наслідок, такий стан речей наочно демонструє вторгнення комерційної конкуренції в національні освітні системи окремих держав. Гонитва за першість відбувається на тлі зменшення кількості «масових» робочих місць. Можна спостерігати певну трансформацію на ринку праці, яка базується на пошуках одиниць креативних кадрів, а не десятків репродуктивних. Усе це пов'язано з рухом капіталу в глобалізаційній економіці. Основні доходи та нові підприємства виникають у розвинутих країнах на базі високоінформаційних галузей – ІТ, зв'язок, електроніка, альтернативна енергетика, транспорт тощо. Унаслідок таких зрушень передових позицій в освітній галузі здобувають ті системи, що адаптуються до потреб світового ринку прогностично. Адже за період підготовки кадрів ситуація може кардинально змінитися, з огляду на це, в педагогічній структурі глобалізму виникає необхідність у певного роду футуристичних «бізнес-планах», освітніх «форсайтах» тощо.

Погляд на освіту як на бізнес уже вказує на певні негативні відтінки тих перетворень, що відбуваються в світі. Німецький філософ Мартін Гайдеггер в інтерв'ю журналу «Експерес» у 1969 року на питання про статус сучасного йому університету відповів, що університет у класичному значенні уже мертвий. А виступи студентів, які відбувалися в той час, є закономірною

реакцією молоді, яка відчуває, що щось не так, але не знає, що саме. Смерть університету було неминучим явищем технологізації світової культури, яка проявляється в тому числі і в американізації [8].

Небезпека глобалізації для культурного виміру існування освіти є очевидною. Як слушно зазначає вітчизняна дослідниця у сфері філософії освіти Н. Скотна, «глобалізація несе люду не лише видатні досягнення в науці, техніці та технології, збагачення культурної спадщини за рахунок інтеграції світових культур. Вона несе й глобальні та катастрофічні за своїми наслідками катаклізми, міжнаціональні і релігійні сутички, расову неприязнь, міжнародний тероризм, реальну загрозу ядерного взаємознищення та екологічного колапсу, деформації моральних ідеалів та цінностей, які важко виправити» [7, с. 81].

Проте в умовах домінування пізнього капіталізму важких економічних криз та воєн за ресурси постає питання про виживання освіти взагалі. Для того, аби залишитися в межах соціального надбаня, освіта мусить здійснити необхідні реформи. Однією з найбільш нагальних є реформа мотивації оцінювання та змісту освіти.

Глобалізованість держав нерівносильна їх економічним показникам. У 2002 році Швейцарським економічним інститутом був складений рейтинг найбільш глобалізованих країн світу. Станом на 2013 рік Україна посідала 47 місце в рейтингу найбільш «глобалізованих», наш найближчий сусід Росія – 48 місце. Очолювали список Бельгія, Ірландія та Нідерланди. США займали 34 позицію [6].

Як бачимо, кожна з країн більшою чи меншою мірою зорієнтована на сприйняття уніфікаційних тенденцій. А отже, і система освіти у цих країнах перебуває на різній стадії включення в планетарну педагогічну структуру. При запровадженні систем оцінювання та змісту освіти, орієнтованих на прагматичну креативність, слід брати до уваги стан внутрішнього освітнього матеріалу, до якого входять педагогічні кадри, інститути, технічні засоби навчання, мето-

дичні матеріали, ступінь володіння студентами іноземними мовами тощо.

Окрім прилеглих освіти до феномену глобалізації, у питанні запровадження інноваційного оцінювання важливим фактором є теперішній кількісний рівень окремих національних навчальних структур. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй створила особливий Індекс освіти, що відображає стан розповсюдження навчальних систем конкретної країни порівняно з іншими.

Індекс вимірює досягнення країни з позиції рівня освіти її населення за двома основними показниками:

- Індекс грамотності дорослого населення (2/3 від показника);
- Індекс сукупної частки учнів, які отримують початкову, середню і вищу освіти (1/3 від показника).

Україна в межах цього рейтингу посідає 31 місце з показником у 0.86 пунктів, Росія – 49 позицію з показником у 0.79, США – 5 місце та 0.94 відповідно. На першому місці знаходиться Нова Зеландія з еталонним результатом – 1.00 [6].

З огляду на цей факт, важливо розуміти, що кількісні освітні показники України відносно високі, у нас є гарний фундамент для формування конкурентної вищої освіти, крім того, наша країна є достатньо відкритою для прийняття глобалізаційних викликів і виходу на світову арену педагогічних послуг. Тому головною метою має стати підняття якості вже наявної структури. Пріоритетним питанням у цьому аспекті має стати формування інноваційної системи контролю результатів навчання. У зв'язку з тенденцією до створення еквівалентних систем навчання по всьому світу, які можуть порівнюватися в межах спільних стандартів, виникає питання про єдине об'єктивне оцінювання досягнень студентів відповідно до цих спільних стандартів. Це питання не є просто секторальним, адже мобільність є головною метою реформ більшості освітніх структур, зокрема й України. Якщо ми розраховує на можливість отримання знань по всій планеті,

то ми мусимо й реформувати оцінювання в межах цих вимог. Імпульс широкої освітньої реформи є проблемою, яку педагоги не можуть ігнорувати занадто довго. Екзаменаційним органам в усьому світі, можливо, слід проявляти більш конкретне розуміння цього моменту для зміни. Позитивним кроком у цьому напрямі, вочевидь, є необхідність вивчення можливості використання інноваційних процедур оцінки.

Основними завданнями справжньої оцінки, які з'являються з освітніми потребами сучасної епохи глобалізації, є:

- 1) розвиток когнітивних стратегій учня і самостійного моніторингу власного прогресу;
- 2) сприяння здатності учня до більш високого порядку мислення власних навичок;
- 3) вимір прогресу щодо власного розвитку учня, а не стандартна норма;
- 4) забезпечення більш точного доказу здібностей учня, ніж традиційні тести.

Однак варто зазначити, що необхідні зміни в навчальних програмах мають передувати прийняттю альтернативної оцінки. Адже оцінювання на основі минулого змісту освіти не стане оптимальним варіантом вирішення проблеми застарілого диплома. Автентичні міри оцінки забезпечать кілька підходів до вимірювання якості навчання за допомогою безлічі спостережень і багатьох типів даних, спостережуваних у певному контексті. Урешті-решт, головною оцінкою диплома є отримана чи не отримана посада після закінчення ВНЗ [9, с. 22].

Мова йде не про подвійну систему оцінювання у всьому світі, мається на увазі проникнення в національні системи елементів, що задовольняли б спільні стандарти якості. Зокрема, мова йде про формування особистостей, для яких можуть бути характерні два фундаментальні атрибути успішної людини сучасності:

- прагматична креативність;
- здатність приймати рішення.

Під «прагматичною креативністю» насамперед маємо на увазі підвищену чутливість до практичних проблем, здатність працювати в умовах дефіциту знань та/або

за умов суперечливих знань, пропонувати кілька варіантів сценаріїв розвитку подій (дивергентне мислення) та отримувати корисний ефект від своєї праці.

Щодо «здатності приймати рішення», то під нею ми розуміємо процес оптимального вибору на основі ідентифікації проблеми і постановки мети, коли формування множини можливих рішень супроводжується застосуванням індикаторів і критеріїв для моніторингу реалізації рішень, а вибір найкращого рішення не спричинює зволікання з власне реалізацією.

Причому введення цих елементів має відбуватися поступово, з огляду на дисонанс між змістом освіти, контролем її реалізації та фактичним утіленням педагогічних планів у життя.

Отже, у межах цього невеликого дослідження ми сконцентрували нашу увагу на причинах вторгнення глобалізації в освітній ландшафт та проаналізували його наслідки для України. Ми продемонстрували головні причини першості США в світовій освітній конкуренції, указали на головні причини здобуття американцями першості на арені глобальних ВНЗ. Було зазначено, що завдяки саме цьому успіху тренд «американізації» та прагматизації вищої освіти набув масового розповсюдження, що, у принципі, й зумовило уніфікацію цілей вищої освіти в усьому світі.

Глобалізований освітній ландшафт був описаний нами як комерціалізована та інформатизована галузь виробництва кадрів, яка усе більше віддаляється від культурної приналежності в бік соціально-економіч-

ної. Ця тенденція набула своїх початків ще в першій половині ХХ століття у вигляді «смерті» класичного університету, що прискорило перетворення освіти в «глобалізовану економічну послугу».

Крім того, зміни в системі освіти були показані в їх відношенні до перетворень у сфері забезпечення кадрами. Можна спостерігати певну трансформацію на ринку праці, яка базується на пошуках одиниць креативних кадрів, а не десятків репродуктивних. З огляду на це, вища освіта перестає бути елітарною або ж духовною винятковістю, а стає засобом досягнення соціального успіху.

Ми показали зовнішні позиції України в контексті її шансів на успіх у світовій освітній конкуренції. Наша держава й досі має гарні умови, аби здобути високі позиції на планетарній арені педагогічних послуг. Проте головним питанням, що має бути вирішеним, з огляду на необхідність досягнення цього успіху, є проблема якісного оцінювання навчальних результатів з урахуванням новітнього ідеалу – особистості з прагматичною креативністю та здатністю самостійно приймати рішення. Сучасна система оцінювання повністю виключає значення особистісного підходу до проміжних результатів навчального процесу, крім того, освітні програми не адаптовані до нових викликів сучасності, де репродуктивність відходить у сферу машинного виробництва. Саме тому оцінювання має стати першим і пріоритетним сектором глобалізаційних перетворень освітнього ландшафту України.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Барабанов О. Н.** Глобализация и образование в современном мире / О. Н. Барабанов, М. М. Лебедева // Глобализация: человеческое измерение. – М. : РОССПЭН, 2002. – С. 54–77.
2. **Гидденс Е.** Социальные изменения в современном мире. Глобализация социальной жизни [Электронный ресурс] / Е. Гидденс // Интернет Библиотека «Полка Букиниста». – Режим доступа : http://society.polbu.ru/giddens_sociology/ch151_i.html
3. **Кочубей Н.** Синергетические концепты в нелинейных контекстах: сети, управление, обра-

REFERENCES

1. **Barabanov O. N.** Globalization and education in the modern world / Barabanov O.N., Lebedeva M. M. // Globalization: the human dimension. – M. : ROSSPEN, 2002. – P. 54–77.
2. **Giddens E.** Social changes in the modern world. The globalization of social life [Electron resource] / E. Giddens // Internet Biblioteka «Polka Bukinista». – Access mode : http://society.polbu.ru/giddens_sociology/ch151_i.html
3. **Kochubej N.** Synergistic concepts in nonlinear contexts: network, management, education / N. Kochubej. – Saarbruecken : Palmariun Akademik Publishing, 2013. – 260 p.

зование / Н. Кочубей. – Саарбрюккен : Palmariun Academic Publishing, 2013. – 260 с.

4. Мережа вищих навчальних закладів на початок 2014/15 навчального року [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/express/expr2014/12_14/321pdf.zip

5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011–2012 н. р. : статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

6. Рейтинг стран мира по уровню образования – информация об исследовании; Индекс глобализации стран мира по версии KOF – информация об исследовании [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий : экспертно-аналитический портал. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>

7. **Скотна Н.** Україна і світ у контексті цивілізаційної виховної стратегії / Н. Скотна // Філософія освіти. – 2006. – 1(3). – С. 79–88.

8. **Товарниці Ф.** Интервью М. Хайдеггера в журнале «Экспресс» [Электронный ресурс] / Ф. Товарниці, М.-М. Пальме // Архив портала Heidegger.ru. – Режим доступа : <http://www.heidegger.ru/tovarnitski.php>

4. The network of higher education institutions at the beginning of the 2014/15 academic year [electronic resource]. – K. : State Statistics Service of Ukraine, 2015. – Access mode : http://ukrstat.org/uk/express/expr2014/12_14/321pdf.zip

5. Basic indicators of higher educational institutions of Ukraine at the beginning of 2011/2012 academic year: Statistical Bulletin [Electronic resource]. – K. : State Statistics Service of Ukraine, 2012. – Access mode : <http://ukrstat.gov.ua>

6. Titanos countries of the world by level of education – information about the study; The index of the globalization of the world according to KOF – information about study [Electronic resource] // Centre of Humanitarian Technologies : expert-analytical portal. – Access mode : <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index/info>

7. **Skotna N.** Ukraine and the world in the context of educational strategies / N. Skotna // *Filosofija osviti*. – 2006. – 1(3). – P. 79–88.

8. **Tovarnitski F.**, Pal'm'e M.-M. Interview M. Heidegger in the magazine «Express» [Electronic resource] / F. Tovarnitski, M.-M. Pal'm'e // Archive of portal «Heidegger.ru». – Access mode : <http://www.heidegger.ru/tovarnitski.php>

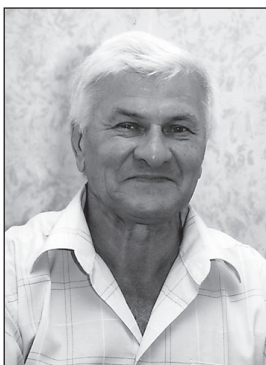
9. **Bajpai A.** Implications of Globalization on Education / A. Bajpai, S. Misra // *Academia. Educ.* – 2010. – № 1. – P. 21–29.

10. **Glenn C. A.** The GI Bill: a new deal for veterans / C. A. Glenn, M. B. Stuart // *Politic decision analysis.* – 2009. – № 2. – P. 118–131.

11. **Olson J. G. I.** Bill Politics Consequences / J. G. I. Olson // *Washington University researches.* – 1973. – № 4. – P. 31.

12. **Scott P.** Massification, Internationalization and Globalization / P. Scott // *The Globalization of Higher Education.* – Bickingham Press, 1998. – 208 p.

13. **Stewart V.** A World-Class Education: Learning From International Models Of Excellence And Innovation / V. Stewart. – N. Y. Press, 2012. – 190 p.

Вільям КОВАЛЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри практичної психології
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя

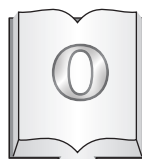
Ключові слова: проблеми вищої освіти, розумові технології, розум, думка, типи знаків, слова, терміни, концепти, референти, денотати, фахова парадигма, фаховізована сутність.

У статті розглянута нова стратегія освіти у вигляді розумових технологій та використання їх для вирішення проблем вищої освіти. Теоретико-методологічні основи розумових технологій визначаються науками, які причетні до сутності розуму у їх синергетичному взаємозв'язку: психологія, логіка, термінологія, концептологія, лінгвістика і фахові науки, а методико-технологічні основи пов'язуються з чотирма основними типами знаків та механізмами утворення їх денотатів.

УДК 371.132:37.013.3:165.243:159.953.5/164.2

**РОЗУМОВІ
ТЕХНОЛОГІЇ
У ВИРІШЕННІ
ГЛОБАЛЬНИХ
І ФАХОВИХ
ПРОБЛЕМ ВИЩОЇ
ОСВІТИ**

© Коваленко В., 2016

днією з глобальних проблем вищої освіти є наростаюча тенденція щодо збільшення кількості інформації в усьому світі, зокрема і науковій. Майже кожен два роки кількість інформації подвоюється, і ця тенденція має прогресуючий характер. Опосередкований факт збільшення наукової інформації можна побачити на прикладі збільшення кількості аспірантів і докторантів через кожні п'ять років, починаючи з 1990 року по 2010 рр. [1, с. 15]. Так, кількість аспірантів у період 1990–1995 рр. досягла 13 374, наступні п'ять років – 17 464, у 2000 році – 23 295, потім – 29 866, а в 2010 році – 34 653. А кількість докторантів у 1990 році з 503 – до 1561 у 2010 році. Саме ця категорія науковців за функцією бере найбільш активну участь у створенні нового наукового знання. Крім того, заміна паперових носіїв наукової інформації на комп'ютерні інтенсивно впливає на динаміку глобалізації даної проблеми.

Тож виникає питання: як мають реагувати на зазначену тенденцію вища освіта і ВНЗ?

Найбільш очевидною є така стратегія: на збільшення кількості нової наукової ін-

формації збільшувати і терміни навчання, оскільки вища школа, як, до речі, і середні навчальні заклади, не можуть залишатись осторонь появи нових наукових досягнень. Водночас очевидно, що тенденція до збільшення наукової інформації приводитиме до прогресуючого збільшення термінів навчання, що рано чи пізно суперечитиме інтересам суспільства.

Друга глобальна проблема – це старіння наукової інформації. І ця тенденція також має наростаючу динаміку. Так, на думку Ю. Опанасюк [4, с. 44], спеціаліст, який донедавна закінчував ВНЗ, отримував певні фахові знання, уміння та навички (далі ЗУН) і міг прожити все своє професійне життя на їх основі. Але в умовах, коли відбувається прогресуюче збільшення нової наукової інформації і нових технологій, які більш ефективно задовольняють потреби суспільства, вища освіта і ВНЗ мають реагувати відповідним чином на цю проблему.

Зазначена проблема породжує третій клас глобальних проблем у сфері вищої освіти і ВНЗ – проблему вибору необхідних наук і відповідних дисциплін у контексті програмного забезпечення підготовки *майбутніх* спеціалістів з вищою фаховою освітою, оскільки цикли життя навчальних програм розходяться з циклами соціальних і трудових функцій (спеціальностей, професій) [4, с. 45]. І хто повинен – згідно з посадовими інструкціями – здійснювати цей вид діяльності?

Очевидно, що вирішення глобальних проблем вищої освіти вимагає створення нових освітніх стратегій, які б своєчасно реагували на зазначені факти і сприяли прогресивному розвитку суспільства в умовах глобалізації. При цьому зазначимо, що традиційна дидактика ЗУН та компетенцій, зміст яких побудований на пріоритетній основі природничо-наукової парадигми, не здатні вирішити дані проблеми, оскільки лише ускладнюють їх.

У зв'язку з цим ми пропонуємо нову освітню стратегію у сфері вищої освіти і ВНЗ, яку номінуємо терміном «розумові технології».

Мета статті: визначити теоретико-методологічні та методико-технологічні основи розумових технологій у вирішенні глобальних та фахових проблем вищої освіти і намітити напрями їх подолання.

Розумові технології є вид технологій, сутність яких визначається поняттям «розум» та його складовими, які виконують різні, як теоретико-методологічні, так і методико-технологічні функції і розглядаються нами у контексті вищої освіти. А це означає, що мова йтиме про *розум* основних учасників вищої фахової освіти, як вчених, викладачів, так і майбутніх спеціалістів різного ступеня навчання: студентів, магістрів, аспірантів, докторантів, а також тих, хто виконує управлінські функції щодо вибору наук і дисциплін та програмного забезпечення підготовки майбутніх спеціалістів різного рівня, уточнюємо, з вищою фаховою освітою.

Оскільки розумові технології пов'язані з розумом, теоретико-методологічні та методико-технологічні основи технологій будуть обумовлені визначенням поняття «розум» та аналізом елементів його визначення.

Поняття «розум» – це потенційна здатність основних учасників вищої освіти *відображати* як свої думки, роздуми, міркування, так і думки роздуми, міркування інших, які відображені в наукових текстах, використовуючи чотири основні типи знаків, керуючись при цьому положеннями, правилами і законами тих наук, які причетні до розуму та фахового розуміння.

Аналіз елементів визначення зводиться до такого.

Розум тісно взаємопов'язаний з процесом мислення і є психологічною категорією, оскільки їх сутність визначається прийнятою у вітчизняній психології панівною парадигмою – теорією відображення. Водночас розум, на відміну від мислення, яке визначається як *психічний процес* відображення зв'язків та відношень між предметами різної природи, є *статичним утворенням* і постає у визначенні як *потенційна здатність відображати* думки, роздуми, міркування. А думка є «результат, продукт проце-

су мислення у формі судження або поняття, який відображає загальне в масі одиничних речей, фіксує суттєве, закономірне в різноманітні явищ навколишнього середовища» [7, с. 366]. Зазначимо, що у створенні думки (як результат, продукт процесу мислення вченого) беруть участь його (мислення) операції: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та ін. І результати операцій свого мислення вчений позначає (має позначати) судженнями, поняттями, іншими логічними термінами: суб'єкт, предикат, рід, вид, клас та ін.

Засобами існування думок, роздумів, міркувань як у суб'єктивній, так і текстівізованій формі постають чотири основні типи знаків: знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти і математичні знаки. Референтами денотатів основних типів знаків постають різні предметні сфери, природа і походження яких принципово різні (референт – лат. *referens*, *лінгв.* – предмет, якому співвідноситься слово або інший знак [8, с. 433]). При цьому уточнюємо, що термін «референт» відноситься до предметів, а денотати – до знаків. А процедуру співвідношення референтів і денотатів ми номінуємо терміном «референто-денотативна технологія», яка (технологія) є універсальною за формою для всіх знаків, але різною за змістом для окремих типів знаків та механізмів утворення їх денотатів.

Так, референтами денотатів знаків-слів постають об'єктивно існуючі предмети, явища, їх властивості та ін., а механізми утворення денотатів знаків-слів здійснюються на чуттєво-образній основі, оскільки об'єктивно існуючі предмети, явища, їх властивості, як і знаки-слова (фонетизовані, графовізовані), мають енергетичні характеристики, які діють на органи чуття, і у свідомості виникають образи предметів, образи їх властивостей і образи знаків-слів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності.

Референтами денотатів знаків-термінів постають результати операцій мислення у вигляді думок, роздумів, узагальнень, і вчений позначає їх логічними термінами. Механізми утворення денотатів знаків-термінів

здійснюються не на чуттєво-образній основі, а логіко-семантичній, оскільки результати операцій мислення принципово не можна відображати органами чуття, а лише розумом, у складі якого, як потенційного утворення, має бути певна система теоретичних та логічних знань. І вчений використовує їх для позначення результатів операцій свого мислення.

Референтами знаків-концептів постає логічна форма мислення особливого виду: поняття-судження [7, с. 456], в яке (судження) вчений вкладає результати своїх досліджень, дотримуючись положень, правил і законів побудови визначення поняття тільки за родо-видовою формою (для наукових концептів), оскільки тільки ця форма (і вид визначення) презентують *сутність* досліджуваних та досліджених явищ.

Референтами математичних знаків постають отримані в результаті експериментів числові факти, а денотатами – виведені вченими на їх основі закономірності, закони та ін.

Таким чином, теоретико-методологічні основи розумових технологій визначаються науками: психологія, логіка, лінгвістика, термінологія, концептологія, математика і фахові науки, в яких вченими-фахівцями зазначених наук напрацьовані певні теоретичні знання, практичні уміння та навички оперування знаками, які регламентовані власними парадигмами. А в структурі розуму вони вступають у *міждисциплінарний, синергетичний взаємозв'язок*, взаємозалежність і визначають та презентують певні *методико-технологічні* положення, правила і закони розумових технологій на предметній сфері основних типів знаків та механізмів утворення їх денотатів, правил оперування знаками і зводяться до такого.

Знаки-слова у лінгвістиці об'єднані в частини мови, яких в українській та російській мовах всього десять: шість самостійних (іменник, прикметник, числівник, дієслово, займенник, прислівник), три службові (сполучник, прийменник, частка) і вигук. Оскільки референтами знаків-слів постають *об'єктивно* існуючі предмети, яви-

ща, їх властивості, їх кількість, переміщення та їх взаємозв'язки, вони (референти) є *визначальними критеріями* щодо *денотатів* знаків-слів і постають у вигляді *частин мови*. Зазначимо, що *частини мови* є теоретичними узагальненнями вчених-лінгвістів у контексті *співвідношення* референтів і денотатів знаків-слів, а кількість частин мови (їх десять) визначають *лексичні стандарти* для будь-яких наук і дисциплін. А положення, правила та закони лексичних стандартів досліджували і зафіксували вчені-лінгвісти у відповідних розділах лінгвістики (лексика, граматики, синтаксис, прагматика та ін.).

Оскільки у сфері освіти будь-якого рівня існує лексичний пріоритет рідної мови, оволодіння якою починається майже з моменту народження, а потім систематично вивчається у навчальних закладах різного рівня, програмне забезпечення підготовки спеціалістів будь-яких наук і дисциплін на *лексичній* основі починається досить рано і здійснюється систематично.

Референтами денотатів знаків-термінів постають думки, роздуми, узагальнення, які є результатами операцій мислення і позначаються не словами (частинами мови), а напрацьованими в логіці логічними термінами, оскільки логіка як наука досліджує положення, правила, закони (далі ППЗ) *правильного* (від правило) *мислення*. Логічні терміни: суб'єкт, предикат, рід, вид, клас, логічні операції та інші є теоретичними узагальненнями (аналогічними за формою частинам мови), але референти термінів мають *суб'єктивний статус*, тобто породжені вченими-логіками, а денотати термінів об'єктивовані ними у вигляді логічних знаків-термінів (а не частин мови) і використовуються (можуть і мають використовуватись) вченими будь-яких наук і дисциплін.

Референтами знаків-концептів постає третя реальність, яка існує об'єктивно і незалежно від людей, але створена ними, а саме вченими, авторами наукових текстів різних наук у вигляді наукових знань, і номінується *гносеологічною реальністю* (від гр. *gnosis* – знання). Тобто у контексті визна-

чення *референтів* знаків-концептів постають *наукові знання*, які створюються в окремих науках, але водночас мають відношення до розуму, належать йому і розглядаються в їх синергетичній, міждисциплінарній взаємозалежності та взаємозв'язку. Це психологічні знання щодо мислення, його операцій та їх результатів; логічні знання щодо логічних форм мислення, елементів логічних форм, логічних операцій, до термінології та концептології, семантизованих як власними парадигмами, так і, що найважливіше, семантизованих також *парадигмою окремої фахової науки*. І така система взаємопов'язаних знань, умінь та навичок існує як у текстівізованій формі, так і має існувати у суб'єктивній формі в структурі свідомості й розуму основних учасників вищої освіти.

Референто-денотативна технологія чітко визначає і розводить у наукових текстах три онтологічно різні реальності: предмети, явища, з одного боку, потім думки, роздуми вчених про них і самі наукові знання – з іншого. І вона (технологія) презентує у наукових текстах будь-яких наук і дисциплін три різні системи координат їх (текстів) інтерпретації (далі СКІ).

Водночас слід зазначити, що знаки-слова і знаки-терміни вивчають різні науки, референти і денотати їх зовсім різні, а *зовні* ці типи знаків *абсолютно однакові*. Цю проблему вирішують денотативні закони і, зокрема, закон термінологічної інверсії [2, с. 20]. Суть закону зводиться до такого: як тільки вчений використовує знак-слово і позначає ним результати операцій свого мислення, денотат знака-слова автоматично змінюється на денотат знака-терміна, навіть якщо вчений і не усвідомлює цього, але, як професіонал, має усвідомлювати.

Як приклад: яке слово із чотирьох є зайве: роза, тюльпан, квітка, ромашка? Очевидно, що слово «квітка», на відміну від решти слів, є узагальнення, яке створене відповідною операцією мислення. А результати операцій мислення позначаються тільки логічними термінами. Водночас слово «квітка» залишається знаком-словом у лек-

сичній СКІ, оскільки відноситься до однієї з частин мови, а саме іменник, і заразом, є знаком-терміном у *термінологічній* СКІ, оскільки є узагальненням *класу* «квіти».

Знаки-терміни та механізми утворення їх денотатів вивчають психологія, логіка і термінологія. Але кожна з них вивчає знаки-терміни окремо, а не в їх синергетичній, міждисциплінарній взаємозалежності в структурі розуму, як це пропонується в даній статті.

Володіння референто-денотативною технологією щодо знаків-термінів вимагає наявності у вчених, викладачів і студентів відповідної системи логічних знань, умінь та навичок, які логіка, як наука, пов'язує з процесом мислення та його результатами. Оволодіння даною системою знань, на відміну від лінгво-лексичної, є і проблемою для вищої освіти, і відповіддю у контексті розробки так званої «практичної логіки», яка теоретично ще не розроблена [5, с. 4].

Відносно референтів знаків-концептів, якими постають знання різних наук у контексті розуму, виникає запитання щодо критеріїв і стандартів, які об'єднують зазначені знання в структурі денотага знака-концепта. Іншими словами, потрібно дати відповідь на запитання: які саме знання вибираються у зазначених науках і чому саме такі, а не інші, які механізми їх об'єднання і які результати такого об'єднання.

Відповідь на поставлені запитання викладена нами в статті [3, с. 336–346] і коротко зводиться до такого.

В логіці є логічна операція визначення поняття через найближчий рід та видові відмінності і сім формальних правил побудови визначення [7, с. 467]. Ми називатимемо її «родо-видова форма визначення концепту» (статичне поняття). Наукові концепти визначаються тільки цим видом визначення, а не іншими, яких у логіці налічується майже вісім [7, с. 410–412].

У родову ознаку визначення вводиться класифікаційна норма, яка створюється мисленням на індуктивній основі і визначає одну з *універсальних форм змісту* мислення (далі УФЗМ), або це процес (фізич-

ний, хімічний, економічний, юридичний тощо), або проміжні параметри процесу – стани або результат процесу, або властивості. УФЗМ всього чотири. Нема жодної науки, яка б не досліджувала свої явища в динаміці, розвитку і не позначала цей аспект дослідження терміном «процес», або проміжні параметри процесу терміном «стан», або результати процесу, або властивості.

Другим компонентом у родовій ознаці визначення процесу постає фахова парадигма тієї чи іншої науки, яка фаховізує як процес, так і його проміжні параметри, тобто стани, його результат і властивості у контексті панівної теорії, прийнятої у фаховій науці. А це означає, що їх інтерпретація здійснюється виключно в межах зазначеної парадигми, оскільки вони взаємопов'язані процесом і є похідними від нього.

У видову ознаку визначення окремо процесу, окремо стану, окремо результату і властивостей вводяться результати експериментів, отриманих у відповідності ППЗ природничо-наукової парадигми і позначаються видовими термінами, а не математичними знаками.

Так, наприклад, визначення поняття «мислення» здійснюється за такою технологією. У родовій ознаці визначення поняття «мислення» мислення підводиться під клас процесів, а не станів або властивостей, а фахова парадигма – теорія відображення, яка прийнята у вітчизняній психології, підводить мислення як процес під клас психічних явищ (психічний процес), *сутність* якого визначається парадигмованим терміном «відображення», тобто щось відображати. А у видових ознаках зазначаються результати експериментів: що відображає мислення (зв'язки та відношення між предметами різної природи); механізми відображення (операції мислення) і результат відображення (поняття, думки, роздуми).

Ми аналізуємо елементи визначення розуму як потенційної здатності (розум у контексті УФЗМ постає як властивість), яка може активізуватись у вигляді суджень, понять і відображати як власні думки учасниками вищої освіти, так і тек-

стовізовані думки інших. А думка, за визначенням, відображає загальне, закономірне, суттєве досліджуваних явищ, і загальне в структурі думки позначається знаками-термінами, закономірне – математичними знаками, а суттєве – тільки знаками-концептами. І якщо *референтами* знаків-концептів постають наукові знання зазначених наук, а також ППЗ їх створення і розглядаються вони у їх взаємозв'язку та взаємозалежності, то *денотатом* знаків-концептів постає *сутність* досліджуваних явищ, яка, уточнюємо, семантизована фаховою парадигмою (фаховізована сутність). А розум отримує статус фахового, професійного (високий рівень розвитку) утворення. Тому наявність або відсутність тих чи інших елементів у структурі розуму є критерієм його професійності або навпаки.

Важливо зазначити, що у контексті розумових технологій використання вченими знань, умінь та навичок будувати визначення фахових концептів означає володіти здатністю *створювати сутності*, яких у досліджуваних явищах не існує. *Сутність*, яка в подальшому виконуватиме *прогностичну функцію* в системі розумових технологій, конструктивно створюється тільки *розумом* вчених, які володіють розумовими технологіями. З цього приводу Гегель щодо *визначень* зазначав: «щоб направити свій інтерес на такі чисті визначення, потрібна *надзвичайно* високий ступінь *освіченості*» [6, с. 125] (виділено нами. – В.К.).

У нашому підході до визначень вони розглядаються не тільки як чисті, формальні (оскільки логіка до змісту мислення не має відношення і тому є універсальною наукою), а семантизовані фаховим змістом і знаннями зазначених наук щодо побудови визначень фахових концептів. І тому *ступінь освіченості* учасників вищої освіти має бути значно вищим і водночас у край необхідною, оскільки завдяки сконструйованій розумом сутності виникає здатність розуму відображати майбутнє.

Слід також зазначити, що денотати фахових концептів, презентуючи *сутність* досліджених явищ, існують у двох формах:

розгорнутій – у вигляді дефініції, яку можна відображати як органами чуття, так і розумом. А це дає можливість «вимірювати» *сконструйовану розумом сутність* на предмет її відповідності ППЗ побудови визначень фахових концептів. Інша, згорнута форма, яка презентує сутність лише одним знаком-концептом і може бути відображена тільки розумом, який здатний (як потенційна властивість) фонетизувати або текстовізувати дефініцію і таким чином зробити сутність вимірюваною. Тим самим зазначені технології відіграють важливу роль щодо формування та оцінки розуму на предмет його професійності.

Оскільки розумові технології побудовані на основі критеріїв і стандартів, які мають відносну стабільність, загальні механізми вирішення як глобальних, так і фахових проблем зводяться до такого.

По-перше, проблему будь-якого змісту потрібно детально описати, використовуючи знаки-слова.

По-друге, оскільки знаки-слова і знаки-терміни зовні абсолютно однакові, а референти і денотати їх різні, перевести зміст проблеми, презентований знаками-словами, у знаки-терміни. До речі, технологія такого переведення є предметом наших майбутніх досліджень. Але сенс такого переведення полягає в тому, що наші образні уявлення щодо змісту проблеми переводяться (трансформуються) у логіко-термінологічну форму у вигляді суджень, в яких той чи інший зміст або тільки стверджується, або тільки заперечується.

По-третє, оскільки знаки-терміни і знаки-концепти зовнішньо абсолютно однакові, а референти і денотати їх різні, перевести зміст проблеми з логіко-термінологічної форми на концептуальну основу. Іншими словами, керуючись денотативним законом концептуальної інверсії [2, с. 21], референти і денотати термінів переводяться в судження-визначення, зміст яких необхідно фаховізувати парадигмою, тобто створити фаховізовану сутність, яка визначатиме теоретичне вирішення проблеми, аналогічне за технологією думковим експериментам.

Щодо вирішення зазначених нами глобальних проблем, то їх вирішення здійснюється в нашій статті поки що на основі зміни нашого ставлення до них.

Так, наприклад, перша глобальна проблема щодо прогресуючого збільшення кількості наукової інформації викликає у нас, образно кажучи, певний страх, який формується (імпліцитно) пріоритетом природничо-наукової парадигми і механізмів пам'яті у сфері освіти, згідно з якими все, що створюється в системі наукової інформації, наукових знань, треба знати, тобто запам'ятати, зберегти і вміти відтворити, оскільки така стратегія визначально формується в усіх навчальних закладах. А насправді нами завжди здійснюється відбір тієї чи іншої наукової інформації відповідно до наших потреб або потреб виробництва. І тоді збільшення кількості наукової інформації стає позитивним явищем, оскільки більш ефективно відповідає нашим новим інтересам, новим потребам виробництва або інтересам суспільства. А ось здатність відбирати нову наукову інформацію здійснюється на основі розумових технологій.

Друга глобальна проблема – проблема старіння наукової інформації сформульо-

вана не зовсім коректно, оскільки будь-яка наукова інформація, створена за умови дотримання ППЗ природничо-наукової парадигми, і є надбанням наукової спільноти з моменту виникнення наукової діяльності за часів введення вимірювальних процедур Галілеєм. Тож старіє не наукова інформація, а наші потреби, інтереси, технології, а на їх місці з'являються нові, які спочатку досліджуються на основі розумових, тобто теоретично (парадигмовано) обґрунтованих технологій.

Третя глобальна проблема – це проблема вибору необхідних наук і дисциплін передбачає переорієнтацію програмного забезпечення вищої освіти на пріоритетну основу розумових технологій. Тобто пріоритет природничо-наукової парадигми щодо формування ЗУН та компетенцій створення наукового знання у сфері вищої освіти змінити на, уточнюємо, *пріоритет* формування *розуму* спеціалістів з вищою фаховою освітою, оскільки створені закони на основі природничо-наукової парадигми мономодальні, а закони на розумовій основі полімодальні і вимагають нової стратегії підготовки спеціалістів з вищою фаховою освітою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітренко Ю. Освіта України в системі національних рахунків / Ю. Вітренко // Вища освіта України. – 2013. – № 3. – С. 9–22.
2. Коваленко В. Денотативні закони фахового розуму та розуміння у сфері дидактики вищої школи / В. Коваленко // Вища освіта України. – 2015. – № 4. – С. 17–23.
3. Коваленко В. О. Концептуальні стандарти якості вищої освіти в структурі логістичних методів / В. О. Коваленко // Проблеми емпіричних досліджень у психології. – К.: Гнозис, 2009. – Вип. 3. – С. 336–346.
4. Опанасюк Ю. Формування інформаційної філософії освіти в умовах глобалізації / Ю. Опанасюк // Вища освіта України. – 2015. – № 2. – С. 44–48.
5. Войшвилло Е. К. Логика : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Е. К. Войшвилло, М. Г. Дегтярев. – М., 2001. – 528 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук : в 3 т. / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1975. – Т. 1 : Наука логики. – 452 с.
7. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – 2-е изд., испр. – М.: Наука, 1976. – 720 с.
8. Словарь иностранных слов. – 12-е изд., стер. – М.: Рус. яз., 1985. – 608 с.

REFERENCES

1. Vitrenko Yu. The Ukrainian education in terms of national considerations / Yu. Vitrenko // Vyscha Osvita Ukrainy. – 2013. – № 3. – P. 9–22.
2. Kovalenko V. Denotative laws of professional mind and understanding in the field of didactic logistics within the system of higher education / V. Kovalenko // Vyscha Osvita Ukrainy. – 2015. – № 4. – P. 17–23.
3. Kovalenko V. O. Conceptual standards of higher education quality within the structure of logistic methods / V. O. Kovalenko // Problemy Empyrychnykh Doslidzhen u Psykholohii. – Kyiv : Hnosys, 2009. – Book 3. – P. 336–346.
4. Opanasiuk Yu. The development of informational educational philosophy under globalization / Yu. Opanasiuk // Vyscha Osvita Ukrainy. – 2015. – Book 2. – P. 44–48.
5. Voishvillo Ye. K. Logic : Manual for High School / Ye. K. Voishvillo, M. G. Degtiarev. – Moscow, 2001. – 528 p.
6. Hegel G. V. F. Encyclopedia of the philosophical sciences : 3 Vol. / G. V. F. Hegel. – Moscow : Mysl, 1975. – Vol. 1 : Nauka Logiki. – 452 p.
7. Kondakov N. I. Logical dictionary and reference book / N. I. Kondakov. – Second Revised Edition. – Moscow : Nauka, 1976. – 720 p.
8. Dictionary of foreign words. – 12-th stereotyped edition. – M.: Russkii Yazyk, 1985. – 608 p.

Марія НЕСТЕРОВА

кандидат філософських наук,
доцент кафедри управління,
інформаційно-аналітичної
діяльності та євроінтеграції
НПУ ім. М. П. Драгоманова

Ключові слова: вища освіта, когнітивні технології, соціальна згуртованість, трансверсальні компетенції.

У статті розглядається європейський досвід упровадження когнітивних технологій підвищення соціальної згуртованості в систему сучасної вищої освіти. Окрім упровадження принципів інклюзії, рівності в освіті, важливим фактором, що сприяє покращенню соціальної згуртованості, стабільності та єдності суспільства, є розвиток за допомогою освітніх когнітивних технологій трансверсальних компетенцій. Саме вони створюють умови для громадянського, публічного діалогу, ненасильницького типу комунікацій. Ці «навички ХХІ століття» є надзвичайно актуальними не тільки й не стільки для європейського суспільства, а й для нашої країни.

УДК 004.81:159.953.5:37.046.16

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ КОГНІТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTI В СИСТЕМУ ВИЩОЇ ОСВИТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

© Нестерова М., 2016

Постановка проблеми. Зараз Європа, як і Україна, зустрілася з надскладною проблемою гетерогенності суспільства, що може призвести до його розколу (тією чи іншою мірою) та соціокультурної нестабільності. Ця проблема була і раніше актуальною для Європи, тому що міграційні процеси в ній завжди були достатньо потужні. Але вона надзвичайно загострилася останнім часом через переселенців чи біженців, які постраждали внаслідок ведення бойових дій. В Україні ця проблема також, на жаль, стала надзвичайно гостро в останні два роки. За даними ПРООН, понад мільйон громадян України зараз набули статусу «внутрішньо переміщених осіб», а до них слід додати ще й учасників бойових дій, які також потребують допомоги в соціальній адаптації та інтеграції. Отже, в цьому напрямі вирішення проблеми нам потрібно повною мірою використовувати європейський досвід.

Ступінь розробки проблеми. Освіта та навчання є ключовими факторами у підтримці соціальної згуртованості та конкурентоспроможності в Європейському Союзі. Лісабонська стратегія та оновлена соціальна програма ЄС підтверджує, що освіта є одним із ключових елементів європейської

соціальної моделі [3]. Але сучасна проблема сепарації суспільства внаслідок проведення бойових дій (Україна) та лавиноподібної хвилі мігрантів (Європа) або переселенців (Україна) вимагає перейти на інший рівень розгляду освітніх стратегій у фокусі підвищення соціальної згуртованості.

Проблема підвищення соціальної згуртованості наразі вважається однією з найважливіших проблем, проголошених у документах, протоколах та інших робочих матеріалах Європейського Союзу. В соціальному плані в Європі чиняться певні важливі кроки для вирішення завдання подолання нерівності та сприяння соціальній згуртованості, але існуючі освітні відмінності ускладнюють цей процес. Отже, освіта може в цьому випадку виконати свою соціальну роль – надати певні стратегії, які б враховували інклюзію та гетерогенність сучасного суспільства. В ЄС вже є досвід подібних розробок, вони пріоритетні для європейського суспільства та достатньо добре фінансуються. Зокрема, фінансуються розробки саме освітніх стратегій, які б допомогли у вирішенні проблем соціальної згуртованості. Так, проект INCLUD-ED («Стратегії інтеграції та соціальної згуртованості в Європі від освіти») отримав 3,36 млн євро в межах тематичної програми «Громадяни та управління в суспільстві знань» шостої Рамкової програми ЄС (FP6), про що є інформація на офіційному сайті Європейської комісії.

Багато донорських організацій зараз проявляють інтерес до освіти для подолання можливих наслідків міжетнічної та міжнаціональної напруженості. У число цих організацій входять Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Європейський Союз, Рада Європи, Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), Фонд Сороса і багато інших [3]. Більшість цих програм підтримують налагодження суспільного діалогу, у тому числі й через певні зміни в поведінкових патернах ризикогенних верств населення. Адже поведінка може бути і в соціально дозволених межах, але нетиповою для конкретної особи, фактично «зміненою». На формування поведінки впливає багато чинників, деякі з них вважалися раніше

незначними. Так, наприклад, чистота та відсутність написів на стінах, відсутність явних ознак громадських правопорушень підтримує правильні патерни поведінки, а навпаки, що більш критично, може призвести до негативних наслідків («ефект розбитих вікон»). Це означає, що відбувається фреймування поведінки правильно підібраними деталями соціальної реальності, фактично її побудованою картиною. Тому раціональне мислення, яке дає можливість ефективного управління своєю поведінкою, припускає певний рівень усвідомленості, розуміння подібних механізмів і, таким чином, захист від маніпуляцій. Одним із чинників, що послаблює спротив маніпуляції, є постійно зростаюча інформатизація нашого суспільства. Тому такими важливими стають інструменти підвищення когнітивної ефективності у сфері управління інформацією.

У педагогіці взагалі і в системі вищої школи зокрема досить активно розробляється проблема управління зростаючою кількістю інформації. Вочевидь, що ця проблема потребує не тільки методологічної рефлексії, а й певних технологій управління, інформаційних технологій. Інформаційні технології досить повно інтегровані в загальну систему технологій, що використовуються в навчанні, зокрема, у системі вищої освіти. Основним завданням когнітивної технології є створення умов для розуміння сприйнятої інформації, тобто формування інформаційної компетентності, під якою розуміється сукупність умінь використовувати інформацію (аналіз різних джерел, викладення змісту, висновків та ін.). Відповідно, це завдання полягає в управлінні процесом формування інформаційної компетентності.

Крім того, розвиток інформаційно-комунікативних технологій та глобалізаційні тенденції спричинили «формування нового цивілізаційного феномену – мережного суспільства: утворення й поширення у віртуальному просторі творчих об'єднань і колективів людей, які в такий спосіб досягають високої ефективності у спільній діяльності» [1, с. 13]. І сучасна освіта повинна відповісти на цей виклик формуванням необхідних компетенцій, адже саме необхідні освітні технології спроможні такі компетенції розвивати.

Когнітивні технології спільної групової пізнавальної діяльності вже досить давно, хоча й під іншим кутом зору, у фокусі розгляду дидактик та методистів освітньої сфери (Я. Бартецький, М. Виноградов, В. Котов та ін.). Проблема практичного застосування групового навчання стала предметом дослідження багатьох науковців та методистів (К. Бабанов, Д. Біда, Б. Житник, А. Кіктенко, О. Любарська, О. Пометун та Л. Пироженко, В. Шарко, О. Ярошенко).

Постановка завдання. У складних соціоекономічних та геополітичних умовах, тобто в умовах цивілізаційних змін, роль освіти, зокрема вищої освіти, зростає. Перед нею постають виклики соціальної відповідальності за підготовку та адаптацію людей до гетерогенного, «розпорошеного» соціально-економічного середовища. Отже, у системі вищої освіти потрібно методологічно виокремити та розвинути певні компетенції, які були б основою для подальшої успішної діяльності в умовах складної соціальної реальності.

Розробка проблеми. Освіта, зокрема вища освіта, може сприяти соціальній згуртованості декількома способами. По-перше, вона повинна навчити соціальним «правилам гри»: тим, які регулюють міжособистісні і політичні дії. Вони складаються з соціальних і правових принципів (що лежать в основі високої громадянськості та зобов'язань політичних лідерів, патернів поведінки, очікуваної від громадян), а також наслідків неотримання цих принципів. По-друге, освіта може полегшити сприйняття складності питань, пов'язаних з історичними та глобальними поточними подіями і, таким чином, може підвищити ймовірність того, що людина буде бачити позиції інших, ніж тільки свою власну. Потретьє, навчаючи правилам гри у такій манері, можна виховувати толерантність і закласти основу для добровільної поведінки відповідно до соціальних норм [2]. Крім того, вона може подолати інформаційну, загальноосвітню нерівність, яка також заважає соціальній згуртованості.

В освітньому процесі, особливо на рівні вищої освіти, безумовно, важливо робити акцент на розвиток змістовного блоку мислення. Але якщо розглядати тільки процес наповнення інформацією, то ми можемо

досягти обізнаності, але не зможемо забезпечити розвиток операцій мислення, які ці знання породжують і дають змогу використовувати. Саме тому не вщухають суперечки про те, якою є роль освіти в XXI столітті, та що, насправді, можна вважати критеріями її якості [1]. Можна відмітити зростаючу стурбованість тим, що системи освіти на різних рівнях приділяють занадто велику увагу накопиченню «академічних» когнітивних компетенцій (класичних пізнавальних навичок) за рахунок більш невлесних і важко вимірюваних «неакадемічних» когнітивних навичок і компетенцій. Потрібен розвиток навичок та компетенцій в галузі ефективної комунікації з іншими людьми, інноваційного мислення, поваги до різноманіття та доквілля, вирішення конфліктів, роботи в команді, вирішення проблем тощо. Це важливо не тільки для того, щоб студенти належним чином були підготовлені до роботи. Володіння такими компетенціями є також важливим інструментом забезпечення майбутніх поколінь можливістю жити повноцінним і відповідальним життям у швидкозмінливому і взаємопов'язаному світі. Унаслідок недостатньої уваги до формування таких навичок і компетенцій в освіті можуть на постійній основі виникати проблеми в ряді галузей, що включають, наприклад: недостатню увагу до різноманітності, гетерогенності (у т.ч. соціально-економічної, етнічної та гендерної рівності), ігнорування екологічних проблем та відсутність інновацій і соціального підприємництва серед студентів [3]. Саме трансверсальні компетенції створюють умови для громадянського, публічного діалогу, ненасильницького типу комунікацій, врахування думки кожного учасника в процесі групового прийняття рішень. Ці «навички XXI століття» є надзвичайно актуальними не тільки і не стільки для європейського суспільства, а й для нашої країни.

Діалог потрібен не тільки для розвитку когнітивних компетенцій, зокрема, критичного мислення. У соціальному фокусі важливо, що тільки в діалоговому протистоянні викристалізуються погляди, формуються переконання, встановлюється позиція, особистісне бачення, яке робить можливим ненасильницьке спілкування носіїв

різноманітних позицій. Це потребує формування певного типу особистості, певного рівня розвитку трансверсальних компетенцій, зокрема, соціального інтелекту, у чому й полягає одне з найголовніших завдань освіти в актуальних умовах.

У розвитку трансверсальних компетенцій існує певний спектр когнітивних освітніх технологій, зокрема, у педагогіці, але більшість з них може бути надзвичайно ефективною в системі вищої освіти. Так, для системи вищої освіти можна також рекомендувати впровадження технологій колективної мисленнєвої діяльності (К. Вазіна), технологій навчального дослідження (Д. Левітас, М. Кларін) та технологій евристичного навчання (А. Хуторської). Слід зазначити, що більшість методик спрямовані на формування класичних когнітивних компетенцій, які є необхідною, але недостатньою умовою успішної діяльності в сучасних складних умовах.

Однак у час віртуалізації суспільства особливого значення набувають саме трансверсальні компетенції як фактор конкурентоспроможності в сценарії розвитку людства, який був змінений цифровою революцією і глобалізацією. Для того, щоб цей розвиток був ефективним, потрібно вміти створювати та розповсюджувати спільні сенси. Тому так важлива компетенція сенсовірна (здатність виявляти та утворювати смисли): вміння знаходити найглибші або найвагоміші сенси в спільній комунікації [4]. Це означає, що повинна бути компетенція синтезувати ключові моменти комунікації, які допомагають створити унікальний погляд, перш ніж приймати рішення.

Надзвичайно актуальним є розвиток компетенції, яку можна визначити як соціальний інтелект: вміння спілкуватися з іншими людьми, глибоко і безпосередньо, щоб виявляти і стимулювати потрібні реакції і взаємодії з ними. Це інший щабель розвитку емоційного інтелекту, який зараз вважається необхідним для суспільної взаємодії будь-якого характеру. Соціально-інтелектуальні люди вміють швидко оцінювати емоції оточуючих і адаптувати їх слова, тон і жести. Але, крім цього, розвинений соціальний інтелект – це ключова навичка спільної роботи та побудови відносин довіри, що необхідно для співпраці з групами

людей у різних контекстах, налагодження ефективного діалогу. У когнітивних практиках фасилітації, налагодження ненасильницької комунікації та суспільного діалогу відбувається формування цієї компетенції.

Загальний суспільний діалог в умовах гетерогенного етнічного середовища неможливий без навичок міжкультурної комунікації. Тому так актуальна міжкультурна компетенція: здатність діяти в різних культурних середовищах. Це не тільки зачіпає мовні навички, а й уміння адаптуватися до мінливих умов, здатність виявляти і реагувати на нові контексти. Також важливою компетенцією є раціональне (критичне) мислення: уміння трансформувати великі обсяги даних в абстрактні концепції і розуміти міркування, засновані на цих даних. Оскільки кількість даних, яка у нас збільшується в геометричній прогресії, потребує значно більшого рівня розвитку обчислювальних навичок мислення для того, щоб осмислити цю інформацію. Упродовж теми інформатизації суспільства слід зазначити, що важливою компетенцією є управління інформацією (когнітивний самоменеджмент): здатність критично оцінювати та розробляти контент, який використовує нові форми засобів масової інформації, з наступним їх використанням для переконливої комунікації. Це означає також, що потрібно вміти виробляти та зберігати свою власну позицію в умовах інтенсивного медійного впливу. На жаль, саме медійний контент часто сприяє сепарації, ворожнечі, а не соціальній згуртованості, єдності суспільства.

Для того, щоб можна було ефективно співпрацювати не тільки у віртуальних об'єднаннях, а й у реальних проектних та технічних групах, потрібно вміти «домовлятися», і не тільки в соціально-психологічному плані. Саме мова спільної праці є найбільш сприятливою для порозуміння. Але в нинішніх умовах розвинених дисциплін та розгалужених конкретних технологій потрібні додаткові навички для професійної комунікації. Тому окремо можна виділити потребу в когнітивних освітніх технологіях розвитку такої трансверсальної компетенції, як міждисциплінарність (міжпредметність): здатність розуміти концепції з різних дисциплін, співпрацювати в міждисциплінарних

складних проектах. Це означає, що потрібно мати глибокі знання не тільки в одній галузі, але ще й мати змогу спілкуватися мовою широкого спектру дисциплін. До того ж, це означає можливість і цікавість виходити за межі формальної освіти та навчатися впродовж всього життя. На основі цієї компетенції здійснюється неперервна освіта або освіта впродовж життя (long life learning). В європейській практиці саме концепція неперервної освіти вважається одним із найважливіших інструментів соціальної адаптації та інтеграції різних соціальних груп (від дітей-біженців до пенсіонерів).

Є ще багато пов'язаних з цією здатністю інших компетенцій, які також потрібно впроваджувати та розвивати в системі вищої освіти. До них можна віднести й управління когнітивним навантаженням, і дизайн мислення, і віртуальну взаємодію, і адаптаційне мислення, і ще інші компетенції, які полегшують соціальні комунікації [4]. Всі вони вирішують завдання ефективною відповіді на сучасні цивілізаційні виклики суспільства знань. У сучасних умовах заклади вищої освіти вже не домінують у сфері виробництва знань, але вони продовжують грати важливу роль, поєднуючи знання та громадянство [2, с. 29]. І система освіти повинна формувати свідомий вплив на суспільство знань неринковими засобами. Вирішенням цього завдання є виокремлення та розвиток за допомогою ког-

нітивних освітніх технологій надзвичайно важливих у ХХІ столітті трансверсальних компетенцій, за допомогою яких може бути підвищений рівень загальної соціальної згуртованості, об'єднаності суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах складної соціально-економічної ситуації завжди підвищується потреба в ефективній спільній взаємодії, що неможливо без певного рівня соціальної згуртованості. Враховуючи європейський досвід, у цьому напрямі можуть бути перспективними саме освітні технології. Соціальна роль освіти підвищується, підвищується і її відповідальність за адаптацію до складного проблематизованого середовища. Соціальний аспект освіти пов'язаний передусім із впровадженням принципів рівності у сфері освіти. Але, крім цього, важливим фактором сприяння соціальної згуртованості, стабільності та єдності суспільства є розвиток за допомогою освітніх когнітивних технологій трансверсальних компетенцій. Саме вони створюють умови для громадянського, публічного діалогу, ненасильницького типу комунікацій, врахування думки кожного учасника, зокрема, у процесі групового прийняття рішень. Ці «навички ХХІ століття» є надзвичайно важливими для нашої країни, отже, імплементація європейського досвіду та його впровадження в систему вищої освіти України є актуальним, хоч і складним, завданням.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кремень В. Г.** Проблеми якості української освіти в контексті сучасних цивілізаційних змін / Василь Григорович Кремень // Європейські педагогічні студії / Асоціація ректорів педагогічних університетів Європи ; ред. кол. : В. П. Андрущенко (голова) [та ін.] – Вип. 5–6. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 13–21.

2. **Delanty G.** The University and Cosmopolitan citizenship / Gerard Delanty // HIGHER EDUCATION IN THE WORLD 3/ Higher Education: New Challenges and Emerging Roles for Human and Social Development. Global University Network for innovation. – N. Y., 2008. – 374 p.

3. Social Cohesion and Education – Background: Social Cohesion and Development, Social Functions of Education – Schools, Public, School, and Rights [Electronic resource]. – Access mode : <http://education.stateuniversity.com/pages/2428/Social-Cohesion-Education.html>

4. Ten transversal key competences [Electronic resource]. – Access mode : <https://blog.jobfraternity.com/2015/07/20/ten-transversal-key-competences/>

REFERENCES

1. **Kremen V.H.** Problems of the quality of Ukrainian education in the context of modern civilization changes / Vasyl Hrygorovych Kremen // European pedagogical studies/Association of Rectors of Pedagogical Universities in Europe ; ed. board V. Andrushchenko (head) [and others]. – Issue 5–6. – K. : Publishing house of the National Pedagogical Drahomanov University, 2015. – P. 13–21.

Ганна ЦВЕТКОВА

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дитячої творчості
Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова

Ключові слова: інноваційність саморозвиток, самопізнання, самовдосконалення, професійна самореалізація, викладач гуманітарних дисциплін.

Інноваційність як принцип нового педагогічного мислення розкрито як частину креативно-розвивального освітнього простору, найважливіше підґрунтя корпоративних цінностей університету та його традицій, що включає мотивацію на активний саморозвиток, самопізнання, самовдосконалення і викладача, і студента. Основними шляхами професійної самореалізації викладачів гуманітарних дисциплін визначено процес набуття досвіду інноваційної педагогічної діяльності через інтерактивне навчання, головна мета якого – сформуванню у викладача вміння переносити концепції саморозвитку, наукові дидактичні розробки до практики вищої школи.

УДК 378.0011.3

**ІННОВАЦІЙНІСТЬ
ЯК ПРИНЦИП
НОВОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО
МИСЛЕННЯ
ТА ШЛЯХ
ПРОФЕСІЙНОЇ
САМОРЕАЛІЗАЦІЇ
ВИКЛАДАЧІВ
ГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН**

© Цветкова Г., 2016

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах глобальних продуктивних перетворень, євроінтеграційних спрямувань, що відбуваються в українській державі, виняткового значення набуває якісна національна вища освіта, яка має виховувати інноваційну особистість, громадянина України і світу з планетарним мисленням, спроможну до постійного ціннісного професійного зростання, самореалізації, спілкування з іншими культурами, духовного перетворення дійсності. Таке стратегічне завдання здатний виконувати викладач гуманітарних дисциплін, викладач-професіонал як суб'єкт, який активно, якісно і творчо реалізується в педагогічній діяльності, володіє засобами самовираження, самоактуалізації, творчого перетворення професійної діяльності, комунікативно-духовної взаємодії. Інноваційність стає вагомим чинником професійної самореалізації кожного педагога вищої школи.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Інновація розглядається в пра-

цях сучасних дослідників, а саме: К. Ангеловські, М. Бургіна, І. Гавриш, Л. Даниленко, В. Загвязинського, М. Кларіна, В. Паламарчук, І. Підласого, Л. Подимової, О. Попової, В. Сластьоніна, Н. Юсуфбекової та ін. Концептуальні підходи, методологічні і методичні засади модернізації системи педагогічної освіти з урахуванням інноваційних підходів і принципів освіти дорослих, обґрунтовані у працях Л. Даниленко, Г. Єльнікової, С. Калашнікової, Н. Клокар, А. Кузьмінського, Л. Лук'янової, В. Олійника, Т. Сорочан та ін. Теорії розвитку творчої особистості, педагогіки творчості й креативної психопедагогіки присвячено праці В. Андреева, Д. Богоявленської, Н. Вишнякової, А. Деркача, Л. Мілто, В. Моляко, А. Морозова, Ю. Орлова, Д. Чернілевського.

Мета статті. Схарактеризувати інноваційність як принцип нового педагогічного мислення та розкрити шляхи професійної самореалізації викладачів гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Інноваційність як принцип нового педагогічного мислення нерозривно пов'язаний з формуванням та розвитком креативно-розвивального освітнього простору сучасного університету та починається зі створення колективу педагогів-одномудців, який постає головним суб'єктом її створення та розвитку. Цей колектив – основа для створення корпоративної спільноти університету, що транслює та продукує базисні ціннісні установки, які відображені в парадигмі та основних концепціях університету, в усіх елементах, що складають креативно-розвивальний освітній простір.

Тільки на ґрунті створення творчої вільної атмосфери серед професорсько-викладацького складу, що сприяє пошуку креативних інновацій, культу навчання, пріоритету саморозвитку, самовдосконалення, підтримці та розвитку корпоративних традицій, активної життєвої позиції, формування творчої взаємодії «викладач – студент», що є невід'ємною частиною організації креативно-розвивального освітнього

простору, можна впроваджувати ефективні технології самовдосконалення викладачів гуманітарних дисциплін. Саме в цих умовах самовдосконалення професійна самореалізація стає результатом життєвого, професійного та особистісного сенсів.

Зупинимося на основних тлумаченнях змісту інноваційності. Поняття «інновація» має сумарний характер. Ми підтримуємо позицію О. Савченка, яка визначає педагогічну інновацію як «процес створення, поширення у використанні нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувалися по-іншому» [3]. Термін «інновація» включає не тільки поняття нового, але й актуального, виражаючи активний позитивний характер змін, їх соціальну необхідність. Інновації трактуються як актуальні й системні нововведення, що виникли з перспективних ініціатив і новизни [5, с. 15]. На думку Р. Яголовського, інноваційність може бути розглянута як здатність суб'єкта на когнітивному та поведінковому рівні забезпечити появу, сприйняття, доопрацювання і реалізацію нових оригінальних ідей. Англійські вчені, розмірковуючи щодо визначення інноваційності суб'єкта, доходять висновку, що інноваційність – це передусім здатність суб'єкта усвідомлювати важливість та позитивно сприймати інновації, бути генератором інноваційних ідей, інноватором [6]. Інновації у нерозривній єдності з креативністю розглядає дослідниця К. Завалко. До основних характеристик інноваційності вона відносить наступні: відкритість досвіду, чутливість до нових проблем; швидкість мислення (здатність переходити досить швидко від однієї категорії до іншої, від одного способу розв'язання педагогічних ситуацій та проблем до іншого); розвинені дивергентні, конвергентні здібності викладача; почуття новизни; здатність відкривати аналогії; здатність користуватися різними формами доказів; сміливість і незалежність доказів і суджень [1].

У ракурсі нашого дослідження інноваційність розглядається як частина креативно-розвивального освітнього простору, найважливіше підґрунтя корпоративних

цінностей університету та його традицій, включає мотивацію на активний саморозвиток, самопізнання, самовдосконалення і викладача, і студента.

У цьому сенсі на одне з перших місць виходять і новітні освітні технології, носієм яких є викладач, бо саме він реалізовує ці технології, розкриваючи можливості для свого та студентського саморозвитку.

Отже, принцип інноваційності у вищій школі означає:

- відкритість для інших думок, поглядів, світогляду;

- діалогічний контакт на основі рівності психологічних позицій з урахуванням індивідуальності, попереднього досвіду студентів; взаєморегуляція: «...лише на ідеї виховуючого діалогу можна будувати гуманістичну педагогіку, яка ґрунтується на взаєморозумінні, взаємодопомозі учасників навчально-виховного процесу. Виховуючий діалог корелює й з новим типом учителя, який становить і філософа, і педагога» [2, с. 78];

- співтворчість, співпрацю викладача та студентів (відмова від диктату, менторського тону, спільний пошук, аналіз результатів);

- відкритість викладача та студента культурі, світові, суспільству. Педагогічне середовище повинно бути організованим таким чином, щоб сприяти формуванню та розвитку «Я-образу». Тобто створюються умови для розвитку особистості, особистої ініціативи.

Інноваційність – принцип нового педагогічного мислення – базується на таких засадах:

- усвідомлений аналіз професійної діяльності на основі мотивів самовдосконалення;

- проблематизація дійсності, бачення конфліктів, протиріч;

- критичне ставлення до норми;

- педагогічна рефлексія, творчість;

- відкритість середовища професійним інноваціям;

- самореалізація, утілення в професійній діяльності своїх особистісних намірів і способу життя;

- соціокультурний діалог та інноваційні методи навчання на основі розуміння, прийняття й визнання особистості як найефективніші форми та методи навчання за інноваційним принципом, тобто навчально-професійне завдання перетворюється на дослідницьке в контексті значущої проблемної ситуації.

Отже, сутність представленої проблеми полягає в радикальному оновленні духовної атмосфери, основ педагогічного процесу у ВНЗ, урахуванні освітніх запитів студентів, потреб суспільства, тенденцій його розвитку.

Інноваційний педагогічний процес у вищому навчальному закладі сприяє усвідомленню викладачем своєї професійної сутності, ефективному самовдосконаленню, самореалізації та самоактуалізації, коли педагог вищої школи перетворюється на творця своїх життєвих і професійних обставин, самовизначається в професійній діяльності.

В цьому ракурсі на перший план виходить набуття досвіду *інноваційної педагогічної діяльності через інтерактивне навчання*, залучення до роботи в міжкафедральних семінарах, проблемних круглих столах, дискусіях, ділових іграх. Головна мета – сформуванню у викладача вищої школи вміння переносити концепції саморозвитку, наукові дидактичні розробки до практики вищої школи, допомогти знайти через досвід інноваційної діяльності свій авторський, неповторний почерк проведення різних занять з урахуванням особливостей аудиторії та специфіки свого предмета. Етап *розкриття внутрішнього потенціалу саморозвитку викладача вищої школи* можна умовно розділити на два напрями: обговорення науково-методичних розробок викладачів і проведення відкритих занять, проведення коучінгів, консалтингів, семінарів з навчання саморозвитку із найбільш складних для засвоєння тем. І, звичайно ж, з подальшим обговоренням цілей, концепцій саморозвитку, обраних методів, прийомів, аналізом удалих моментів і помилок у проведенні семінарів, лекцій,

практичних занять і способів досягнення поставлених цілей. При цьому головне визначати, чи реальні ці цілі, чи адекватні їм обрані методи навчання, самореалізації, саморозкриття [4].

Коучинг (від англ. *coaching* – наставляти, тренувати, надихати) *напрям* забезпечує висококваліфіковані індивідуальні тренування викладачів гуманітарних дисциплін для **розкриття їхнього внутрішнього потенціалу саморозвитку**, мобілізації потенційних внутрішніх ресурсів, вироблення професійно-продуктивного стилю спілкування із суб'єктами навчально-виховної взаємодії.

Оскільки основним завданням консалтингу (від англ. *consulting* – консультигування) є аналіз, обґрунтування перспектив розвитку та використання освітніх інновацій з урахуванням специфіки діяльності викладача гуманітарних дисциплін. Консалтинг пов'язуємо з різними видами консультигування професійно-фахового, технологічного, психолого-педагогічного, навчально-методичного спрямування. *Консультигування* як особливий різновид взаємодії між консултантом (викладачем-андрагогом, методистом, керівником навчального закладу тощо) і викладачем гуманітарних дисциплін спрямоване на виявлення професійних труднощів, проблем, конкретизацію інноваційних аспектів у професійно-педагогічній діяльності та самореалізації, внесення позитивних змін та усунення негативних професійних деформацій. Викладач гуманітарних дисциплін вищої школи самостійно обирає проблемне поле для консультигування, віднаходячи найбільш суперечливі моменти у професійно-діяльній сфері розвитку, бар'єри для **розкриття внутрішнього потенціалу саморозвитку**. Результатом консалтингу має стати набуття викладачем гуманітарних дисциплін нових професійно значущих знань, розкриття потенційних можливостей для професійного становлення та самореалізації.

Робота в міжкафедральних семінарах, проблемних «круглих столах», дискусіях, ділових іграх проводилася з метою роз-

криття педагогічного потенціалу кожного викладача вищої школи. Спочатку викладачі в інтерактивній формі актуалізували знання з традиційних форм організації навчання. Далі акцент робився на інтерактивних нетрадиційних формах, аналізувалися можливості проведення останніх. Так, на міжкафедральних семінарах обговорювалися теми «Нетрадиційні лекції в сучасному університеті: технологія проведення та результати», «Формула успіху семінару», «Вплив особистості викладача на ефективність навчально-виховного процесу вищої школи», «Проблемна лекція: сутність перспективи розвитку суб'єктів освітнього простору під час проведення», «Можливості проведення бінарної лекції» тощо.

Проблемні «круглі столи» проводилися із залученням провідних фахівців, професорів, творчих неординарних викладачів, які мають досвід діяльності з професійного саморозвитку, які не тільки прикрашали своєю присутністю аудиторію, а й заряджали енергією менш досвідчених викладачів, слугуючи взірцем роботи над собою та досягненням професійних вершин. Тематика проблемних «круглих столів» була різноманітна: «Ефективність лекції із запланованими помилками», «Можливості проведення конспект-лекції», «Особистість викладача вищої школи: реалії та перспективи розвитку», «Педагогічні здібності викладача ВНЗ – шляхи вдосконалення», «Критичне педагогічне мислення викладача – підґрунтя самопізнання», «Шляхи запобігання професійним деформаціям».

Особливу зацікавленість викликали завдання щодо підготовки **дискусій**, які проводилися на такі теми: «Потрібна чи ні в сучасних умовах інформаційно-насиченого простору лекція?», «Професійне самовдосконалення: міф чи реальність?», «Рефлексія як необхідна якість сучасного успішного викладача вищої школи», «Творчий семінар – необхідність сьогодні чи створення зайвих труднощів?» Підготовка до дискусії здійснювалася в груповій формі й передбачала уточнення положень, визначення власних поглядів, збір аргументів,

доказів, визначення висновків. Дискусія живить навчальний процес, активізує пізнавальну діяльність слухачів, дає можливість керувати колективною думкою групи. У вигляді схеми цей вид дискусії можна представити таким чином:

інформація – дискусія – інформація – дискусія – висновки.

Загальна спрямованість виступів під час дискусії дозволила констатувати активність, творчий педагогічний настрій її учасників. Наведемо приклади висловлювань викладачів: «Не очікував, що мене так зачепить ця тема», «Не підозрював, що мої колеги теж зустрічаються з такими труднощами, як і я, у професійній діяльності та професійному становленні», «Я вдячна за атмосферу співробітництва під час дискусії. Тепер на запитання: «Розвиватися чи ні в професії?» – я відповідаю з упевненістю: «Так!»; «Я подивився на себе з боку навколишніх – дуже багато роботи попереду!», «Ніколи не замислювалася над тим, яке враження я справляю на студентів. Для мене думка студентів – відкриття!» Особливо відзначимо, що викладачі спрямовували свої міркування на аналіз своєї професійної педагогічної діяльності, розкриття своїх можливостей, зв'язували свою позицію з орієнтирами на роль особистості викладача в сучасному соціумі саме як Людини Духовної.

Ділова гра – досить ефективна форма інтенсивного навчання викладачів, що стимулює пізнавальну активність слухачів у сфері професійних педагогічних інтересів. Більшість викладачів не мають можливості розкритися й показати себе в навчально-виховному процесі не лише через застарілі методи і технології, а й індивідуальні особливості. Ділова гра при цьому – можливість розкрити свій особистий професійний потенціал, адже кожен учасник діагностує власну спроможність і перспективи спільної діяльності в колективі. Виходить, що викладачі стають будівельниками власної «Я»-концепції, керуючи та спрямовуючи професійний розвиток, потрапляючи в ситуації, де необхідно приймати рішення,

вибирати найоптимальніші засоби професійного спілкування, виявляти недоліки та вживати заходів щодо їх усунення. Звичайно, усе це має відбуватися під керівництвом досвідченого викладача.

У процесі такого ігрового семінару викладач повинен виконати дії, що згодом будуть необхідними в його професійній діяльності. Відмінність таких ситуацій від реального життя полягає в тому, що учасники мають справу з моделлю дійсності, а не із самою дійсністю, а це дозволяє, не остерігаючись негативних наслідків для справи, набувати й відпрацьовувати професійні вміння та навички у більш прискореному темпі (наприклад, те, що відбувається у професійній діяльності кілька років, стискається до кількох годин); стимулювати пошук ефективніших шляхів розв'язання проблеми.

Перед викладачами на такому семінарі постають доволі складні завдання: перевтілитися, стати на місце іншої людини (наприклад, студента, батьків), ужитися в ситуацію, образ фахівця, учитися долати труднощі спілкування. Йдеться про трансформацію особистісних рис, про зміну себе, про формування емпатії (здатності поставити себе на місце іншої людини). Більше того, фахівці вважають, що гру можна розглядати як засіб ігрової психотерапії, адже на її учасників справляють ефективний вплив атмосфера співпраці, підтримки, взаємовиручки; викладачі ВНЗ вчать-ся долати труднощі спілкування, руйнувати психологічні бар'єри й отримують можливість удосконалюватися й самостверджуватися, зникає відчуття унікальності, нерозв'язаності проблеми.

При проведенні ділової гри ми дотримувалися таких принципів:

- принцип імітаційного моделювання професійної ситуації;
- принцип проблемності змісту (розробка системи ігрових завдань);
- принцип спільної діяльності (імітація професійно-рольових функцій фахівців через їхню взаємодію);
- принцип діалогічного спілкування (система міркувань учасників, їхній діалог,

обговорення й узгодження позицій ведуть до спільного розв'язання проблеми);

– принцип двоплановості (спрямованість на досягнення двох цілей: ігрової та дидактичної).

Підготовка ігрового семінару вимагає роботи керівника, оскільки саме він має прогнозувати безліч варіантів, які можуть виникнути в ході гри, аналізувати її етапи з огляду на те, що існує можливість некеруваної діяльності викладачів. Отже, якомога більша кількість варіантів гри допомагає зняти вірогідність помилок викладача й самого керівника. Ключовий момент для педагога в цьому процесі – подати проблемну ситуацію, провести багатоваріантний аналіз ходу й результатів рольових дій студентів, виявити можливі типові помилки, визначити серію прийомів, які допомагають установити сприятливу атмосферу в групі й спробувати виявити тенденції та закономірності розвитку гри з урахуванням складу учасників.

Ділові ігри проводилися за такими темами: «Прийоми педагогічної майстерності під час викладання», «Я очима студентів», «Ідеал сучасного викладача вищої школи», «Процедура входження в семінар», «Ефективність навчально-виховного процесу вищої школи», «Шляхи розв'язання педагогічних конфліктів».

Наступним кроком розкриття внутрішнього потенціалу саморозвитку викладача вищої школи стала ініціація самореалізації педагога через створення ситуацій проектування його змін у професійній діяльності та в собі (відкриті заняття, семінари з навчання саморозвитку).

Викладачам пропонувалося розробити й провести відкриті лекційні й семінарські заняття з урахуванням прийомів педагогічної майстерності та спеціально розроблених критеріїв і параметрів, що висуваються до лекцій і семінарських занять у межах технології самовдосконалення.

Відкриті заняття ретельно аналізувалися, обговорювалися труднощі, що виникли під час підготовки, відпрацьовувалися прийоми педагога-фасилітатора. Особлива

увага приділялася саморефлексії після заняття: «Мої відчуття та емоції після проведеного заняття», «Відбулося чи ні духовне спілкування групи, взаємозбагачення під час взаємодії?»

Семінари з навчання саморозвитку призначені для ініціації самореалізації викладача через створення ситуацій проектування змін у діяльності та собі. Вони охоплювали два напрями: організація навчання викладача самоаналізу та організація навчання з проектування професійних змін. Причому під час означених семінарів відбувалося навчання керівництвом процесу саморозвитку, активна мотивація діяльності, допомога в усвідомленні проблем, що стоять перед викладачем, підтримка викладачів у пошуках ефективних шляхів самовдосконалення.

Розкриття внутрішнього потенціалу саморозвитку викладача вищої школи неможливо уявити без плану професійного самовдосконалення, який ми запропонували скласти за допомогою методу *локбука*, спрямованого не тільки на відпрацювання навичок самоаналізу, самооцінки, самоконтролю, розвитку рефлексивних умінь, але й для визначення стратегії подальшого професійного самовдосконалення. Традиційно локбук – це записник, який ведеться у вигляді спіралі, до якого викладач записує свої ідеї, роздуми за результатами окремого заняття (наприклад, семінару саморозвитку або про проведене заняття), ускладнення або проблеми в процесі викладання. Тобто викладачі працювали над *проблемним локбуком*, відбувся рефлексивний аналіз за конкретними проблемами (наприклад, «уміння знаходити спільну мову зі студентами», «уміння долати педагогічні конфлікти», «уміння стратегічно прогнозувати самовдосконалення та саморозвиток свого педагогічного потенціалу» тощо), який стає підґрунтям плану подальшого професійного самовдосконалення. Технологічним підґрунтям для ведення локбука є ALACT-модель [7]: дія – погляд на виконану дію, тобто рефлексивний аналіз, – усвідомлення суттєвих сторін (чітке визначення складників ситуації, причин-

но-наслідкових зв'язків) – створення альтернативних методів дії (вибір форм і методів діяльності згідно з конкретною ситуацією) – випробування). Отже, ведення локбука, по суті, є рефлексивним колом, що закінчується створенням плану свого саморозвитку, саморозкриття.

Висновки. Отже, інноваційність як принцип нового педагогічного мислення – це, насамперед, соціокультурний діалог та інноваційні методи навчання на основі розуміння, прийняття й визнання особистості як найефективніші форми та методи навчання за інноваційним принципом. Система вищої освіти повинна стати сучасним *центром інноваційного професійного саморозвитку та самореалізації викладачів гуманітарних дисциплін, частиною* креативно-розвивального освітнього простору вищого навчального закладу, де запроваджуються дієві, гнучкі, мобільні освітні ініціативи та інновації; поширю-

ються передові освітні інтерактивні технології. Про це свідчить варіативність розкриття внутрішнього потенціалу саморозвитку викладача вищої школи (залучення до роботи в міжкафедральних семінарах, проблемних круглих столах, дискусіях, ділових іграх; проведення коучінгів, консалтингів, семінарів з навчання саморозвитку з найбільш складними для засвоєння тем тощо). Пріоритетними напрямками реалізації шляхів професійного самовдосконалення та самореалізації є: індивідуально-диференційована адресна допомога викладачеві гуманітарних дисциплін у науковому, методичному, професійно-кваліфікаційному, особистісному планах; розробка інноваційного навчально-методичного забезпечення процесів самовдосконалення; підтримка креативних пошуків викладачів, їхньої здатності створювати педагогічні інновації, які змінюють навчально-виховний процес ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Завалко К. В.** Наукові підходи до визначення взаємозв'язку креативності та інноваційності суб'єкта навчання / К. В. Завалко // *Наук. часопис. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 19. – С. 14–20.
2. **Кремень В. Г.** Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) / Василь Григорович Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
3. **Савченко О. Я.** Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
4. **Цветкова А. Г.** Раскрытие внутреннего потенциала саморазвития преподавателя гуманитарных специальностей высшей школы / А. Г. Цветкова // *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. – Курск, 2013. – № 10(88). – Октябрь. – С. 234–239.
5. **Шапран О. І.** Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексів : монографія / О. І. Шапран. – Переяслав-Хмельницький : Вид-во С. В. Карпук, 2007. – 370 с.
6. **Яголовский С. Р.** Психология инноваций: подходы, модели, процессы [Текст] / С. Р. Яголовский // *Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики»*. – М. : Изд. дом высшей школы экономики, 2011. – 270 с.

REFERENCES

1. **Zavalko K. V.** Scientific approaches to the definition of the correlation between creativity and innovation of the subject of training / K. V. Zavalko *Scientific periodical of National Pedagogical Dragomanov University*. Series 16. Creative personality of a teacher: the issues of theory and practice : collection of scientific works. – Kyiv, 2013. – Pub. 19. – P. 14–20.
2. **Kremen V. H.** Education and science of Ukraine: the ways of modernization (facts, thoughts, perspectives) / *Vasyl Hryhorovych Kremen*. – Kyiv : Hramota, 2003. – 216 p.
3. **Savchenko O. Ya.** Didactics of primary school / *O. Ya. Savchenko*. – Kyiv : Abrys, 1977. – 416 p.
4. **Tsvetkova A. G.** Disclosure of internal potential of self-development of a high school teacher of humanitarian disciplines / *A. G. Tsvetkova* // *Journal of scientific publications of graduate student and students working for doctor's*. – Kursk, 2013. – # 10 (88). – October. – P. 234 – 239.
5. **Shapran O. I.** System of innovative training of a future teacher under conditions of educational-scientific-pedagogical complexes : monograph / *O. I. Shapran*. – Pereiaslav-Khmelnytskyi : Publishing house S. V. Karpuk, 2007. – 370 p.
6. **Yagolovskii S. R.** Psychology of innovations: approaches, models, processes [Text] / *S. R. Yagolovskii* ; National research institute "Higher school of economics". – Moscow : Publishing house House of higher school of economics, 2011. – 270 p.

7. **Korthagen Fred A. J.** Linking theory and practice: changing the pedagogy of teacher education / *Korthagen Fred A. J., Kessels Jos P. A. M.* // *Educ. Res.* – 1999. – Vol. 28, № 4. – P. 4–17.

Юлія ОПАНАСЮК

кандидат економічних наук,
докторант НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, освіта, культура, інформатизація, дистанційна освіта, онлайн-освіта, платформа онлайн-освіти, онлайн-курс.

Дистанційне навчання в Україні є надзвичайно актуальним з огляду на велику кількість бажаючих не тільки здобути вищу освіту, але й підвищити кваліфікацію, пройти перепідготовку тощо. Сьогодні вищі навчальні заклади країни пропонують різні навчальні курси в режимі реального часу, які ґрунтуються на різних освітніх платформах. Однак заступенем використання систем віртуальної освіти їх можна поділити на ті, робота яких будується виключно на інтернет-технологіях, та ті, котрі поєднують традиційні форми з технологічними інтернет-нововведеннями. На сьогодні в Україні переважають ВНЗ, у яких наявні факультети дистанційної освіти та можливість отримати знання практично з усіх дисциплін або спеціальностей на окремих факультетах цих навчальних закладів. Тож спостерігається своєрідна спадкоємність дистанційного навчання з традиційною системою освіти, що має не тільки позитивні, але й негативні наслідки для здобуття знань.

УДК 37.018.43

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК НАСЛІДОК ЕВОЛЮЦІЇ ТРАДИЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

© Опанасюк Ю., 2016

агатообіцяючою тенденцією у світовій вищій освіті нині є створення масових онлайн-курсів провідними вищими навчальними закладами світу. Масовий онлайн-курс складається з відеолекцій провідних викладачів, інтерактивних тестів, що дозволяють закріпити отримані знання, а також форуму, на якому студенти можуть ставити питання викладачеві та спілкуватися один з одним. Все, що необхідно для участі в такому курсі, – комп'ютер і наявність доступу до мережі Інтернет [5].

Для поширення масових онлайн-курсів провідними вищими навчальними закладами світу починаючи з 2012 року було запущено кілька впливових освітніх платформ, які окреслили нову тенденцію до демократизації та віртуалізації освіти.

Пионером віртуального руху знань став Стенфордський університет, що у 2011 році запустив одразу три таких курси, які зібрали 160 тисяч слухачів з 190 країн світу. Вже через рік десятки провідних американських ВНЗ пропонували всім охочим безкоштовні онлайн-курси своїх кращих професорів.

Услід за Стенфордським університетом пішли Мюнхенський і Женевський університети, Політехнічна школа Парижа, університети Рима і Копенгагена.

У Великобританії набирає обертів створена в грудні 2012 р. платформа масових

онлайн-курсів Futurelearn – понад 20 відомих британських вишів, серед яких – університети Уорвіка і Бата, Королівський коледж Лондона і Сент-Ендрюського університету. До речі, угоду про співпрацю з цією платформою підписали Британська бібліотека та Британська рада [3].

На сьогодні найбільшою платформою безкоштовної академічної онлайн-освіти є Coursera. Тут можна прослухати сотні різноманітних курсів від 62 університетів з Північної Америки, Європи, Азії та Австралії. Переважна більшість університетів пропонує курси англійською мовою, але також доступні французька, іспанська, італійська та китайська. Coursera пропонує курси за такими напрямками: гуманітарні та суспільні науки, математика, економіка, право, природничі науки, медицина, харчування, музика, дизайн, бізнес, комп'ютерні науки, інженерія та ін. Станом на березень 2013 року на Coursera було зареєстровано 2,8 мільйонів користувачів з усього світу [8].

Платформа Udacity багато в чому подібна до Coursera, але спеціалізується на комп'ютерній освіті. Із запропонованих на сьогодні 24 курсів більшість стосується комп'ютерних наук (програмування, штучний інтелект, 3D-графіка, криптографія), але також представлені математика, фізика, психологія та підприємництво.

У 2006 році молодий американець С. Хан, випускник Массачусетського технологічного інституту, почав створювати відеоуроки з математики для своєї молодшої кузини та викладати їх на YouTube. З часом ці відео, які просто та дотепно пояснювали шкільний матеріал, набули шаленої популярності в Інтернеті. Так виникла освітня платформа Khan Academy. Сьогодні сайт містить майже 4000 міні-лекцій з математики, фізики, хімії, біології, історії, економіки, комп'ютерних наук, медицини, астрономії та мистецтва. Академія Хана добре пристосована не лише для самостійного опанування матеріалу, але й для використання вчителями, які бажають доповнювати свої навчальні програми. Завдяки волонтерам відеолекції на сайті перекладаються субтитрами чи дубляжем на різні мови світу, у т. ч. українську.

Успішність відкритої онлайн-освіти підтверджує, що сьогодні мільйони людей у

всьому світі прагнуть до нових знань. З іншого боку, поширення віртуальних форм викладання виявило безліч бажаючих ділитися своїми знаннями та вміннями з іншими. Прикладом цього є платформа Udemy, що надає можливість викладачам створювати онлайн-курси з будь-якої тематики. На платформі доступний цілий спектр засобів для створення курсу: можна завантажувати відео- та аудіолекції, слайд-презентації, текстові файли, а також проводити віртуальні конференції. На сьогодні на Udemy розміщено понад 6000 курсів будь-якого спрямування: різні академічні предмети, підприємництво, мови, музика, мистецтво і фотографія, дизайн, спорт і багато іншого. Серед них є як безкоштовні, так і платні курси.

Duolingo – це безкоштовний навчальний сервіс для вивчення іноземних мов, який до того ж діє як краудсорсингова перекладацька платформа. Його розробник Л. фон Ан прагнув знайти спосіб перекладати тисячі сторінок в інтернеті, не вдаючись ані до сумнівного машинного перекладу, ані до коштовних послуг професійних перекладачів. Вигадана ним система вирішує це завдання: люди перекладають реальний веб-контент, виконуючи вправи на вивчення мови. Зараз на сайті можна займатися іспанською, французькою, німецькою, італійською та португальською мовами (для тих, хто знає англійську), а також англійською (для іспано-, італо- та португаломовних користувачів) [8].

Усе вищезазване дає можливість констатувати: дистанційна (або віртуальна) освіта – це зміна та збільшення внутрішніх якостей реальних суб'єктів (студента, викладача), що відбуваються внаслідок їхньої спільної взаємодії (віртуального навчального процесу) [7].

Віртуальні навчальні заклади можуть з'являтися на базі:

- закладів, що працювали історично в сфері відкритого та дистанційного навчання;
- традиційних навчальних закладів України без досвіду дистанційного навчання, що бажають у такий спосіб зменшити витрати на навчання;
- традиційних навчальних закладів України без досвіду дистанційного навчання, що бажають у такий спосіб підвищити якість надання освітніх послуг, що, відпо-

відно, збільшить потік студентів, які бажають навчатись із використанням сучасних новітніх технологій;

- корпоративного бізнес-сектору, що має внутрішні програми підвищення кваліфікації, запропоновані під назвою «віртуальні».

За ступенем використання систем віртуальної освіти в Україні можна визначити три напрями. До першого належать навчальні заклади, уся робота яких будується виключно на інтернет-технологіях. Через всевітню мережу здійснюється все: вибір навчального курсу, його оплата, заняття із студентами, передача контрольних завдань та їх перевірка, а також складання проміжних і підсумкових іспитів. Такі навчальні центри називаються віртуальними університетами, але їх поки що не так багато. Цей напрям тільки починає активно запроваджуватись, але переваги його використання є безперечними.

Найбільш численний напрям складають навчальні заклади, що поєднують різні традиційні форми денного і дистанційного навчання з технологічними інтернет-нововведеннями. Наприклад, деякі вищі навчальні заклади частину своїх програмних курсів переводять у віртуальну форму, зокрема, створюють лінгафонні класи для навчання іноземних мов без викладача. Своєю чергою, центри дистанційного навчання, хоч і спираються на інтернет-технології, але водночас не відмовляються від практики проведення очних екзаменаційних сесій. У будь-якому випадку комп'ютеризованою буде тільки частина процесу.

Навчальні центри, для яких Інтернет служить лише внутрішнім комунікаційним середовищем. Вони можуть створювати для себе сайти-візитівки, на яких розміщують інформацію про навчальні програми (плани), семінари, розклад студентських занять, університетські новини, фотографії і віртуальні екскурсії, а також бібліотечні каталоги. По суті, це всього лише реклама традиційних вищих навчальних закладів, що сама по собі не несе ніякого освітнього навантаження [7].

На сьогодні в Україні існує два типи закладів, що пропонують досить якісну освіту за дистанційною схемою – це звичайні ВНЗ, у яких є факультет дистанційної освіти і де існує можливість отримати зна-

ння практично з усіх дисциплін або спеціальностей, що вивчаються у виші. І освітні компанії, що спеціалізуються виключно на дистанційному навчанні, але пропонують найрізноманітніший набір напрямів, ніяк не пов'язаних між собою [4].

В Україні дистанційна освіта надзвичайно актуальна. Причина такої успішності криється в масовій перепідготовці і підготовці кадрів. Соціологи провели опитування серед випускників шкіл України і з'ясували, що 65% респондентів бажають здобути вищу освіту. Тим часом, нинішня система вищої освіти дозволяє прийняти на денну і заочну форму навчання тільки 35 % майбутніх студентів. Як наслідок, решта охочих не потрапляє в стіни ВНЗ [6].

Водночас вчені визначають як позитивні, так і негативні риси дистанційної освіти. До позитивів дистанційної освіти вчені відносять такі позиції:

- до реального контингенту потенційних студентів можна віднести тих, хто часто перебуває у відрадженнях, військовослужбовців, територіально віддалених слухачів, жінок, що перебувають у декретній відпустці, людей з фізичними вадами, тих, хто поєднує навчання й роботу, співробітників, що підвищують свою кваліфікацію тощо [1];

- найбільш важливими компонентами дистанційного навчання є: створення практичних ситуацій під час навчального процесу, можливість проявити себе, самореалізуватися, чіткість організації навчального процесу, індивідуального підходу. Найменш важливими: участь у науково-дослідній роботі, можливість «показати себе»;

- більшості студентів дистанційної технології навчання, незалежно від курсу, навчання дається легко й позитивно на них впливає. Так, більше половини студентів відзначили, що за час навчання вони опанували вміння самостійної роботи, підвищили свій рівень знань і отримали впевненість у своїх силах і планах на майбутнє. Можна зробити висновок, що студенти доброзичливо ставляться до дистанційного навчання;

- студенти, що навчаються дистанційно, більш адаптовані до зовнішніх умов, вони більш самостійні, товариські й комунікабельні, не бояться приймати важливі рі-

шення, тому виходить, що у сучасному світі бізнесу їм буде легше;

- оцінка задоволення місцем у колективі й стосунками з керівництвом у випускників дистанційної технології трохи вища, ніж у випускників традиційного навчання [1].

До недоліків дистанційної освіти слід віднести:

- відсутність очного спілкування вчителя й учня, отже, немає індивідуального підходу в навчанні й вихованні;

- студенти не завжди самодисципліновані, свідомі і самостійні, як необхідно при дистанційному навчанні;

- для постійного доступу до джерел інформації потрібна гарна технічна оснащеність;

- нестача практичних занять і відсутність постійного контролю;

- необхідність наявності у студента сильної особистісної мотивації, вміння навчатися самостійно, без постійної підтримки та підштовхування з боку викладача;

- відсутність можливості негайного практичного застосування отриманих знань з наступним обговоренням виникаючих питань з викладачем і роз'ясненням ситуації на конкретних прикладах [2];

- відсоток завершення програм досить невисокий, враховуючи, що на онлайн-курси записуються десятки тисяч людей. Це частково пов'язано з тим, що такий процес вимагає персональної дисципліни. Також онлайн-освіта здебільшого не визнається офіційними інституціями;

- низька теоретична проробка проблеми дистанційного навчання. Це проявляється, насамперед, у відсутності чітко виражених цілей навчання й необхідних початкових вимог до студента для роботи в цій системі, слабкому рівні системи контролю його знань, відсутності вимог до змісту дистанційних курсів і навчально-методичного забезпечення, захисту авторських прав розробників навчальних матеріалів, сертифікації інститутів дистанційної освіти тощо. Крім того, не за всіма спеціальностями можна здійснювати підготовку фахівців за допомогою дистанційних курсів [1].

Наявність зазначених недоліків формує стійку тенденцію до змішаного навчання. Під змішаним навчанням (blended learning) прийнято розуміти об'єднання формальних засобів навчання – роботи в

аудиторіях, вивчення теоретичного матеріалу – з неформальним, наприклад, обговоренням за допомогою електронної пошти й інтернет-конференцій. Змішана форма навчання органічно поєднує в собі як денні, так і дистанційні форми навчання [1].

Змішане навчання складається з трьох етапів: дистанційне вивчення теоретичного матеріалу, освоєння практичних аспектів у формі денних занять, остання фаза – складання іспиту або виконання випускної роботи.

Змішана модель навчання – це модель використання розподілених інформаційно-освітніх ресурсів у стаціонарному навчанні із застосуванням елементів асинхронного й синхронного дистанційного навчання. Практикується як елемент стаціонарного навчання при проведенні аудиторних занять і в самостійній роботі студентів. Тобто змішане навчання успадковує переваги дистанційного навчання й виключає його недоліки.

Змішане навчання використовує найрізноманітніші методи як традиційні, так і інтерактивні: лекційні, лабораторні, комп'ютерні презентації, комп'ютерне навчання й навчання через Інтернет.

Порівняльна характеристика дистанційного й змішаного навчання.

Дистанційне навчання:

- однібічне спілкування;
- учень чи студент пасивний, не діє, він є стороннім спостерігачем;
- структура курсу схована від учня чи студента ;
- учень чи студент сам по собі;
- текст лекцій написаний сухо й безособово;
- учень чи студент майже не застосовує знання й уміння;
- завдання даються тільки наприкінці глави;
- текст поділений на глави й великі розділи;
- контрольних завдань не передбачено;
- учень чи студент не може одержати відзив про свої успіхи.

Змішане навчання

- двостороннє спілкування;
- учень чи студент активний, діяльний, залучений у навчальний процес;
- учень чи студент знайомий зі структурою курсу;

- учень чи студент перебуває під керівництвом;
- текст навчального посібника написаний у дружній і підбадьорливій формі;
- учень чи студент застосовує набуті знання й навички;
- завдання й вправи розміщені по всьому тексту;
- текст поділений на невеликі розділи;
- передбачені контрольні завдання;
- учень чи студент одержує відзиви про свої успіхи [1].

Отже, дистанційні технології навчання вже посіли одне з провідних місць у сучасній освіті. Зацікавленість в одержанні спеціальності дистанційно зростає, а якісні характеристики фахівців відрізняються тільки позитивними моментами: упевненістю у власних силах, легкою адаптацією в колективі, умінням самонавчатися. Водночас дистанційні технології навчання можна розглядати як природний етап еволюції традиційної системи освіти від дошки з крейдою до електронної дошки й комп'ютерних навчальних систем, від книжкової бібліо-

теки до електронної, від звичайної аудиторії до віртуальної.

Ефективність дистанційного навчання заснована на тому, що ті, кого навчають, самі відчувають необхідність подальшого навчання, а не піддаються тиску з боку. Вони мають можливість працювати з навчальними матеріалами в такому режимі й обсязі, який підходить безпосередньо їм. Ефект значною мірою залежить від того, наскільки регулярно займається той, хто навчається. Послідовне виконання контрольних-діагностичних завдань і випускної роботи, а також підтримка у всіх питаннях з боку викладача-координатора забезпечує планомірне засвоєння знань.

Відкрита освіта в багатьох країнах розглядається сьогодні як система, яка забезпечує загальнонаціональний доступ до освітніх ресурсів шляхом широкого використання інформаційних освітніх технологій дистанційного навчання і на цій основі надає умови для найбільш повної реалізації громадянами своїх прав на освіту, яка за структурою і якістю відповідає вимогам розвитку економіки і громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дистанційне навчання – від теорії до практики, актуальний мережевий семінар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/distance/articles/15/>
2. Дистанційна освіта: плюси та мінуси [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/distance/articles/18/>
3. **Єрміна С.** Українці кинулися здобувати безкоштовну онлайн-освіту [Електронний ресурс] / Світлана Єрміна. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/ukrayinci-kinulisya-zdobuvati-bezkoshtovnu-onlayn-osvitu-289877.html>
4. Інноваційні переваги дистанційної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/751.html>
5. Університет онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://online.knu.ua/>
6. Переваги дистанційної освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/522.html>
7. Про систему дистанційного навчання „Віртуальний Університет” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vu.net.ua/>
8. **Цибульник Т.** TOP 5 онлайн-університетів, де можна отримати безкоштовну освіту [Електронний ресурс] / Тетяна Цибульник. – Режим доступу : <http://biggggidea.com/practices/967/>

REFERENCES

1. Distance learning – from theory to practice, the actual network seminar [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.osvita.org.ua/distance/articles/15/>
2. Distance education: (+) and (-) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.osvita.org.ua/distance/articles/18/>
3. **Eremina S.** Ukrainians rushed to get free online education [Electronic resource] / Svetlana Eremina. – Access mode : <http://tsn.ua/ukrayina/ukrayinci-kinulisya-zdobuvati-bezkoshtovnu-onlayn-osvitu-289877.html>
4. Innovative advantages of distance education [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.osvita.org.ua/articles/751.html>
5. University online [Electronic resource]. – Access mode : <http://online.knu.ua/>
6. The benefits of distance education in Ukraine [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.osvita.org.ua/articles/522.html>
7. Distance learning system "Virtual University" [Electronic resource]. – Access mode : <http://vu.net.ua/>
8. **Tsybulnik T.** TOP 5 online universities where you can get free education [Electronic resource] / Tetiana Tsybulnik. – Access mode : <http://biggggidea.com/practices/967/>

Іван СИЛАДІЙ

кандидат педагогічних наук,
доцент (м. Мукачево)

Ключові слова: людина, освіта, культура, демократія, виховання, гуманізм.

Сучасний світ (зовнішній і внутрішній) стає все більш демократичним, гуманістичним, людиноцентризованим. І хоча в різних регіонах світу, як і в Україні, йдуть локальні війни, демократизація світу стає все більш помітною реальністю. Відповідні процеси в Україні обумовлюють потребу новітніх підходів до освіти як основного механізму підготовки людини до життя у майбутньому демократичному суспільстві. Зрозуміло, освіта для демократії потребує реформатування: вона сама має стати демократичною. Демократизацію освіти ми розглядаємо як основну тенденцію її модернізації в епоху глобалізації.

УДК 37.011+37.014.53

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ЯК ВІДПОВІДЬ ОСВІТИ НА ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

© Силадій І., 2016

Поняття «демократизація освіти» набуло широкого визнання та розповсюдження в сучасних філософсько-педагогічних дискурсах. Воно широке та неоднозначне, оскільки характеризує як процес навчання та викладання, так і весь уклад повсякденного життя учнів і студентів. Не менше значення має наявність демократії в організації системи освіти в суспільстві в цілому (ідеється, насамперед, про автономію навчальних закладів). Окремі дослідники поняття «демократизація освіти» трактують доволі вузько, фокусуючи увагу передусім на процесах демократизації управління освітою. Зокрема, така точка зору представлена С. Гончаренком у книзі «Український педагогічний словник» (1997). «Демократизація освіти – принцип реформування освіти в Україні на демократичних засадах, який передбачає децентралізацію, регіоналізацію в управлінні освітою, автономізацію навчально-виховних закладів у вирішенні основних питань діяльності, поширення альтернативних (приватних) навчально-виховних закладів, перехід до державно-громадської системи управління освітою (участь батьків, громадськості, церкви), співробітництво учитель – учень, викладач – студент у навчально-виховному процесі» [7, с. 85].

Пізніше в «Енциклопедії освіти» (2008) С. Гончаренко здійснює спробу більш широкого трактування даного поняття, указуючи на те, що демократизація освіти охоплює не лише децентралізацію управління і надання дозволу на участь у діяльності навчально-виховних закладів батькам, громадськості й церкві, але й усі сторони життя навчальних закладів. Зокрема, зазначає дослідник: «Часто це поняття [демократизація освіти] тлумачиться спрощено, зводиться в основному до виборності керівників навчальних закладів, до створення рад освітніх установ і регіональних рад з народної освіти. Між тим проблеми демократизації освіти значно глибші і складніші. Вони охоплюють усі без винятку сторони життя навчальних закладів. Це тривалий і болючий процес перетворень з метою нормалізації відносин між суспільством, державою і навчальними закладами, між керівництвом усіх рангів і педагогами, між педагогами і учнями та студентами, між самими учнями та студентами» [2, с. 167]. Однак автор акцентує увагу виключно на відносинах учасників навчально-виховного процесу, залишаючи поза увагою питання демократизації змісту освіти як такої.

На змістовні аспекти демократизації освіти звертають увагу ті дослідники, які важливою складовою демократизації освіти вважають розвиток громадянської освіти або освіти для демократії, виходячи з того, що демократія може бути стійкою, а демократичні зміни – успішними лише за умови, якщо громадяни мають необхідні для громадянської участі знання, уміння і бажання їх застосовувати на практиці. Такого погляду дотримується, зокрема, Л. Шелюк, зазначаючи, що «сутність, цілі та засоби демократичної освіти та освіти громадянської настільки близькі, що ці поняття можуть вживатися як взаємозамінні» [3, с. 281–282].

Метою громадянської освіти є формування соціально-політичної компетентності особистості у суспільній сфері, яка передбачає, перш за все, політичну, правову й економічну освіченість і здатність керуватися відповідними знаннями. Передумовою й продовженням громадянської освіти є громадянське виховання – «процес формування громадянськості як інтегрованої

якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною» [1].

Очевидно, поняття громадянської освіти безпосередньо пов'язують з демократизацією освіти автори проектів концепції громадянської освіти, які розробляються в Україні протягом останніх десятиріч. Зокрема, учасники дослідницької групи проекту «Освіта для демократії в Україні» під кер. І. В. Жадан вважають, що громадянська освіта в школі та інших навчальних закладах як процес упровадження системи знань про людину і суспільство може здійснюватись у чотирьох формах: як навчальний предмет, як міжпредметна форма діяльності в межах освітянського простору, як організація позакласної, позашкільної або позааудиторної діяльності, як організація шкільного або вишівського життя, що сприяє демократичній поведінці.

У цьому зв'язку реалізація завдань громадянської освіти потребує введення нових дисциплін і створення нового покоління підручників та посібників. Забезпечити цілісний зміст громадянської освіти можуть такі курси середньої школи, як «Права людини», «Основи правознавства», «Основи політології», «Основи економічних знань», «Соціологія» та «Громадянська освіта» як завершальний предмет суспільствознавчого циклу. Крім того, історія та правознавство як основні предмети, що сприяють формуванню громадянських компетентностей, якнайкраще забезпечують реалізацію завдань міжпредметного підходу до громадянської освіти. Формування громадянської компетентності у навчальному процесі доповнюється розбудовою відповідної системи позакласної та позашкільної роботи і створення демократичного клімату в шкільних колективах. Позакласна робота передбачає можливість участі школярів в обговоренні різних проблем суспільного, політичного, культурного, економічного життя, проблем своєї школи, місцевої громади, навчання школярів, а також обґрунтовувати власну думку в дискусії, виявляти громадянську позицію та відповідальність у різних ситуаціях суспільного та особистого життя, вміти захищати власні і колективні права і свободи.

Розв'язанню цих завдань сприяє залучення учнів до активної участі в житті школи та місцевої громади, орієнтоване на суспільно корисні справи, реалізацію соціальних проєктів тощо. Саме школа і позашкільне до-вкілля мають стати для школярів тим середовищем, де вони вперше відчують себе справжніми громадянами.

Отже, демократизація освіти в широкому розумінні передбачає як підготовку молоді до життя в умовах демократії, так і розвиток демократичних засад функціонування всієї освітньої галузі. Саме тому в сучасних філософсько-педагогічних дискурсах репрезентовані два напрями реалізації демократичної освіти:

1) демократизація системи освіти як концепт демократизації інституціонального контексту освіти, «форми» освіти (на рівні держави і конкретного навчального закладу), забезпечення рівного доступу до якісної освіти, орієнтованого на компенсацію соціальної і культурної нерівності у суспільстві;

2) політико-моральна (громадянська) освіта – освіта для демократії як практика проблемно-рефлексивного методу до розробки навчальних курсів у галузі громадянської освіти, зокрема через так звану «школу дорослішання» – концептивну едукативну систему, у якій забезпечується погодження процесів освіти і дорослішання, створюється віково-психологічний контекст демократизації змісту освіти [4, с. 29].

У цьому зв'язку всі цінності, що відповідають сучасному розумінню демократичного ідеалу, – рівність можливостей, відповідальна свобода, шанування інших та інакших, захист слабших, визнання різноманітності тощо мають знайти втілення в освітній системі.

Демократизація освіти в широкому розумінні здійснюється на основі принципів людиноцентризму, рівних можливостей, співробітництва, різноманітності, відкритості, громадсько-державного управління, самоорганізації. Це означає, що суспільство має забезпечити повагу до особистості, яка навчається і навчає, ставлення одне до одного за типом «рівний-рівному», створювати якомога більш справедливі і рівні умови для одержання освіти кожному своєму членові.

Ідея демократизації освіти стала наріжним каменем освітньої стратегії людства в ХХІ ст., основні положення якої було викладено в доповіді ЮНЕСКО «Освіта для ХХІ сторіччя» (1996). Мета цієї стратегії – через якісну освіту дати людству перспективу втілення ідеалів рівності, свободи і соціальної справедливості.

Демократизація освіти передбачає широкий спектр дій, починаючи від забезпечення рівного доступу до освіти й закінчуючи конкретними заходами із демократизації змісту освіти, навчально-виховних технологій та управління освітнім процесом. Наприклад, М. Яцейко вказує на такі напрями демократизації освіти: демократизація управління життєдіяльністю навчального закладу та її організації; розширення та поглиблення академічної мобільності викладачів і студентів; розширення можливостей вибору студентами вищих навчальних курсів і спецкурсів; упровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу; лібералізація навчальних програм і державних стандартів; поглиблення творчої активності викладача й студента; утвердження практики часткової (або повної) автономії університетів [5, с. 6]. Є. Рябенко цей перелік доповнює такими складовими демократизації освітнього процесу, як запровадження демократичних принципів взаємодії викладача і студента, прозорість викладання без авторитарної ідеологічної спрямованості, розвинута і дієва система студентського самоврядування, залучення до управління вищими навчальними закладами громадських організацій і місцевих муніципалітетів [8, с. 39].

Своєрідну серцевину демократизації становить принцип рівних можливостей у доступі до якісної освіти. Це означає, що в демократичному суспільстві кожен громадянин, незалежно від його майнового стану, етнонаціонального походження, типу віросповідання чи конфесійної належності, повинен мати можливість одержання як загальної, так і професійної освіти на будь-якому доступному для нього рівні. Ідея рівності безпосередньо пов'язана із самою внутрішньою сутністю освіти як соціально-формуючого феномена, адже саме в освітньому просторі людина має можливість якнайповніше реалізувати свої творчо-сут-

нісні властивості та морально-духовні орієнтації.

Принцип рівних можливостей в освіті називають її егалітарністю. Остання трактується як обов'язкова складова демократичного і справедливого ладу, є спільним надбанням і загально визнаною цінністю європейської цивілізації. Схвалена в усьому демократичному світі егалітарна ідея стверджує, що кожна дитина, незалежно від її вроджених здібностей, сімейних і суспільних обставин, має право на загальну освіту. В останні десятиріччя ця ідея одержує переконливу підтримку в двох її видозмінах: по-перше, як вимога доступності освіти; по-друге, як рівність можливостей.

Принцип рівних можливостей у своєму демократичному варіанті є наслідком світових конвенцій з прав людини і захисту дітей. Дотримання цих конвенцій у демократичному суспільстві означає створення кожному його члену «рівних можливостей» отримання як загальної, так і професійної освіти на будь-якому доступному для нього рівні.

Зокрема, право на рівний доступ до вищої освіти проголошено «Загальною декларацією прав людини», «Конвенцією про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти», «Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права людини», а реалізація цього права постає пріоритетним напрямом розвитку європейського освітнього простору. Так, в одному з останніх документів Болонського процесу Бухарестському комюніке зазначено, що «розширення доступу до вищої освіти є передумовою суспільного прогресу та економічного розвитку» [10]. Отже, навчальні заклади, надаючи студентам можливості для всебічного розвитку їхніх здібностей, розвивають почуття соціальної відповідальності, виховують у них такі якості, які б допомогли їм стати гідними членами демократичного суспільства і сприяли таким змінам, що забезпечували б рівноправність та справедливість у соціумі.

Важливим виміром забезпечення рівного для всіх громадян доступу до якісної освіти є демократизація навчально-виховного простору навчальних закладів, що, з одного боку, забезпечує суспільство новими членами з демократично-гуманістич-

ним світоглядом, а з іншого – надає якнайширше різноманіття підходів, методів і технологій, здатних задовольнити різноманітні потреби споживача освітніх послуг. Демократизація процесу здобуття освіти передбачає насамперед «розвиток і широкомасштабне запровадження механізмів і інструментів свободи вибору, рівні можливості отримання освіти незалежно від соціального статусу учнів та їх батьків, рівний доступ до якісної освіти широких верств населення незалежно від місця проживання, порівнянність дипломів, кредити, мобільність на ринках, єдину двоступеневу вищу освіту, наближені програми підготовки, уніфіковані інтерфейси взаємодії з різними системами освіти і навчальними закладами тощо» [6].

У європейському просторі доступність освіти також органічно пов'язана з відповідальністю особи перед собою і суспільством, яке кредитує особу, а не заклад. Це спонукає особу робити зважений вибір, адже кредит належить повернути суспільству. Тому доступність освіти корелює з такими її вартісними рисами, як якість, суспільна потреба та особистісна самореалізація.

Розглядаючи демократизацію освіти в контексті принципу доступності, не можна обійти питання взаємозв'язку підприємницької діяльності і сучасних закладів освіти. Нині доволі розповсюдженою є думка, що найефективнішим шляхом демократизації освіти є її комерціалізація. Адже зростання конкуренції та відносне скорочення бюджетного фінансування мотивують активність вишів розширювати доступ до освіти, використовуючи різні форми. Це спонукає університети переходити до гнучких індивідуальних програм навчання. Запровадження кредитно-модульної системи дає змогу навчатися у різних вишах і за різними програмами. Тож перед студентом відкривається перспектива самому вирішувати: що і в яких обсягах і задля чого вивчати.

Ринкові механізми здатні демократизувати не лише університетську, але й шкільну освіту. Зокрема, в останньому десятиріччі ХХ ст. в американському суспільстві зростає увага до питання вибору освіти як розширення можливостей в умовах лібералізації ринкової економіки. Запровадження принципів «вільного ринку» до функціону-

вання державних шкіл полягає у зміні фінансування: кошти виділятимуть не освітнім закладам, а учням (або батькам) у формі ваучерів, що дасть змогу учневі вибрати ту школу, що відповідає його вподобанням. Відповідно, школи конкуруватимуть за ваучери, а отже, будуть вдосконалювати свої освітні програми. Однак погляди філософів і соціологів на такий шлях демократизації освіти в умовах глобалізації виявилися кардинально протилежними. Зокрема, директор Інституту розвитку вищої школи Каліфорнійського університету, професор А. Остін виступає свідомим опонентом «вільного вибору» в середній школі, адже переконаний, що школа не здатна «функціонувати за зразком бізнесових компаній» [9, с. 255]. На його думку, процес відбору концентрує найталановитіших учнів, з найвищими балами та найбільш мотиво-

ваних, які зазвичай походять із найбагатших та освічених сімей у декількох успішних школах, збільшуючи соціальну розшарованість як державних, так і приватних шкіл. Тому концепція вільноринкового «вибору», зауважує А. Остін, може виявитися руйнівною для багатьох державних шкіл. Натомість приватні школи, беручи участь в інтенсивній ринковій кампанії, будуть множитись, не покращуючи якості навчання [9, с. 259].

Але в США не бракує й протилежних думок. Порівняння розвитку освітніх систем країн Заходу свідчить про те, що комерціалізація освіти виступає лише одним із шляхів її демократизації. Панування ринкових механізмів в освіті може призвести до цілком протилежних наслідків у разі, якщо не буде забезпечено гуманістичну та людиноцентровану спрямованість освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андріяш В. І.** Державна етнополітика України в умовах глобалізації : монографія / В. І. Андріяш. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – 328 с.
2. **Воронкова В. Г.** Теоретико-методологічні засади розвитку сучасного соціуму в контексті синергетичної глобалізації / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2012. – № 50. – С. 21–34.
3. Интеллектуальный потенциал / В. Егоров, А. Еременко, С. Тескина, Н. Дзугкоева // Государственная служба. – 2001. – № 1 (11). – С. 31–42.
4. **Калениук І. С.** Університети в координатах глобального розвитку / І. С. Калениук // Вища школа. – 2009. – № 9. – С. 5–11.
5. **Кремень В. Г.** Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – К. : Знання України, 2010. – 519 с.
6. **Куріто О. В.** Методологія осягнення аксіології в сучасній філософії освіти / О. В. Куріто // Гуманітарний часопис. – 2012. – № 1. – С. 78–83.
7. **Петрович О. Г.** Современное российское высшее образование в контексте глобализации : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. социол. наук 22.00.01 / О. Г. Петрович ; Саратовский гос. ун-т им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2010. – 22 с.
8. **Сисоева С. О.** Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоева, Н. Г. Батченко ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київський ун-т ім. Б. Гринченка, Нац. ун-т біо-ресурсів і природокористування України. – К. : ВД ЕКМО, 2011. – 368 с.
9. **Торфлер Э.** Третья волна : пер. с англ. / Э. Торфлер. – М. : ООО «Фирма “Изд-во АСТ”», 1999. – 784 с.
10. Юридична енциклопедія. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 1999. – Т. 2 : Д – Й. – 743 с.

REFERENCES

1. **Andriyash V. I.** National ethnic policy of Ukraine under globalization: monograph / V. I. Andriyash. – Nikolaev : Edit Petro Mohyla ChSU, 2013. – 328 p.
2. **Voronkova V. G.** Theoretical and methodological foundations of modern society in the context of synergetical globalization / V. G. Voronkova // Humanitarian Bulletin ZDIA. – 2012. – № 50. – P. 21–34.
3. Intellectual potential / V. Egorov, A. Eremenko, S. Teskina, N. Dzugkoeva // Public service. – 2001. – № 1 (11). – P. 31–42.
4. **Kaleniuk I.** Universities in coordinates global development / I. Kaleniuk // Higher School. – 2009. – № 9. – P. 5–11.
5. **Kremen V. H.** Humanocentrism philosophy in educational space / V.H. Kremen. – K. : Znannia of Ukraine, 2010. – 519 p.
6. **Kurito O. V.** Methodology comprehension of values in modern philosophy of education / O. V. Kurito // Humanities magazine. – 2012. – № 1. – P. 78–83.
7. **Petrovich O. G.** Russian Modern Higher Education in the context of globalization : Thesis ... candidate. Sociol. Sciences 22.00.01 / O. G. Petrovich ; Saratov State. University of itthem. N. G.Chernyshevskogo. – Saratov, 2010. – 22 p.
8. **Sysojeva S.** Higher education Ukraine: realities of contemporary / S. A. Sysoieva, N.G. Batchenko ; Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, Kyiv B. Grinchenko University, Nat. Univ. of Life and Environmental Sciences of Ukraine. – K. : WD ECMO, 2011. – 368 p.
9. **Toffler E.** Third Wave : trans. from Engl. / E. Toffler. – Moscow : ООО «Firma “Publishing AST”», 1999. – 784 p.
10. Law Encyclopedia. – K. : Izdatelstvo “Ukr. entcykl. im. M. P. Bazan, 1999. – T. 2. : D – J. – 743 p.

Лілія ЯРЕМЕНКО

кандидат педагогічних наук,
викладач, НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, освіта, самостійність, творчість, педагогічна практика, позашкільна освіта, педагог-позашкільник, керівник творчого об'єднання.

Теоретичне навчання студентів у вищих навчальних закладах обов'язково має поєднуватися з їх майбутньою самостійною роботою. Тому вже в стінах ВНЗ студенти повинні навчитися самостійно організовувати не тільки навчальний процес, але й позашкільну роботу. На жаль, їх педагогічна практика саме на базі позашкільних закладів із застосуванням реальних ситуацій та завдань дотепер залишається винятковою. Водночас навчитися допомагати реалізувати вихованцеві його природні творчі задатки, виявити обдарованість особистості майбутні педагоги можуть насамперед під час вільного, невимушеного спілкування з вихованцями в процесі проходження педагогічної практики у позашкільних закладах освіти. У статті узагальнюється досвід Інституту гуманітарно-технічної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, у якому розпочато підготовку фахівців за спеціалізацією «Позашкільна освіта».

УДК 374.32+37.018.7

НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА БАЗІ ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

© Яременко Л., 2016

практичній підготовці майбутніх педагогів позашкільних навчальних закладів існує низка проблем. Це, перш за все, ті, які пов'язані з організацією та проведенням науково-дослідної роботи в Малій академії наук і наукових товариствах позашкільних закладів; оволодінням методиками та інноваційними технологіями роботи з обдарованою молоддю, дітьми з особливими потребами, методиками проектування особистості, діагностичними методиками інтелектуального розвитку дітей. Крім того, існує не менш складна проблема кадрового забезпечення системи позашкільної освіти компетентними молодими фахівцями – їх поповнення, стимулювання та підготовка до вирішення сучасних завдань на високому професійному рівні. Матеріальні умови роботи в системі позашкільної освіти не дають змоги достатньою мірою залучати молоді кадри як керівників позашкільних навчальних закладів, так і педагогів, здатних займатися найбільш популярними серед дітей та молоді видами творчої діяльності [7, с. 166].

Педагогічна практика є органічною складовою єдиного навчально-виховного процесу, пов'язуючи теоретичне навчан-

ня студентів ВНЗ з їхньою майбутньою самостійною роботою. У цей час відбувається безпосереднє поєднання й реалізація теоретичних знань, що отримують студенти на заняттях, з їх практичною діяльністю як педагогів. Це дає змогу не лише закріпити й поглибити знання з теорії, а й набути вміння і навички, необхідні для подальшої самостійної роботи [9, с. 98]. Педагогічна практика, яку проходять студенти педагогічних навчальних закладів, як правило, здійснюється власне у навчальному закладі. І хоча пункт про позакласну роботу в звіті про проходження практики присутній, це не свідчить про те, що майбутні педагоги навчилися організовувати самостійно позашкільну роботу. Причиною цього є те, що практика дуже рідко проходить саме на базі позашкільних закладів із застосуванням реальних ситуацій та завдань.

Таке становище гальмує розвиток не тільки освітньої системи, а й суспільства. Слід зазначити, що в нових умовах ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації освіти підвищився попит підлітків та їхніх батьків на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільної освіти та виховання. Тому свою плідну діяльність розпочало багато типів позашкільних навчально-виховних закладів, де існує потреба у кваліфікованих фахівцях саме із позашкільної освіти, а не перекваліфікованих з інших галузей, як це було раніше.

Під час педагогічної практики майбутній педагог повинен не тільки ознайомитися зі специфікою роботи позашкільного навчального закладу. Головним є усвідомлення того, що закономірності розвитку творчого потенціалу особистості учня в умовах позашкільного навчального закладу виявляються на кількох рівнях. На рівні педагогічної системи: інтенсивна розробка та впровадження інноваційних технологій впливають на цілеспрямованість позашкільної освіти, орієнтовану на розвиток творчого потенціалу особистості учня,

вихованця, слухача; безперервність освіти обумовлює поетапний розвиток творчого потенціалу особистості учня, вихованця, слухача відповідно до вікових та індивідуальних особливостей розвитку особистості; інтеграційні процеси в освіті взаємопов'язані з розвитком особистісно орієнтованої педагогічної системи позашкільної освіти у вигляді творчого освітнього середовища, що сприяє розвиткові творчих суб'єктних взаємин, посилює педагогічні ресурси у формуванні ставлення до творчої діяльності, творчої компетентності та творчої активності учнів, вихованців, слухачів. Тому під час практики майбутнього педагога слід спрямувати на втілення власного творчого потенціалу та виявлення можливостей щодо сприяння творчості учнів.

На сьогодні навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах передбачає охоплення таких галузей знань і практичної діяльності, які виходять за межі уроку, підручника, навчального плану. А це, своєю чергою, підвищує вимоги до педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів. У статті 21 Закону України «Про позашкільну освіту» зазначено, що педагогічним працівником цих закладів повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи [2, с. 6–8].

В умовах модернізації змісту, форм та методів позашкільної освіти відбувається трансформація змісту освітньої діяльності педагогів-позашкільників. Насамперед, зникає розуміння позашкільного навчально-виховного процесу як примітивного способу передавання вихованцям технологічних особливостей конкретної пізнавальної або творчої діяльності (художньо-естетичної, науково-технічної, еколого-натуралістичної тощо). Водночас починає домінувати комплексне бачення освітньої функції педагога-позашкільника, який усвідомлено реалізує ролі вчителя (навчає дитину улюбленій творчій діяльності, роз-

виває її творчі здібності, формує творчу активність), вихователя (забезпечує соціалізацію особистості, формує суспільно значущі норми і правила поведінки), психолога (створює оптимальний психологічний мікроклімат у дитячому колективі, що стимулює особистість до творчої самореалізації), старшого товариша, який має більший життєвий досвід і в умовах творчого співробітництва готовий допомогти дитині під час вирішення нагальної навчальної або життєвої проблеми) [1].

Таким чином, майбутній педагог, який буде працювати в позашкільній освіті, повинен навчитися допомагати реалізувати вихованцеві його природні творчі задатки, виявити обдарованість особистості. Аналіз діяльності позашкільних навчальних закладів України засвідчив, що система позашкільної освіти має потужні потенційні можливості для створення організаційно-педагогічних умов з виховання творчої особистості [4, с. 190]. Ці потенційні можливості можна реалізувати, якщо подолати недоліки у підготовці кадрів для позашкільної освіти.

Одним із пріоритетних завдань сучасної державної політики у сфері позашкільної освіти є поліпшення якості освітніх послуг, що насамперед залежить від професійної компетентності педагогічних кадрів. Нові підходи до проектування навчально-виховного простору позашкільного навчального закладу, спрямованого на надання дітям і молоді якісної, практично спрямованої освіти, потребують переосмислення виховної парадигми та оновлення змісту освітньої діяльності й передбачають: високий рівень підготовки педагога-професіонала, який здатний вибудувати індивідуальну модель роботи з кожною дитиною, розвинути її індивідуальні здібності й талант, а також спроможний оперативно приймати стратегічні рішення з огляду на кон'юнктуру освітніх послуг; гнучку систему асортименту освітніх послуг, технологій і процесів їх реалізації з урахуванням вимог суспільства; надання молоді якісних освітніх послуг, спрямованих на розвиток

життєвих компетентностей та які користуються і будуть користуватися попитом на сучасному ринку праці; проектування демократичного управління позашкільним навчальним закладом.

Усвідомлюючи наявні недоліки освітньої діяльності школи (авторитарний стиль взаємин «учитель – учень», невміння і неготовність учителів сприймати школяра як неповторну цілісну особистість з притаманними тільки їй індивідуальними особливостями), педагогічні працівники позашкільних навчальних закладів розуміють навчально-виховний процес як соціально-особистісний феномен і намагаються організувати взаємодію з дитиною як самодостатнім суб'єктом спілкування та діяльності, неповторною індивідуальністю з певною своєрідністю рис і якостей особистості, яка у процесі улюбленої пізнавальної або творчої діяльності формує і вільно виявляє своє особистісне «Я». Таке трактування процесу навчання і виховання передбачає, що головним завданням кожного педагога-позашкільника, адміністрації та методичної служби позашкільних навчальних закладів, системи післядипломної освіти є повноцінна психолого-педагогічна підготовка до запровадження та реалізації особистісно орієнтованої освітньої діяльності та суб'єкт-суб'єктної взаємодії як провідної умови творчого розвитку та особистісного зростання всіх учасників позашкільного освітнього процесу [1].

У нових соціально-економічних умовах зростає значущість підвищення кваліфікації педагогічних кадрів як складової частини системи безперервної освіти, набуває актуальності педагогічне управління процесом розвитку творчої конкурентоспроможної особистості; зростають потреби науки та практики у розкритті особливостей підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів освіти; зростає необхідність підвищення професійної компетентності педагогів. Успішність вирішення проблем багато в чому залежить від професіоналізму педагогів, а також від їхньої методичної компетентності.

Не могли оминати й кадрові проблеми системи позашкільної освіти на законодавчому рівні. У Державній цільовій програмі розвитку позашкільної освіти передбачено створення міжгалузевої системи підготовки (перепідготовки) педагогічних кадрів для позашкільних навчальних закладів різних типів і форм підпорядкування [11]. «Наразі у нас є спеціалісти, які закінчують педагогічні виші за паралельними спеціальностями, – зазначає Оксана Лука. – А такого фаху, як педагог позашкільної освіти, немає. У центрі працюють педагоги інших спеціальностей – математики, філологи, біологи. Для випускників деяких факультетів це добре, адже вони мають можливість іти до нас працювати, бо їм підходить запропонований напрям роботи» [11, с. 296]. Чимало прикросців завдає тарифна сітка, у якій визначена зарплата педагога не приваблює молодих учителів.

Крім того, упродовж останніх десятиріч більшість педагогічних працівників чоловічої статі залишили роботу у цих закладах, 7,2 тисячі працівників мають лише середню спеціальну та середню загальну освіту, фактично кожен другий працівник працює за сумісництвом. Постійно скорочується кількість молодих педагогів віком до 30 та від 31 до 40 років, водночас збільшується кількість педагогів пенсійного віку [11, с. 296].

Але реалії сьогодення вимагають зворотного. Глобалізаційні процеси, розширення інформаційного простору, складність суспільних відносин в умовах ринку поставили перед людиною вимогу знати й уміти значно більше від того, що передбачено шкільними програмами. Саме тому шкільне навчання – не єдиний шлях формування гармонійно розвиненої особистості. У цьому контексті зростає роль позашкільної освіти, що, передусім, підвищує вимоги як до якості підготовки майбутнього педагога-новачка, так і до подальшого вдосконалення його професійної майстерності протягом усього періоду роботи в позашкільному навчальному закладі. Виконання цього завдання покладається на систему післядипломної педагогічної освіти, яка здійснює

підготовку та перепідготовку педагогічних працівників усіх категорій.

Ключова роль у забезпеченні якісної позашкільної освіти належить педагогам позашкільних навчальних закладів. Водночас кадрова проблема тут постає надзвичайно гостро. Це зумовлено, як зазначено вище, недостатнім престижем професії педагога-позашкільника, а також відсутністю системи підготовки кадрів для позашкільної освіти. Одна з пропозицій учених – відкриття спеціалізованих кафедр у педагогічних вишах, про що наголошував ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова академік Віктор Андрущенко [7, с. 10]. На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо розвитку загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти на період до 2012 року» від 5 жовтня 2009 р. № 1622-р (рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 27 листопада 2008 р., протокол № 14/3-3) та відповідно до наказу МОН України № 1/9-351 від 19 травня 2010 р. «Про підготовку фахівців з вищою освітою за спеціальністю «Позашкільна освіта» [10]. В Інституті гуманітарно-технічної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова розпочато підготовку фахівців з вищою освітою за спеціалізацією «Позашкільна освіта».

Сучасний стан підготовки педагогічних кадрів у системі позашкільної освіти характеризується збільшенням майже на 5% загальної кількості педагогічних працівників позашкільних установ порівняно з попереднім роком. Поступово зростає відсоток педагогічних працівників, які мають вищу освіту, проте майже на 2% зменшилася кількість молодих педагогів у віці до 30 років. Значно зросла кількість педагогів пенсійного віку, що є наслідком неефективної соціальної політики й оплати праці в галузі освіти. Тенденція заповнення вакансій педагогами пенсійного віку сьогодні є предметом стурбованості Міністерства освіти і науки України та місцевих органів управління освітою [7, с. 165].

Надзвичайно важливим фактором, що впливає на рівень і результати функціонування позашкільних закладів, є якісний склад кадрів керівників творчих об'єднань. Його прийнято оцінювати передусім за освітою і стажем педагогічної діяльності. Щодо першого показника, то лише 70% керівників гуртків мають вищу освіту (по станціях юних техніків, натуралістів ці дані значно нижчі). Але більшість тих, хто має вищу освіту, не є професійними педагогами. Це зумовлено тим, що склад працівників позашкільних закладів поповнюється великою мірою за рахунок фахівців різних галузей національного господарства, мистецтва, культури, науки [6, с. 218].

Робота керівника творчого об'єднання позашкільного закладу – це специфічний вид педагогічної праці, для якого характерні певні особливості: організація навчально-виховного процесу при його обов'язковості (на відміну, скажімо, від школи, де відвідування занять є обов'язковим); максимальне задоволення особистих інтересів і потреб учнів; відсутність жорсткого контролю за рівнем засвоєння навчального матеріалу; специфічність виховної роботи в колективі, який, по суті, є неформальним об'єднанням; незапрограмованість авторитету педагога (учні можуть змінити його, а також профіль творчого об'єднання чи сам позашкільний заклад); підвищена відповідальність керівника за створення у творчому об'єднанні атмосфери співробітництва тощо. Усе це висуває на передній план необхідність оволодіння педагогічними знаннями і вміннями у поєднанні зі спеціальними.

У зв'язку з цим можна виділити пріоритетні професійні якості і здібності керівника, значення яких буде зростати в міру демократизації позашкільного управління. До них належать: чистота професійних намірів; гнучкість методів педагогічної роботи, надання дітям організаційної свободи; створення гармонійних доброзичливих відносин; здатність затребувати й оцінити ініціативу та творчу думку; вміння надихати на творчу діяльність; здатність ставити

цілі, які вимагають згуртованості колективу; вміння враховувати специфічні аспекти позашкільного середовища та будувати свої відносини з дітьми на принципах взаємних духовних впливів, творчого інтересу й добровільного спілкування, оцінювати свою діяльність за кінцевим результатом – конкретними діями, відносинами й гідними вчинками дітей. Такі якості потрібні керівникові та кожному педагогу.

Змінюються настанови життєдіяльності, відповідно відбуваються зміни в освітніх системах. Новий зміст позашкільної освіти вимагає нового характеру підвищення кваліфікації педагогічних працівників, взаємодії педагогів на основі особистісно орієнтованого підходу. Тому необхідне методичне забезпечення процесів підвищення кваліфікації випереджального характеру, що ґрунтується на прогнозуванні розвитку педагогічних систем.

До шляхів удосконалення кадрового забезпечення позашкільної освіти можна віднести: упровадження практики взаємодії місцевих органів управління освітою з ректорами вищих навчальних закладів щодо питання працевлаштування випускників педуніверситетів за спеціалізацією «Позашкільна освіта»; розробку міжгалузевої програми підготовки фахівців для роботи в позашкільних навчальних закладах; створення цілісної системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів цих навчальних закладів; розробку нормативно-правової бази, яка передбачає підвищення статусу та соціальної захищеності педагога позашкільного навчального закладу [7, с. 169].

Враховуючи вищесказане, слід наголосити, що у позашкільній освіті існують не тільки негативні тенденції. Заради справедливості варто зазначити, що в умовах десятирічного хронічного недофінансування системи позашкільної освіти спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані позашкільні навчальні заклади (Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство культури

України), а також переважна більшість місцевих органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування роблять багато для того, щоб зберегти унікальну систему позашкільної освіти. Підтвердженням цього є поступове зростання кількості дітей, які відвідують позашкільні навчальні заклади. За даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, 2007 року позашкільною освітою було охопле-

но 32,6% дітей шкільного віку, а 2011 – ця частка вже становила 37,5% (1,3 млн учнів) [5, с. 16]. Певна неувага до проблем розвитку позашкільної освіти була обумовлена свого часу загальними проблемами соціально-економічного штибу. Залежно від виходу суспільства з кризового стану зростає й усвідомлення того значення, яке відіграє в системі освіти її позанавчальний сегмент.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гаврилюк В. Ю.** Суб'єкт-суб'єктна взаємодія як педагогічна умова формування творчої активності вихованців позашкільних навчальних закладів [Електронний ресурс] / В. Ю. Гаврилюк // Народна освіта. – 2008. – № 1. – Режим доступу: www.narodnaosvita.kiev.ua
2. Закон України «Про позашкільну освіту» // Освіта України. – 2000. – № 31. – С. 6–8.
3. Концепція Державної програми розвитку позашкільної освіти на 2010–2014 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1260-р від 5 жовтня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/component/>
4. **Корнієнко А. В.** Розвиток творчих якостей особистості учнів у гуртках художньо-естетичного напрямку позашкільних навчальних закладів / А. В. Корнієнко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2010. – № 6 (8). – С. 188–196.
5. **Красняков Є.** Перспективи розвитку позашкільної освіти в контексті вдосконалення механізму її фінансування / Є. Красняков // Віче. – 2012. – № 4 (313). – С. 14–16.
6. **Мусаєв К.** Підготовка у ВНЗ фахівців для позашкільної освіти / К. Мусаєв // Людинознавчі студії: зб. наук. праць ДДПУ. – 2010. – Вип. 21: Педагогіка. – С. 217–229.
7. **Науменко Р. А.** Проблема кадрового забезпечення позашкільної освіти / Р. А. Науменко // Наук. вісн. Акад. муніципального управління. Сер.: Управління. – 2010. – Вип. 4. – С. 163–173.
8. **Петрушенко М.** Запишіть мене в гурток: педагогічний університет ім. М. Драгоманова пропонує по-новому готувати кадри для позашкільної роботи / М. Петрушенко // Урядовий кур'єр. – 2011. – 1 грудня. – С. 10.
9. **Пода В. М.** Організація та проведення позакласної й позашкільної навчально-виховної практики студентів вищих педагогічних навчальних закладів / В. М. Пода // Вісн. Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 96. – С. 96–104.
10. Про підготовку фахівців з вищою освітою за спеціальністю "Позашкільна освіта": наказ МОН України від 19 трав. 2010 р. № 1/9-351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.
11. **Пустовіт Г. П.** Позашкільна освіта і виховання в контексті основних напрямів реформування освіти в Україні / Г. П. Пустовіт // Вимірвальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах. – 2011. – № 1. – С. 293–296.

REFERENCES

1. **Havryliuk V. Y.** Subject-subject interaction as a pedagogical condition of formation of creative activity of pupils of extraschool educational institutions [Electronic resource] / V. Y. Havryliuk // Education. – 2008. – № 1. – Access mode: www.narodnaosvita.kiev.ua
2. Law of Ukraine "On Extracurricular Education" // Education of Ukraine. – 2000. – №31. – P. 6–8.
3. The concept of the State program of development of extraschool education for 2010–2014: Cabinet of Ministers of Ukraine № 1260-r of October 5, 2009 [Electronic resource]. – Access mode: URL: <http://www.licasoft.com.ua/component/>
4. **Kornienko A. V.** Development of creative skills of individual students in circles artistic and aesthetic direction of extraschool educational institutions / A. V. Kornienko // Pedagogical Sciences: Theory, History, innovative technologies. – 2010. – № 6 (8). – P. 188–196.
5. **Krasnyakova E.** Prospects for adult education in the context of improving the mechanism of funding / E. Krasnyakova // Viche. – 2012. – № 4 (313). – P. 14–16.
6. **Musayev K.** Training for specialists in university adult education / K. Musayev // Chelovekovedcheskih studio: Coll. Science. DDPU works. – 2010 – Vol. 21: Pedagogy. – P. 217–229.
7. **Naumenko R.** The problem of staffing adult education / R. A. Naumenko // Science. Visn. Acad. Municipal Exercise. Avg. Management. – Vol. 4. – 2010. – P. 163–173.
8. **Petrushenko M.** Record my circle: Pedagogical University. Dragomanov offers a new way to train for extracurricular activities / M. Petrushenko // Government Courier. – 2011. – 1 December. – P. 10.
9. **Poda V. M.** Organization and carrying out extra-curricular and extraschool educational practice of students of higher educational institutions / V. M. Poda // Visn. Chernihiv Nat. ped. Univ them Taras Shevchenko. – Issue Teaching science. – 2012. – Vol. 96. – P. 96–104.
10. On preparation of specialists with higher education in the specialty "Extraschool education": an order of Ukraine from May 19. 2010 r. № 1 / 9-351 [Electronic resource]. – Access mode: URL: <http://www.mon.gov.ua>.
11. **Poustovit G. P.** Extraschool education and training in the context of the main directions of educational reform in Ukraine / G. P. Poustovit // Measuring and computing in technological processes. – 2011. – № 1. – P. 293–296.

Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України та афілійований науковий співробітник Центру російських та євразійських досліджень Університету Уппсали, Швеція

Ключові слова: університетські рейтинги, інновації, регіональні університетські рейтинги, рейтинги «молодих» університетів, рейтинг репутації університетів, рейтинг університетських міст.

У статті розглядаються сучасні британські інновації в галузі розробки університетських рейтингів QS та Тайм-Томсон Рейтерс. В умовах зростання популярності та посилення впливу рейтингів на національну та глобальну освітню політику поглиблюється конкурентна боротьба між розробниками університетських рейтингів, що призводить до пошуку нових підходів та форм подачі рейтингової інформації з метою посилення уваги з боку основних цільових аудиторій. Зокрема, ідентифіковано тенденцію до активізації розробки регіональних університетських рейтингів (країн Азії, Латинської Америки, БРІКС), а також до створення рейтингів молодих університетів, які виникли менше ніж 50 років тому.

УДК 378.4

СУЧАСНІ БРИТАНСЬКІ ІННОВАЦІЇ В РОЗРОБЦІ МІЖНАРОДНИХ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ РЕЙТИНГІВ

© Курбатов С., 2016

Постановка проблеми та її актуальність. За 12 років існування міжнародні університетські рейтинги перетворилися на впливовий інструмент національної та глобальної освітньої політики, який привертає значну увагу як експертів і менеджерів університетської освіти, так і потенційних абітурієнтів, студентів, співробітників університетів, роботодавців, представників ЗМІ. Відповідно, загострюється конкуренція між університетськими рейтингами за вплив на ці та інші цільові аудиторії, що знаходить відображення у нових, інноваційних підходах до розробки університетських рейтингів. Можна констатувати тенденцію до ускладнення університетських рейтингів, охоплення ними все нових і нових напрямів академічної діяльності, опанування їх укладачами нових ідей, підходів та технологій у процесі оцінювання університетської діяльності та пошуку оптимальних форм репрезентації отриманої інформації.

Мета цієї статті – розглянути провідні інновації та нові форми розробки університетських рейтингів, що з'явилися у контексті

провідних британських систем QS та Таймс-Томсон Рейтерс, які належать до трійці найбільш авторитетних у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Проблематика університетських рейтингів, розробки їх теорії та адекватної методології є предметом жвавої дискусії в англійській академічній літературі. Серед найбільш фундаментальних критичних праць в цій галузі можна назвати колективну монографію «Університетські рейтинги: теоретичне підґрунтя, методологія та вплив на глобальну систему вищої освіти», яка вийшла у видавництві «Спрінгер» у 2011 р. [8]. Реферативний виклад позитивного значення університетських рейтингів міститься у статті Філіпа Альбхаха [1]. Статті Елен Хезелкорн [6; 7] та Саймона Марґінсона [11] можна вважати зразками гарної аналітичної рефлексії стану та перспектив розробки міжнародних університетських рейтингів на порозі другого десятиліття їх існування. Конкретний розгляд провідних університетських рейтингів та динамічних змін, які в них відбуваються впродовж останніх років, міститься у аналітичних розвідках Андрейса Раухварґерса [26; 27]. У контексті даної статті для нас важливим є процес осмислення міжнародних університетських рейтингів та їх інноваційної спроможності, представлений у працях Філа Бату [2; 3], а також критичний підхід до подібних інновацій, прикладом якого є дослідження Кайченг Соха [9]. Сприйняття рейтингів та шляхів їх подальшого розвитку українською академічною громадою, а також їх вплив на реформування вітчизняної системи університетської освіти відповідно до сучасних світових стандартів були предметом моєї англійської розвідки [10].

У даній роботі я намагаюся розглянути основні інновації щодо змісту та форм провідних британських міжнародних університетських рейтингів Таймс-Томсон Рейтерс та QS. Так, одразу після «розлучення» з QS у 2010 р., укладачі новоствореного проекту, крім традиційного рейтингу світових університетів [34], запропонувати громаді рейтинг академічної репутації Таймс-

Томсон Рейтерс (THE World Reputation Ranking). Цей рейтинг виходить починаючи з 2011 р. Для розрахунків даного рейтингу (станом на 2013 р.) у березні та квітні 2012 р. було проведено опитування серед експертів, у ході якого було отримано 16 639 відповідей із 144 країн. Середній стаж експертів в академічній галузі склав 17 років. Для порівняння, у 2010 р. було отримано 13 388 відповідей, а в 2011 р. – 16 639 відповідей. В анкеті респондентам пропонується відповідно до їхньої спеціалізації назвати 15 кращих університетів, до яких вони рекомендували б вступити своїм учням. Найбільша кількість відповідей під час цього опитування надійшла від експертів у галузі соціальних наук (22,1%), потім ідуть представники інженерних та технологічних наук (21,3%), фізичних наук (18%), медичних наук (15,4%) та природничих наук (12,7%). Найменшу кількість відповідей було отримано від гуманітаріїв (10,5%).

Для визначення рейтингу репутації в 2014 р. під час опитування, яке проводилося з березня по травень 2013 р., було отримано 10 536 відповідей представників 133 країн. Анкету для опитування було перекладено 10 мовами світу. За спеціалізацією найбільша кількість відповідей надійшла від представників соціальних та інженерно-технологічних наук (22% на кожен групу), фізичних наук (18%), медичних наук (16%), наук про життя (13%) та гуманітарних дисциплін (9%). З Північної Америки надійшло 25% відповідей, 19% – із Західної Європи, 13% – зі Східної Азії, по 10% – з Океанії та Східної Європи, 5% – із Середнього Сходу та 4% – з Південної Америки.

Критикуючи даний рейтинг, Андрейс Раухварґерс зазначає: «Репутація університету незначною мірою впливає на результати рейтингу Таймс-Томсон Рейтерс, оскільки «крива репутації» стрімко падає після перших найпрестижніших університетів. Як наслідок, можна стверджувати невисоку цінність рейтингів, які враховують виключно репутацію» [26]. Десятка кращих світових університетів за результатами цього опитування виглядає таким чином [35; 36]:

**Кращі світові університети за рейтингом академічної репутації
Таймс-Томсон Рейтерс 2013–2014**

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2014	Загальний бал 2013
1	Гарвард	США	100	100
2	Массачусетський технологічний інститут	США	90,4	87,6
3	Стенфорд	США	74,9	70,6
4	Кембрідж	Велика Британія	74,3	81,3
5	Оксфорд	Велика Британія	67,8	73
6	Берклі	США	63,1	72,4
7	Прінстон	США	35,7	36,2
8	Йель	США	30,9	32,8
9	Каліфорнійський технологічний інститут	США	29,2	27,8
10	Університет Каліфорнії в Лос-Анджелесі	США	28,8	35,6

Ще однією цікавою новацією укладачів рейтингу Таймс-Томсон Рейтерс є рейтинг ста найкращих університетів, які були засновані менше 50 років тому. При цьому для укладання рейтингу використовуються дані, отримані в процесі складання основного рейтингу. Цей факт уже став приводом для критики розробників, оскільки він не враховує наявні зауваження до існуючих систем порівняння університетів. Викликає запитання і той факт, чому саме вік 50 років був обраний як критерій «молодості» університету. Кайченг Сох у статті з промовистою назвою «Рейтинг 100 університетів, молодших за 50 років Таймс-

Томсон Рейтерс: старе вино в новій пляшці?» зазначає з цього приводу: «Звичайно, критерій п'ятдесятирічного існування є зручним, але надто проблематичним. В описі методології відсутнє пояснення, чому саме п'ятдесят років стали підставою для відбору університетів у відповідну категорію. Без теоретичного обґрунтування та емпіричних доказів будь-яка інша кількість років з моменту заснування буде таким же легітимним критерієм ідентифікації «молодого університету»» [9, с. 118].

Перша десятка кращих «молодих» університетів у 2014 р. [33] виглядала так (для порівняння додано відповідний бал у 2013 р. [32]):

Таблиця 2

**Кращі світові університети, що були засновані впродовж останніх
50-ти років, за версією Таймс-Томсон Рейтерс 2013 та 2014**

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2014	Загальний бал 2013
1	Пхоханський університет науки та технології	Республіка Корея	69,8	75
2	Федеральна політехнічна школа Лозанни	Швейцарія	68,3	71,9
3	Корейський інститут науки та технології KAIST	Республіка Корея	67,4	67,4
4	Гонконзький університет наук і технологій	Гонконг	65,3	65,7
5	Наньянський технологічний університет	Сінгапур	61,7	61,4
6	Маастрихтський університет	Нідерланди	60,4	61,7
7	Університет Каліфорнії в Ірвіне	США	59,3	61,9
8	Університет Париж-Південь	Франція	56,2	59,7
9	Університет П'єра та Марії Кюрі	Франція	56,1	60,8
10	Ланкастерський університет	Велика Британія	55,4	56,3

Цікавим є той факт, що в першій десятці «молодих» університетів світу представлений лише один університет абсолютного лідера всіх міжнародних університетських рейтингів США. Водночас п'ять університетів представляють європейський континент, а чотири – азійський. Впадає в вічі і те, що найбільш успішною в створенні університетів світового класу впродовж останніх п'ятдесяти років була Республіка Корея.

У 2014 р. уперше було складено рейтинг університетів країн BRICS (Бразилія, Росія, Індія, Китай та ПАР) та економік, що розвиваються. Всього в рейтингу присутні університети 18 країн, хоча в цілому до цієї категорії попало 22 країни (крім країн BRICS, це

Чехія, Угорщина, Малайзія, Мексика, Польща, Тайвань, Таїланд, Туреччина, Чилі, Колумбія, Єгипет, Індонезія, Марокко, Пакистан, Перу, Філіппіни та Об'єднані Арабські Емірати). Рейтинг розраховується відповідно до 13 індикаторів основного рейтингу, але їх вагу змінено у зв'язку зі специфікою цих країн. Так, загальну вагу дослідницьких індикаторів зменшено з 30% до 20%, а вагу індикаторів, що оцінюють надходження від взаємодії з промисловістю та використанням інновацій, збільшено з 2,5% до 10%. Підвищено й вагу індикаторів, що вимірюють інтернаціоналізацію, – з 7,5% до 10%. Десятка найкращих університетів у цьому рейтингу виглядає таким чином [30; 31]:

Таблиця 3

Кращі університети країн BRICS та економік, що розвиваються, у 2014–2015 році за версією Таймс-Томсон Рейтерс

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2015	Загальний бал 2014
1	Університет Пекіна	Китай	67,7	65,0
2	Університет Цинхуа	Китай	67,2	63,5
3	Технічний університет Близького Сходу	Туреччина	52,5	41,5
4	Університет Кейптауна	ПАР	52,4	50,5
5	Московський державний університет імені Ломоносова	Росія	50,0	41,4
6	Національний університет Тайваню	Тайвань	48,5	49,2
7	Босфорський університет	Туреччина	46,3	44,3
8	Технічний університет Стамбула	Туреччина	44,9	42,7
9	Університет Фудань	Китай	44,8	42,3
10	Університет Сан Пауло	Бразилія	44,0	41,1

Згідно з цим рейтингом академічними лідерами країн BRICS є Китай та Туреччина, які мають у першій десятці рейтингу по три університети. Росія, ПАР, Тайвань та Бразилія мають по одному університету. Порівняно з 2014 р. у 2015 році помітний «ривок» в цьому рейтингу зробили Технічний університет Близького Сходу (+11 балів) та Московський державний університет імені Ломоносова (+8,6 балів). Негативну тенденцію з університетів першої десятки продемонстрував лише Національний університет Тайваню (-0,7 бали). Узагалі ж, у першій сотні цього рейтингу в 2015 р. представлені 27 університетів Китаю, 19 університетів з Тайваню, 11 університетів з Індії, 8 університе-

тів з Туреччини, сім університетів з Росії, п'ять – з ПАР, чотири – з Бразилії та три – з Таїланду. Чехія, Чилі, Польща, Угорщина, Мексика та Об'єднані Арабські Емірати мають по два університети, а Колумбія, Марокко, Малайзія та Пакистан – по одному [2].

Починаючи з 2012–2013 рр. Таймс-Томсон Рейтерс оприлюднює рейтинг університетів Азії. «Упродовж 2001–2011 рр. частка американських інвестицій в світову університетську освіту скоротилася з 37% до 30%, а частка інвестицій країн Європейського Союзу – з 26% до 22%. Водночас інвестиції країн Азії збільшилися з 25% до 34%», – зазначає Філ Бату, аргументуючи важливість рейтингу саме азійських уні-

верситетів [3]. Відповідний рейтинг спирається та ті ж самі 13 індикаторів, що використовуються в основному рейтингу та оцінюють університет за такими напрямками: навчання; дослідження; індекс цитування

та дослідницький вплив; співробітництво з промисловістю та інновації; інтернаціоналізація. Перша десятка цього рейтингу в 2013–2014 рр. [29] та в 2012–2013 рр. [28] виглядає таким чином:

Таблиця 4

**Кращі університети країн Азії в 2012–2014 рр.
за версією Таймс-Томсон Рейтерс**

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2013-2014	Загальний бал 2012-2013
1	Університет Токіо	Японія	76,4	78,3
2	Національний університет Сінгапуру	Сінгапур	72,4	77,5
3	Університет Гонконгу	Гонконг	65,3	75,6
4	Сеульський національний університет	Південна Корея	65,2	65,9
5	Пекінський університет	Китай	65,0	70,7
6	Університет Цинхуа	Китай	63,5	67,1
7	Університет Кіото	Японія	63,2	66,8
8	Корейський інститут науки та технологій KAIST	Південна Корея	62,9	64,0
9	Гонконгський університет наук і технологій	Гонконг	62,5	64,4
10	Пхоханський університет науки та технологій	Південна Корея	61,7	69,4

Активно розробляються нові підходи до університетських рейтингів і в діяльності компанії QS, яка розробляє один з найвпливовіших рейтингів світових університетів QS World University Rankings [25]. Так, кілька років тому QS почала розраховувати рейтинг кращих студентських міст, який у 2012 р. очолили Париж, Лондон та Бостон. У 2014 р. у топовій частині цього рейтингу опинилися Париж, Лондон та Сінгапур. Для того, щоб претендувати на входження в рейтинг, місто повинне мати населення не менше 250 тисяч осіб та щонайменше два університети в рейтингу QS. Рейтинг базується на таких індикаторах:

1) результативність університетів в рейтингу QS (враховує загальну кількість університетів та «вагу» індивідуальної позиції кожного з них);

2) студентська спільнота та її склад (загальна кількість студентів, кількість іноземних студентів та їх відсоток, рівень толерантності);

3) привабливість міста (враховує результати Global Liveability Index [5], Globalization and World Cities Index [4], рівень безпеки, рівень забруднення та рівень корупції);

4) активність роботодавців (кількість місцевих та глобальних роботодавців, які відзначили випускників університетів міста як найкращих);

5) доступність (плата за навчання, Big Mac Index, iPad Index, Mercer Cost of Living Index [12]) [13].

Десятка кращих студентських міст у 2015 р. [13] виглядає так:

Таблиця 5

Кращі студентські міста в 2015 р. за версією QS

Місце	Місто	Країна	Загальний бал
1	Париж	Франція	412,0
2	Мельбурн	Австралія	397,0
3	Лондон	Велика Британія	392,0

4	Сідней	Австралія	388,0
5	Гонконг	Гонконг	387,0
6	Бостон	США	386,0
7	Токіо	Японія	385,0
8	Монреаль	Канада	380,0
9	Торонто	Канада	375,0
10	Сеул	Південна Корея	372,0

«Рейтинг кращих студентських міст – це новий інструмент QS та продукт, похідний від глобального університетського рейтингу QS. Але він дуже незначно відображає студентське сприйняття університетського життя, адже 97% студентів навчаються в університетах, що не входять до рейтингу», – зазначає Андреїс Раухваргер [27, с. 47].

Починаючи з 2013 р. з'являється рейтинг QS, який оцінює університети, що виникли менше ніж 50 років тому. Рейтинг базується на інформації, що використовується при складанні основного рейтингу. Ось так виглядає його перша десятка в 2013 [23] та 2014 рр. [24].

Таблиця 6

**ТОП 10 університетів QS,
які виникли менше ніж 50 років тому, в 2013 та 2014 рр.**

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2014	Загальний бал 2013
1	Наньянський технологічний університет	Сінгапур	84,0	81,1
2	Гонконгський університет наук і технологій	Гонконг	83,3	84,1
3	Корейський інститут науки та технологій KAIST	Південна Корея	79,9	75,8
4	Пхоханський університет науки та технологій	Південна Корея	72,9	67,5
5	Міський університет Гонконгу	Гонконг	68,2	67,7
6	Маастрихтський університет	Нідерланди	65,8	63,8
7	Університет Каліфорнії в Ірвіне	США	60,8	59,6
8	Політехнічний університет Гонконгу	Гонконг	59,3	57,5
9	Університет Калгарі	Канада	57,6	52,2
10	Автономний університет Барселони	Іспанія	57,5	55,6

Серед лідерів першої десятки цього рейтингу – Гонконг, представлений трьома університетами, та Південна Корея, представлена двома. США представлені лише одним університетом. Європейські країни представлені університетами Нідерландів та Іспанії. Суттєві зміни загального балу впродовж навіть одного року свідчать про динамізм розвитку цього сегменту університетської освіти та високий рівень конкуренції між «молодими» університетами.

Також у 2013 р. з'являється розроблений QS рейтинг університетів країн BRICS (Бразилія, Росія, Індія, Китай та ПАР).

Рейтинг включає такі індикатори:

- 1) академічна репутація – 30%;
- 2) репутація серед роботодавців – 20%;
- 3) співвідношення викладачів і студентів – 20%;
- 4) відсоток співробітників зі ступенем PhD – 10%;
- 5) кількість публікацій у SCOPUS на одного співробітника – 10%;
- 6) цитування, публікація в базі даних SCOPUS – 5%;
- 7) відсоток іноземних викладачів – 2,5%;
- 8) відсоток іноземних студентів – 2,5% [19].

Перша десятка цього рейтингу виглядає так [17; 18]:

ТОП 10 університетів QS BRICS 2013–2014 рр.

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2014	Загальний бал 2013
1	Університет Цинхуа	Китай	100,0	100,0
2	Пекінський університет	Китай	97,2	99,6
3	Московський державний університет імені Ломоносова	Росія	92,6	93,4
4	Університет науки і технології Китаю	Китай	89,7	89,8
5	Університет Фудань	Китай	89,5	91,4
6	Університет Нанджунга	Китай	87,1	91,3
7	Університет Сан Пауло	Бразилія	86,4	88,6
8	Шанхайський університет Хіа Тон	Китай	85,8	89,8
9-10	Державний університет Кампінаса (UNICAMP)	Бразилія	84,9	86,9
9-10	Університет Кейптауна	ПАР	84,9	86,6

Починаючи з 2013 р. QS розраховує також рейтинг університетів Азії. Його індикатори:

1) імідж в академічному середовищі – 30%;

2) оцінка якості освіти випускників роботодавцями – 10%;

3) індекс цитування наукових праць співробітників – 15%;

4) кількість публікацій у базі даних SCOPUS у перерахунку на одного співробітника – 15%;

5) частка іноземних студентів – 2,5%;

6) частка іноземних викладачів – 2,5%;

7) співвідношення кількості студентів і кількості викладачів – 20%;

8) пропорція студентів, що прибули за програмами обміну з інших університетів, – 2,5%;

9) пропорція власних студентів, що перебувають за програмами обміну в інших університетах, – 2,5%.

Як бачимо, порівняно з традиційним рейтингом QS тут додані індикатори 4), 8) та 9) [16]. Перша десятка університетів цього рейтингу виглядає так [14; 15]:

ТОП 10 університетів QS Азія 2013–2014 рр.

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2014	Загальний бал 2013
1	Національний університет Сінгапуру	Сінгапур	100,0	99,6
2	Корейський інститут науки та технології KAIST	Південна Корея	99,5	98,1
3	Університет Гонконгу	Гонконг	99,3	99,6
4	Сеульський національний університет	Південна Корея	98,7	99,2
5	Гонконгський університет наук і технологій	Гонконг	98,4	100,0
6	Китайський університет Гонконгу	Гонконг	97,4	96,3
7	Наньянський технологічний університет	Сінгапур	97,3	95,1
8	Університет Пекіна	Китай	96,3	98,5
9	Пхоханський університет науки та технології	Південна Корея	96,1	96,3
10	Університет Токіо	Японія	95,9	95,9

Ще одним регіональним напрямом діяльності QS став рейтинг університетів країн Латинської Америки. Його індикатори:

- 1) імідж в академічному середовищі – 30%;
- 2) оцінка якості освіти випускників роботодавцями – 20%;
- 3) індекс цитування наукових праць співробітників – 10%;
- 4) кількість публікацій у базі даних

SCOPUS у перерахунку на одного співробітника – 10%;

5) співвідношення кількості студентів і кількості викладачів – 20%;

6) пропорція співробітників зі ступенем PhD – 10%;

7) присутність в Інтернеті – 10% [22].

Тут, порівняно з традиційним рейтингом QS, з'являються індикатори 4), 6) та 7) [537]. Перша десятка рейтингу в 2014 р. [21] та 2013 р. [20] має такий вигляд:

Таблиця 9

ТОП 10 університетів QS Латинська Америка 2013–2014 рр.

Місце	Університет	Країна	Загальний бал 2014	Загальний бал 2013
1	Папський католицький університет Чилі	Чилі	100,0	99,2
2	Університет Сан Пауло	Бразилія	98,9	100,0
3	Державний університет Кампінас (UNICAMP)	Бразилія	97,1	97,4
4	Федеральний університет Ріо-де-Жанейро	Бразилія	95,5	89,2
5	Колумбійський університет Андес	Колумбія	94,7	94,5
6	Університет Чилі	Чилі	94,1	93,5
7	Технологічний інститут Монтерея	Мексика	91,4	89,8
8	Національний автономний університет Мехіко	Мексика	91,0	93,1
9	Державний університет Сан Пауло (UNESP)	Бразилія	90,3	82,6
10	Федеральний університет Мінас-Жерайс	Бразилія	87,3	83,1
10	Федеральний університет Ріу-Гранді-ду-Сул	Бразилія	87,3	80,8

Як бачимо, академічним лідером Латинської Америки є Федеративна Республіка Бразилія, представлена в першій десятці шістьма університетами. Далі ідуть Чилі та Мексика, які мають по два університети.

Висновки. Розглянувши нові форми репрезентації результатів вимірювань, які запропонували впродовж останніх років розробники провідних міжнародних рейтингів з Великої Британії, ми можемо констатувати активну розробку регіональних університетських рейтингів (Азія, Латинська Америка, країни БРІКС). Такий вектор діяльності можна тлумачити як просторовий вимір інновацій у галузі розробки університетських рейтингів. Подібна діяльність, на нашу думку, обумовлена,

по-перше, відносно маргінальним положенням університетів цих регіонів щодо провідних позицій авторитетних міжнародних рейтингів і, по-друге, регіональною конкуренцією університетів даних регіонів, яка легітимізується авторитетом міжнародних університетських рейтингів. Другим популярним напрямом інновацій у цих британських рейтингах стала розробка рейтингу молодих університетів, які були створені менше 50 років тому, що можна тлумачити як темпоральний вимір інновацій у галузі розробки університетських рейтингів, який обумовлений стрімким та динамічним розвитком сучасної цивілізації та її орієнтацією на майбутнє як на вищу світоглядну цінність.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Altbach Philip G.** Rankings Season Is Here / Philip G. Altbach // International Higher Education. – 2011. – № 62. – P. 2–5.
2. **Baty Phil.** Developing narrative [Electronic resource] / Phil Baty. – Access mode : <http://www.timeshigher-education.co.uk/world-university-rankings/2014/brics-and-emerging-economies/analysis/developing-narrative>

3. **Baty Phil.** Growth strategies [Electronic resource] / Phil Baty. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2013-14/regional-ranking/region/asia/analysis/growth-strategies>
4. Globalization and World Cities [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.lboro.ac.uk/gawc>
5. Global Liveability Ranking 2014 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=liveability2014
6. **Hazelcorn Ellen.** World-Class Universities or World Class Systems? : Rankings and Higher Education Policy Choices / Ellen Hazelcorn // Rankings and Accountability in Higher Education: Uses and Misuses UNESCO, 2013. – 296 p.
7. **Hazelcorn Ellen.** Reflections on a Decade of Global Rankings: what we've learned and outstanding issues / Ellen Hazelcorn // European Journal of Education. – 2014. – Vol. 49, № 1. – P. 12–28.
8. **Jung Cheol Shin.** University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impact on Global Higher Education / Jung Cheol Shin, Robert Toutkoushian and Ulrich Teichler // Springer, 2011. – 274 p.
9. **Kaycheng Soh.** Times Higher Education 100 Under 50 Ranking: Old Wine in a New Bottle? / Kaycheng Soh // Quality in Higher education. – 2013. – Vol. 19, № 1. – P. 111–121.
10. **Kurbatov S.** University Rankings and the Problem of Competitiveness of National Universities of Post-Soviet Countries in Global Educational Space: the Case of Ukraine // Evaluation in Higher Education. – 2012. – № 6(2). – P. 59–75.
11. **Marginson Simon.** University Rankings and Social Science / Simon Marginson // European Journal of Education. – 2014. – Vol. 49, № 1. – P. 45–59.
12. Mercer 2014. Cost of Living Ranking [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mercer.com/newsroom/cost-of-living-survey.html>
13. QS Best Student Cities 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/city-rankings/2015#>
14. QS University Rankings: Asia 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/asian-university-rankings/2013>
15. QS University Rankings: Asia 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/asian-university-rankings/2014>
16. QS University Rankings: Asia – Methodology [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings-articles/asian-university-rankings/qs-university-rankings-asiamethodology>
17. QS University Rankings: BRICS 2013 [Electronic resource]. – Access Mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/brics-rankings/2013>
18. QS University Rankings: BRICS 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/brics-rankings/2014>
19. QS University Rankings: BRICS – Methodology [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings-articles/brics-rankings/qs-university-rankings-bricsmethodology>
20. QS University Rankings: Latin America 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/latin-american-university-rankings/2013>
21. QS University Rankings: Latin America 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings/latin-american-university-rankings/2014>
22. QS University Rankings: Latin America – Methodology [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/university-rankings-articles/latin-american-university-rankings/qs-university-rankings-latin-america-methodology>
23. QS University Rankings: Top 50 Under 50 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/top-50-under-50/2013>
24. QS University Rankings: Top 50 Under 50 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.topuniversities.com/top-50-under-50/2014>
25. QS World University Rankings [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>
26. **Rauhvargers A.** Global university rankings and their impact. [Electronic resource] / A. Rauhvargers // EUA. – 2011. – 84 p.
27. **Rauhvargers A.** Global university rankings and their impact. Report II / A. Rauhvargers // EUA. – 2013. – 88 p.
28. THE Asia University Rankings 2012–2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2012-13/regional-ranking/region/asia>
29. THE Asia University Rankings 2013–2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2013-14/regional-ranking/region/asia>
30. THE BRICS & Emerging Economies Rankings 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2014/brics-and-emerging-economies>
31. THE BRICS & Emerging Economies Rankings 2015 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2015/brics-and-emerging-economies>
32. The One Hundred Under Fifty 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2013/one-hundred-under-fifty>
33. The One Hundred Under Fifty 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2014/one-hundred-under-fifty>
34. The Times Higher Education World University Rankings [Electronic Resource]. – Access Mode: <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/>
35. The World Reputation Rankings 2013 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2013/reputation-ranking>
36. The World Reputation Rankings 2014 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2014/reputation-ranking-university-cities>

Олена ЩЕРБАКОВА

кандидат філологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу
лідерства та інституційного розвитку вищої
освіти Інститут вищої освіти НАПН України.

Ключові слова: аналітичний огляд,
новітні франкомовні наукові і навчально-
методичні видання початку 2000-х років,
риторика, ораторське мистецтво, культура
мовленневої комунікації, сучасні пред-
ставники зарубіжної університетської й
академічної еліти, бібліографічні джере-
ла, джерелознавство, міждисциплінар-
ність, вища ритори́чна освіта, зарубіжне
риторикознавство початку XXI ст.

У статті подано аналітичний огляд новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва й культури мовленневої комунікації як важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з багатогранних – міждисциплінарних – риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти і науки початку 2000-х років. До огляду залучено праці шістьох сучасних представників університетської й академічної еліти – викладачів і дослідників риторики з Бельгії, Південної Африки і Франції – за своєрідність і змістове наповнення цих видань. Відмічено внесок кожного з авторів до становлення новітнього етапу розвитку зарубіжного риторикознавства початку XXI ст.

УДК 378.091.64:808.5](100)“2000”

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД НОВІТНІХ ФРАНКОМОВНИХ ВИДАНЬ ІЗ РИТОРИКИ, ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА І КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ Й АКАДЕМІЧНОЇ ЕЛІТИ ФРАНЦІЇ, БЕЛЬГІЇ ТА ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

© Щербакова О., 2016

Постановка проблеми у загальному вигляді та її актуальність. Аналітичний огляд провідного міжнародного досвіду сучасних риторикознавчих досліджень потребує широкого залучення до опрацювання новітніх матеріалів науковців та викладачів риторики (загальної і професійно зорієнтованої) у системі вищої освіти й науки. Сьогодні у бібліотечних фондах багатьох освітніх і наукових закладів (чи у відкритому інтернет доступі) зберігається великий масив оригінальної і перекладної літератури провідних теоретиків риторикознавчої галузі знань другої половини XX ст. Із-поміж них згадаймо імена (тут і далі усі наведені переліки (прізвищ, назв творів і країн) подано за абетковим принципом. – О. Щ.): Сергія Аверинцева (Росія), Клода Ажежа (Франція), Ролана Барта (Франція), Михайла Бахтіна (Росія),

Наталії Безменової (СРСР), Жака Дюбуа (Бельгія) (разом із колегами – викладачами Львівського університету: Франсіс Еделін, Жаном-Марі Клінкенбергом, Філіпом Менге, Франсуа Піром і Адленом Триноном – засновниками «Групи Мю» («Groupe μ»)), Умберто Еко (Італія), Барбари Кассен (Франція), Юрія Лотмана (СРСР – Естонія), Хаїма Перельмана (Бельгія) (одного із засновників неориторики у співавторстві з Люсі Ольбрехт-Титекою), Юрія Рождественського (Росія), Галини Сагач (Україна), Цветана Тодорова (Франція). А також багатьох інших дослідників і викладачів, чії праці були розраховані як на наукову спільноту, так і на достатньо широку аудиторію читачів із різних сфер людської життєдіяльності, які прагнуть навчитися виступати публічно, зокрема і на студентів усіх спеціальностей і форм навчання та усіх охочих до самовдосконалення своєї ораторської майстерності.

Однак відібрати, перекласти й проаналізувати іншомовні (мовами оригіналів) бібліографічні джерела з певного напрямку риторикознавчих досліджень останніх років потребує багатьох зусиль. Даються взнаки як рівень знань іноземних мов і час, відведений на виконання поставлених цілей, так і можливості й бажання долучати до роботи новітні дослідження зарубіжних колег. Тож нагальною потребою постає завдання не тільки цілеспрямованого пошуку, а й методичного відбору, вибіркового перекладу й систематизованого аналізу таких даних, котрі (заразом з іншими попередньо опрацьованими) не тільки посядуть належне місце у списку використаної літератури (іноземними мовами) подальших напрацювань, але й значно розширять діапазон науково-педагогічного дискурсу у визначеному векторі. Актуальність і новизна запропонованого підходу очевидна ще й з огляду на вимоги до оформлення статей у фахових виданнях із рекомендаціями спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні бібліографічні джерела з обраних для вирішення питань.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Окремих вітчизняних розробок з проекцією на короткий чи розлогий (анотований чи систематизований, аналітичний чи реферативний)

огляд новітніх зарубіжних риторикознавчих видань мовами оригіналів нами не виявлено. Зазвичай, в українських та російських статтях, присвячених дослідженню теоретичних і прикладних аспектів риторики (загальної чи професійно зорієнтованої), зазначено імена та назви праць іноземних авторів (сучасні трапляються вкрай рідко), і зрідка – головні ідеологи (сміслового й термінологічного характеру) з вибраними цитуваннями. У нашій статті «Актуальність риторики та культури мовленнєвої комунікації у процесі формування елітарної особистості (концептуально-бібліографічний огляд)», що увійшла до колективної монографії «Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації» (Суми, 2015) за редакції професора Валентина Вандишева, частково розглянуто це питання (принаймні загально окреслено), але воно потребує більш детального аналізу на конкретних текстах.

Мета і завдання статті – подати аналітичний огляд новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації як важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з багатогранних міждисциплінарних і риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-х років. До огляду залучимо праці кількох сучасних представників університетської й академічної еліти – викладачів і дослідників риторики з Бельгії, Південної Африки та Франції – за своєрідність і змістове наповнення цих видань. Відмітимо внесок кожного із зазначених авторів до розвитку зарубіжного риторикознавства початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим складником у вивченні новітнього зарубіжного досвіду з означеної проблематики є знайомство з досягненнями колег-риторів через огляд низки бібліографічних джерел із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації. Залучимо до розгляду попередньо відібрані наукові і навчально-методичні видання таких авторів: **Еммануель Данблон** із філософським осмисленням «Людина риторики: культура, розум, дія» (Париж, 2013); **Шарлін Лісетт** із навчаль-

но-практичними рекомендаціями «Уміти говорити публічно. Навчіться оволодівати увагою вашої аудиторії! Протестувати свої ораторські здібності. Методи висловлювань. Вправи для самовдосконалення» (Левалуа-Пере, 2008, 2014); **Жоржа Моліньє** з теоретичним обґрунтуванням «Словника з риторики» (Париж, 2014); **Крістін Нуаль-Кльозад** із філологічним аналізом класичної риторики «Всесвіт стилю. Аналіз класичної риторики» (Мец, 2003); **Філіппа-Жозефа Салазара** з двома працями: антологія керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» й публіцистична розвідка «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» та **Жюель Гард Тамін** із навчально-методичною «Риторикою» (усі три – Париж, 2011). Імена цих представників світової університетської й академічної еліти початку XXI століття презентують вищі освітні і наукові заклади Бельгії, Південної Африки та Франції. Усі згадані книги знаходяться у фонді «Бібліотеки риторичних знань від А до Я» (започаткована нами (Київ, 2007–2008) на базі Авторського центру риторичної культури (засновано 2001)).

Розглянемо такі основні франкомовні наукові і навчально-методичні видання з риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації, як-то (далі – мовою оригіналу): «*L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar*» (Paris, 2003), «*Dictionnaire de rhétorique*» par Georges Molinié (Paris, 2014), «*L'homme rhétorique: culture, raison, action*» par Emmanuelle Danblon (Paris, 2013), «*Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants*» par Philippe-Joseph Salazar (Paris, 2011), «*La rhétorique*» par Joëlle Gardes Tamine (Paris, 2011), «*Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer*» par Charline Licette ([Levallois-Perret], 2008 і 2014) та «*L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique*» par Christine Noille-Clauzade (Metz, 2003).

По-перше, «**L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar**» (Paris, 2003) [1]; укр. переклад: «*Мистецтво говорити. Антологія керівництва з красномовства*» за редакцією Філіппа-Жозефа Салазара (Париж,

2003); видавництво «Klinkcksieck», що спеціалізується на виданні книг із суспільної історії. У цьому дослідженні наголошено на ключових моментах у довгих перипетіях риторичного мистецтва з багатьма історичними паралелями – від демократичних джерел стародавніх Афін і Римської республіки до змін періодів розквіту чи занепаду красномовства з опертям на його роль у становленні різних доль, країн і держав.

Для своєї антології «Мистецтво говорити» Філіпп-Жозеф Салазар «вибрав і презентував» світові (перш за все франкомовному читачеві) 42 фрагменти промов (і діалогів) видатних діячів чи не за усіх історичних епох, починаючи Платоновим «Менексеном» [1, с. 1–6] і завершуючи Постановою Національної асамблеї «Le Parlement de la Ve République» [1, с. 332–335]. У «Мистецтві говорити» наведено уривки з творів Аристотеля, Цицерона, Квінтіліана, Тацита, Еразма, Жана Кальвіна, Ніколя Ланселота, Рене Декарта, Олів'є Парту, Бернара Ламі, Мадам Дюфренуа, Генрі Моріса, Фернана Корко й ін. [1, с. 1–335]. Наприкінці видання упорядник подає стислий, проте насичений фундаментальними поняттями риторики глосарій [1, с. 337–354], зауважуючи: стосовно риторичних фігур варто звернутися до «Риторичного словника» (Париж, 1992) Жоржа Моліньє (Georges Molinié) та «Літературних прийомів» Бернара Дюприє (Bernard Dupriez) [1, с. 337]. Уміщено в роботі науковця й «Поради щодо читання» з переліком головних і другорядних праць [1, с. 359–360] тощо. При цьому (поза суперечними обговореннями й існуючими практиками, властивими для подібного роду історичним екскурсам) Філіпп-Жозеф Салазар центральне місце у політичній європейській культурі настійливо відводить саме майстерності мовлення – «*métier de la parole*» [rhetoriké techné].

Антологія керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» пов'язана з іменем відомого французького філософа і філолога Філіппа-Жозефа Салазара [8] – почесного професора риторики і гуманітарних наук Університету Кейптауна [Université de Cape Town] (Південна Африка), де він заснував (1995) і досі очолює Центр риторичних досліджень, у межах якого ініціював африканський щорічник із ритори-

рики – «Риторика Південної Америки» [«Rhetoric of South America»] та досі залишається його головним редактором. Деякий час Філіпп-Жозеф Салазар був членом Ради Міжнародного товариства з історії риторики [англ. The International Society for the History of Rhetoric (ISHR)] (1996–1999), директором проекту «Риторика і демократія» (1998–2004) Міжнародного коледжу філософії у Парижі (Франція); оби́ймав низку престижних посад; був запрошеним учасником різноманітних заходів не тільки у згаданих країнах, а й у Бельгії, Іспанії, Італії, Канаді, Марокко, Німеччині, Росії, Словенії, Сполученому Королівстві, Швейцарії, Швеції; проводив міжнародні проекти з публічної риторики в Аргентині, Марокко, Канаді, Норвегії, Польщі, Румунії, Угорщині, Швеції; має декілька міжнародних премій і національних нагород. Тож упорядник «Мистецтва говорити» й досі залишається активним діячем в обраній галузі університетських та академічних досліджень з риторики.

Із-поміж численних публікацій Філіппа-Жозефа Салазара (наукових, аналітичних і публіцистичних статей, оглядів, есе, хронік, заміток), котрі охоплюють широкий спектр риторикознавчих досліджень (додамо, і перекладів різними мовами світу – французькою, англійською, іспанською, португальською, китайською, арабською), є і його новітнє видання; цього разу – болгарською мовою: «Реториката на політическа. Теория и реториката на политическата» (Софія, 2014) видавництва Софійського університету імені Святого Климента Охридського (Софійски университет «Св. Климент Охридски») (Болгарія).

По-друге, для подальшого детальнішого вивчення відібрано (замовлено з Франції і придбано для «Бібліотеки риторичних знань від А до Я») й іншу актуальну на сьогодні книгу Філіппа-Жозефа Салазара – «**Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants**» (Paris, 2011) [9]; укр. переклад – «*Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього*» (Париж, 2011); видавництво «François Bourin Editeur», що спеціалізується на літературі з права, економіки, управління, тестувань, документів, гуманітарних наук, міжнародних і релігійних питань. «Промови лідерів...» присвячено своєрідному публіцистичному аналізу публічного дискурсу світових лідерів та людей, наділених владою. Автор цього видання, як філософ і фахівець із риторики, змальовує «живі портрети» (неочікувані й подеколи смішні) публічних ораторів та лідерів слова (дослівно: «des orators en vue et des leaders en bouche») [9]. Для ілюстрації наведемо лише деякі назви із 30 розділів цього видання, а саме: «В ім'я французького народу, дорогий Димитріє» [9, с. 15–27], «Тато; як він говорить» [9, с. 27–37], «Слово дипломатів» [9, с. 39–50], «Говорити популістськи» [9, с. 63–730], «Як говорить про мову полковник-легіонер і філософ» [9, с. 121–128], «Як говорить Дід Мороз» [9, с. 135–142], «Як з нами спілкуються синдикати» [9, с. 219–227], «14 липня і велике мовчання» [9, с. 259–265] тощо.

Наш інтерес до «Промов лідерів...» Філіппа-Жозефа Салазара визначається не тільки науковою проблематикою створеного у січні 2015 р. відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України (тема «Розвиток інституційного потенціалу університетів у контексті глобального лідерства»). Головний аргумент щодо нагальної потреби знайомства з цим твором полягав у тому, що її автор, як зазначено у резюме до видання [9], – тепер уже завідувач кафедри риторики згадуваного Університету Кейптауна, пропагує цю дисципліну по всьому світові. (А така ідея надзвичайно співзвучна і нашим переконанням та прагненням донести до науково-освітянської спільноти недооцінене на сьогодні значення риторики (з її скарбами і можливостями в національній і світовій перспективі) задля вирішення багатьох життєво необхідних зрушень, зокрема й щодо реформувань у системі вищої освіти України.) До того ж він є керівником збірника праць «Влада переконання» («Pouvoirs de persuasion») у вищезазначеному видавництві «Klincksieck» і творцем хроніки «Ритор космополіт» («Rhéteur cosmopolite») на одному з міжнародних сайтів [9].

Антологія керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» та «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» Філіппа-Жозефа Салазара (поряд з іншим його чисельним доробком) свідчать

про вагомий внесок французького педагога і науковця до плідного розвитку новітніх досліджень теоретичних, історичних і прикладних аспектів риторики. Тож за аналізованими виданнями стоїть унікальна особистість, яку можна назвати «Людиною риторики»; не випадково у довідковій літературі є означення науковця як «філософа і ритора» («le philosophe et rhétoricien») [8]. Адже він, досвідчений історик риторики й аналітик риторики політичного переконання і політичної влади, є однією з ключових фігур так званого риторичного повороту в гуманітарних і соціальних науках Франції та США 1990–2000 років («Rhetorical turn» полягає у зміні акцентів у дискурсі цих наук на визнання того, що риторичні прийоми і засоби глибоко й невідворотно впливають на формування реальності).

По-третє, до розгляду франкомовних наукових і навчально-методичних видань за зазначеною проблематикою і часовим проміжком залучаємо і дев'яте перевидання «Словника з риторики» Жоржа Моліньє (Georges Molinié) «*Dictionnaire de rhétorique*» (Paris, 2014) [6], що побачив світ у серії «Словники, енциклопедії й атлас» (N° 16007) завдяки видавництву «Le livre de Poche»; перше видання (1992) підготовлено «Librarie Générale Française». Риторичний словник має 400 рубрик із термінологічними визначеннями понять та коментарями до них [6, с. 33–337] і 14 таблиць-оглядів із цілями риторики, трьома її головними жанрами, рівнями і різновидами стилів, п'ятьма розділами ораторського мистецтва, частинами дискурсу, якостями стилю, доведенням тощо [6, с. 23–31]. У матеріалі систематизовано та пояснено чи не всі риторикознавчі аспекти.

«Словник з риторики» дає змогу згадати одного з найвідоміших французьких науковців, який ще донедавна був фахівцем із французької стилістики і семіотики. Довгий час (1988–2014) Жорж Моліньє був професором семіотики і риторики Університету Париж-Сорбонна (Париж-IV) (Université Paris-Sorbonne (Paris-IV)) (Франція), затим уперше став президентом цього престижного освітнього закладу (1998–2003), за п'ять років – удруге (2008–2012); тобто увійшов до історії цього славетного Університету як шостий і восьмий його президент. Він

був науковим експертом для різних французьких і зарубіжних науково-дослідницьких інституцій та установ, віце-президентом Конференції президентів університетів (2000–2002); головував у декількох асоціаціях, був членом різних рад і комітетів, а також директором журналу «XVII-ème siècle» та автором сотні праць зі стилістики й семіотики [3]. Отже, автор «Словника з риторики» – Жорж Моліньє – став достатньо помітною фігурою у розвитку вищої освіти і науки своєї держави та одним з яскравих представників університетської й академічної еліти Франції.

По-четверте, «*L'homme rhétorique: culture, raison, action*» (Paris, 2013) [2]; укр. переклад – «*Людина риторики: культура, розум, дія*» (Париж, 2013). Філософське осмислення бельгійського філолога та лінгвіста Еммануель Данблон (Emmanuelle Danblon), професора риторики Вільного університету Брюсселя (Université Libre de Bruxelles) (Бельгія), вийшло в серії «Гуманітарні науки» («Humanités») французького видавництва «Les Éditions du Cerf», що спеціалізується на релігійній літературі. В анотації до видання зазначено [2]: авторка відправляє на пошуки уявлення про людський розум, сформований риторикою; вона обґрунтовує складники техніки, призначеної для раціональної людини – людини-громадянина, яка з допомогою риторики зможе висловити свої почуття, емоції, інтуїтивні міркування. Головні функції риторики дослідниця розглядає як у спонтанному й універсальному проявах, так і в практичному застосуванні, що стоїть на варті суспільних інституцій. Зрештою, модель риторики, якою вона була задумана у класичному сенсі, перейшла до сучасного суспільства; вона дає можливість об'єднати товариство однією ідеєю, проте водночас може призвести і до зворотного. Еммануель Данблон показує, яким чином модель риторики та її застосування могли б стати цінним засобом задля нового виклику – набутти впевненості у собі, не зважаючи на такий світовий порядок, де невпевненість є законом, де ніхто не може нас залишити, окрім нас самих.

За епіграф до книги «Людина риторики: культура, розум, дія» Еммануель Данблон послуговувалася відомою цитатою Аристоте-

ля: «Задля того, щоб стати кваліфікованим у будь-якій професії, треба пройти природний відбір, навчання та практику» (мовою оригіналу: «Pour devenir habile en quelque profession que ce soi, il faut le concours de la nature, de l'étude et de l'exercice») [2, с. 7]. Зміст цього видання простий і лаконічний: «Як була написана історія» (як усе починалося, як риторика втратила душу і як організувалося протистояння) [2, с. 25–67], «Як використовується риторика практично» (як думати, перебуваючи в дії, як висловлювати свої емоції, розповідати історії, завершувати висловлювання, вирішувати й розмірковувати) [2, с. 69–189] та «Риторика чи мистецтво робити світ людянішим» [2, с. 191–214]. Виклад твору доступний і зрозумілий для невибагливого, але вдумливого читача.

Еммануель Данблон є авторкою багатьох новітніх наукових праць, серед яких: «Демократична аргументація» («Argumenter en démocratie») і «Функція переконання. Антропологія риторичного дискурсу» («Rhétorique et rationalité. Essai sur l'émergence de la critique et la persuasion») (обидві – Брюссель, 2004, 2002), «Риторика і раціональність. Начерк про становлення критики і переконання» («La fonction persuasive. Anthropologie du discours rhétorique: origines et actualité») (Париж, 2005) тощо. Бельгійська дослідниця – генеральний секретар Фонду Хаїма Перельмана; організаторка й активна учасниця різних міжнародних заходів (конференцій, симпозіумів, семінарів, читань, днів досліджень), що відбуваються на базі факультету філософії і філології Вільного університету Брюсселя та в інших наукових і навчальних установах. Вона входить до дослідницької групи GRAL (Groupe de recherche en Rhétorique et Argumentation Linguistique) Вільного університету Брюсселя, яка зацікавлена у встановленні зв'язків між переконанням і впровадженням аргументативної раціональності, виокремлюючи вивчення основних питань сучасної доби; GRAL – співтвориство, покликане сприяти вивченню риторики й аргументації у динамічних і міждисциплінарних вимірах, щорічно проводить десятки найрізноманітніших заходів не тільки в Бельгії, а і в Ізраїлі й Італії, у Канаді та Франції.

Скажімо, Еммануель Данблон входила до складу оргкомітету Міжнародного симпозіуму з риторичного мистецтва «Хрупкість та розмитість. Приручити нестійкість: риторичне мистецтво» («Le fragile et le flou. Apprivoiser la précarité: un art rhétorique»), що відбувався у Вільному університеті Брюсселя (Брюссель, 3–5 квітня 2014 р.). Тоді, на жаль, мої матеріали за темою «Багатогранність принципів і цінностей викладання риторики у вищих закладах освіти: майбутня елітарна особистість перед вибором риторичного ідеалу (античність і сьогодення, буква і дух, закон і благодать)» («Multilateralisme des principes et des valeurs de l'enseignement de rhétorique dans les établissements d'enseignement supérieur: personnalité élitare d'avenir devant le choix de l'idéal rhétorique (antiquité et époque contemporaine, lettre et esprit, loi et grâce)»), не потрапили до її розгляду. Лише за півроку мені поталанило познайомитися з риторкою-філософом після однієї з її лекцій – «Критика й утопія: інструменти використання мистецтва риторики» («Critique et utopie: les outils de l'art rhétorique») у межах презентації книги Еммануель Данблон «Людина риторики: культура, розум, дія»; здійснювалася під егідою національної наукової інституції Бельгії, що покликана сприяти розвитку наук та мистецтв у країні, – Королівської академії наук, письменства і витончених мистецтв Бельгії (Académie royale des lettres et des beaux-arts de Belgique) (Брюссель, 16 жовтня 2014 р.).

По-п'яте, «**La rhétorique**» (Paris, 2011) [9] – друге видання (перше – 1996 р.) навчально-методичної «*Риторики*» Жоель Гард Тамін (Joëlle Gardes Tamine), французького професора лінгвістики і філології Університету Париж-Сорбонна (Université Paris-Sorbonne), одного з найстаріших вищих навчальних закладів з вивчення літератур, мов, культур, мистецтв, гуманітарних і соціальних наук. «Риторика» Жоель Гард Тамін випущено видавництвом «Armand Colin», що спеціалізоване на гуманітарних і соціальних науках із призначенням для широкої читацької аудиторії – студентів, викладачів та ентузіастів наук; її представлено колекцією «Cursus. Série "Littérature"» («Програма. Серія "Література"»), котра пропонує студентам вищих

освітніх закладів краще засвоювати вивчення предметів і дисциплін у визначених галузях, зокрема з літератури.

Із характерних особливостей цієї «Риторики» насамперед варто відмітити оригінальність і почасти вишуканість думки автора досліджуваної «Риторики», з огляду на змістову і структурну компоненти твору. Предмет досліджень Жоель Гард Тамін постає у співвіднесенні з такими характеристиками людської особистості, як тіло, серце, розум, дух, свобода, пристрасть тощо; представлено численні риторичні фігури й аргументації; можливо, не достатня для унаочнення ілюстративна складова (як на визначений вид її продукції – навчально-методичний посібник), проте наявна чимала кількість цитувань (щоправда, дуже дрібним шрифтом).

Французька дослідниця у простий і доступний спосіб прагне розкрити такі частини свого доробку, як: «Принципи та еволюція» (загальні принципи та декілька історичних віх) [9, с. 13–47]; «Тіло і серце» (пам'ять; дія; етос і пафос, а також характер пристрасті) [9, с. 40–75]; «Дух» (винахідливість чи розум; доступність) [9, с. 77–138]; «Між серцем і розумом: стиль і фігури» [9, с. 139–202]; на завершення – «Портрет» [9, с. 203–213], де приділено увагу місцю портрета в риторичній, характеру, презентації людини тощо. На сьогодні Жоель Гард Тамін – авторка великої кількості статей і декількох книг з мови, зокрема з мови поезії («*La rhétorique profonde de Saint-John Perse*») (Париж, 2002, із Colette Camelin); вона – фахівець із граматики та поетичної риторики; член редакційних оглядів з літератури і поезії; має свій сайт, багато часу приділяє особистому листуванню з дописувачами; залишається почесним професором Університету Париж-Сорбонна, у якому пропрацювала багато років.

По-шосте, привертає увагу і чергове перевидання навчально-прикладного характеру Шарлін Лісетт (Charline Licette) – **«Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer»** (Levallois-Perret, 2008) [4]; укр. переклад – *«Уміти говорити публічно. Навчіться оволодівати увагою вашої аудиторії! Протес-*

тувати свої ораторські здібності. Методи висловлювань. Вправи для самовдосконалення» (Левалуа-Пере, 2008). Шарлін Лісетт, викладачка з менеджменту, тренер з управління, зв'язків та особистісної ефективності, постійно розробляє нові курси і веде стажування (проводить семінари) з публічного мовлення. У цій розробці (як одному з прикладів реалізації такого курсу) авторка відповідає на низку питань, а саме: як тримати аудиторію, аби вона не заснула, що робити з голосом, як відповідати на заперечення тощо. Завдяки своїм багатьом рекомендаціям і вправам із розвитку ораторського хисту його зорієнтовано на тих, хто бажає досягти успіху в публічних виступах. Посібник містить п'ять розділів: «Успішний виступ» [4, с. 17–35], «Підготовка розумова і фізична» [4, с. 37–71], «Підготовка до виступу» [4, с. 73–102], «Перед аудиторією» [4, с. 103–154] та «Методи для вдосконалення» [4, с. 155–179]. Посилання на «Уміти говорити публічно...» даємо за його четвертим перевиданням (2008), оскільки в нашому Центрі риторичної культури маємо саме його в зазначеній «Бібліотеці»; крім того, торік світ побачило восьме, доповнене, перевидання цієї праці (2014) [5].

Зазначене видання й увесь доробок Шарлін Лісетт перевидано по декілька разів у рубриці «Професійна ефективність» того ж французького видавництва – «Studyrama» (засноване 2000 р.; знаходиться неподалік Парижа, у Левалуа-Пере), котре розраховане на молодіжну аудиторію; є незалежною групою зв'язку зі студентами і молодими випускниками вищих освітніх закладів. Серед книжок Шарлін Лісетт у цьому видавництві назвемо: «Засвоєння публічних виступів» («*Maitriser la parole en public*») (2006), «Знання управління конфліктом» («*Savoir gérer un conflit*») (2005), «Керівництво зі швидкого й ефективного читання» («*Le guide de la lecture rapide et efficace*») (2005, 2015), «Навчання управління часом» («*Apprendre à gérer son temps*») (2005) та «Уміння управління стресом» («*Savoir gérer son stress*») (2005).

По-сьоме, залуцаємо до аналітичного огляду і філологічну працю з риторики Крістін Нуаль-Кльозад (Christine Noille-Clauzade) **«L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique»** (Metz, 2003) [7];

укр. переклад – «*Всесвіт стилю. Аналіз класичної риторики*» (Мец, 2003); видано в серії «Текстові дослідження» (№ 5) Центром лінгвістичного вивчення тексту і дискурсу філологічного факультету Університету Меца (Université de Metz) (Франція); видавець – Університет Лотарингії і Науково-дослідний центр із вивчення медіації (Université de Lorraine Centre de recherche sur les médiations (CREM)). У цій ґрунтовній і методично структурованій роботі Крістін Нуаль-Кльозад, старший викладач Нантського університету (Université de Nantes) (Франція), у відповідь на питання «що є стиль?» наводить реконструкцію Аристотелевої системи – від історії риторики до її теорії, аналізує дисфункції класичної риторичної спадщини, зауважує на моральних інтерпретаціях мови, визначає складові самого поняття «стиль автора» тощо. Вона вибудовує свої обґрунтування за чотирма основними розділами: «Техніки мовлення» (або мовленнєві техніки) [7, с. 19–56], «Класичні конфігурації аналізу» [7, с. 57–149], «До герменевтики фігури» [7, с. 151–295] та «Для неформалістичної теоретизації стилю» [7, с. 297–356]. У загальних висновках свого аналізу класичної риторики «Всесвіт стилю» французька дослідниця ставить актуальне на сьогодні питання «Що таке стиль автора», а також іншими положеннями, на кшталт «естетика без патетики» тощо.

Дванадцять років потому у науковому архіві Крістін Нуаль-Кльозад є ціла низка публікацій; тепер вона – професор риторики і літературної теорії Університету Стендаль-Гренобль 3 (Université Stendhal-Grenoble 3), де студенти вивчають іноземні мови і культури, давні і сучасні літератури, інформаційні та комунікаційні дисципліни тощо, – увесь спектр дисциплін, що охоплюють знання про людину та соціальні і гуманітарні науки. У цьому освітньому закладі активно здійснюється науково-дослідницька діяльність під національним іменем одного з визначних класиків французької літератури XIX ст. та одного з засновників психологічного роману – Стендаля. Серед галузей досліджень в Університеті є й такі: «Риторика від античності до революції» («*Rhétorique de l'Antiquité à la Révolution*»), «Лінгвістика і риторика»

(«*Linguistique et rhétorique*»), «Сучасна французька мова: риторика і віршування» [«*Langue française moderne: rhétorique et versification*»), «Прагматика: риторика і дискурсивний аналіз» («*Pragmatique: rhétorique et analyse des discours*»)(усі – Гренобль, 2014, 2015). Проводиться в Університеті постійний семінар за темою «Сила слова: нові підходи до риторики» («*Le pouvoir des mots: nouvelles approches de la rhétorique*»), під час якого відбуваються зустрічі й обміни думками між молодими дослідниками; виходить цифровий журнал «*Exercices de rhétorique*» (Гренобль, 2013–2015); у цьому виданні є і новітні публікації Крістін Нуаль-Кльозад.

Із-поміж авторів, чії імена закарбовані в історії розвитку французького риторикознавства, назвемо ще декількох «людей риторики». **Лоран Перно** (Laurant Pernot), французький історик і фахівець із давньогрецької риторики; почесний член Інституту університетів Франції [Institut Universitaire de France (IUF)]; член Академії написів і белетристики (писемності і красного письменства / художньої літератури) (Académie des inscriptions et belles-lettres) (Франція), автор численних праць із риторики; почесний член Міжнародного товариства з вивчення біблійної та семітської риторики (Рим) (Société Internationale pour l'étude de la Rhétorique biblique et sémitique); професор університету Страсбурга (Université de Strasbourg); засновник і директор (із 1994 р.) Аналітичного центру релігійної риторики античності (Centre d'Analyse des Rhétoriques religieuses de l'Antiquité (C.A.R.R.A.)) тощо. Серед його праць наведемо лише три назви (мовою оригіналу): «*Epidictic Rhetoric. Questioning the Stakes of Ancient Praise*» (University of Texas Press, Austin, 2015), «*New Chapters in the History of Rhetoric*» (Brill, Leiden-Boston, 2009), «*La rhétorique dans l'Antiquité*» (Paris, 2000)]. **Андре Стефан** (André Stéphane), директор і педагог Школи ораторського мистецтва [l'École de l'Art Oratoire] та автор книги «*Таїна ораторів*» («*Le secret des orateurs*») (Париж, 2000). **Марк Фюмаролі** (Mark Fumaroli), дійсний член Французької академії. Праці багатьох згаданих викладачів і науковців побачили світ на початку нинішнього сто-

ліття не тільки в Бельгії, Південній Африці та Франції; вони також були апробовані на міжнародних заходах у Болгарії й Ізраїлі, в Іспанії й Італії, у Канаді і Китаї, Марокко і Німеччині, Росії і Словенії, Сполученому Королівстві та США, Швейцарії і Швеції й інших країнах світу.

Висновки та перспективи подальших пошуків у досліджуваному напрямі. У поданому аналітичному огляді новітні франкомовні наукові та навчально-методичні видання з риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації уперше розглянуто як важливий бібліографічний ресурс джерельної бази з міжdisciplinarnих риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-х років. До розгляду залучено сім головних праць (усі знаходяться у фонді «Бібліотеки риторичних знань від А до Я» нашого Авторського центру риторичної культури) шістьох сучасних представників університетської й академічної

еліти – викладачів і дослідників риторики з Бельгії, Південної Африки та Франції. Наголошено на своєрідності і змістовому наповненні видань, котрі відображають широкий спектр багатограних зв'язків класичної риторики з новітніми історичними, філософськими, філологічними, політичними, релігійними, соціологічними, педагогічними, освітянськими, лідерськими аспектами вивчення. Відмічено внесок кожного з авторів (особливо коли йдеться про життєдіяльність Еммануель Данблон, Жоржа Моліньє чи Філіппа-Жозефа Салазара) до становлення новітнього етапу розвитку зарубіжного риторикознавства початку ХХІ ст.

Головні положення здійсненої роботи закладають підґрунтя до започаткованого нами аналізу провідного міжнародного досвіду з вивчення теоретичних засад розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного фактора формування академічної еліти.

ЛІТЕРАТУРА

1. L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar. – [Paris] : Klincksieck, 2003. – 370 p.
2. **Danblon, Emmanuelle.** L'homme rhétorique: culture, raison, action / Emmanuelle Danblon. – Paris : Les éditions du Cerf, 2013. – 231 p. – (Humanités).
3. **Georges Molinié** [Electronic Resource]. – Access mode : <http://www.letudiant.fr/educpros/personnalites/molinie-georges-545.html>. (viewed on November 5, 2015).
4. **Licette, Charline.** Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer / Charline Licette. – 4e édition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2008. – 181 p. – (Coll. : «Efficacité Professionnelle»).
5. **Licette, Charline.** Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer / Charline Licette. – 8e édition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2014. – 250 p. – (Coll. : «Efficacité Professionnelle»).
6. **Molinié, Georges.** Dictionnaire de rhétorique / Georges Molinié. – 9e édition. – Paris : Le livre de Poche, 2014. – 351 p. (Coll. : «Dictionnaires, encyclopédies et atlas » [16007]).
7. **Noille-Clauzade, Christine.** L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique / Christine Noille-Clauzade. – Metz : Université de Metz, 2003. – 388 p. – (Coll. : «Recherches textuelles». – № 5).
8. **Philippe-Joseph Salazar** [Electronic Resource]. – Access mode : https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe-Joseph_Salazar. – Title from the screen (viewed on November 5, 2015).
9. **Salazar, Philippe-Joseph.** Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants / Philippe-Joseph Salazar. – Paris : François Bourin Editeur, 2011. – 294 p.
10. **Tamine, Joëlle Gardes.** La rhétorique / Joëlle Gardes Tamine. – [2e éd.] – Paris : Armand Colin, 2011. – 232 c. – (Coll. : «Cursus. Série Littérature »).

«ПОБАЧИТИ СЛОНА...»

Рецензія на книгу «Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторингове дослідження: аналітичний звіт / Міжнародний благодійний фонд «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики»»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова – К. : Таксон, 2014. – 144 с.

Колись англійський поет Джон Годфрі Сакс (1816–1887) переказав давню індійську притчу про шістьох сліпих мудреців, які намагалися «зрозуміти» слона, при цьому кожний наполягав лише на власному, обмеженому досвіді – «though each was partly in the right, and all were in the wrong!». На жаль, ця метафора нагадує ситуацію з осмисленням української системи освіти та її місця в загальному європейському та світовому контексті. Вітчизняному експертному середовищу бракує адекватної оцінки «слона» української системи вищої освіти з погляду підходів, методик та термінології, які впродовж останніх десятиліть активно розвиваються в країнах ЄС та роблять єдиний освітній та науковий простір певною цілісною референтною реальністю для країн, що намагаються до цього простору приєднатися.

Як на мене, даний аналітичний звіт та відповідне моніторингове дослідження можна розглядати як спробу подивитися на вітчизняну систему вищої освіти в світлі цих, уже усталених, європейських підходів та практик. Автори зазначають, що структура їх дослідження «орієнтована на підходи The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report, який запропонував вдалу рамку для подібних моніторингових досліджень національних систем вищої освіти. Завдяки цьому автори звернули увагу на чималу кількість цікавих сюжетів, які, зазвичай, залишаються поза полем зору вітчизняних дослідників» [с. 6].

Сподіваюся, ці сюжети дійсно дозволять побачити в нашій системі вищої

освіти живого та орієнтованого на європейську інтеграцію «слона», а не «мамонта» радянської доби, навряд чи адекватно пристосованого для тюнінгу та подальшої європейської реінкарнації. Тим більше, аргументуючи запропоновану структуру, укладачі Болонської доповіді 2012 року зазначають, що вона необхідна для відповіді на три трансверсальні групи виключно актуальних питань: 1) Хто має доступ до вищої освіти та як цей доступ реалізується? 2) Як організований процес набуття вищої освіти та як співвідносяться її головні цикли? Як студенти сприймають своє життя, перебуваючи в цій системі? 3) Що отримують студенти від вищої освіти та які результати діяльності вищих навчальних закладів? Подібний раціональний та прагматичний підхід європейських колег може допомогти поставити правильний діагноз нашим інституційним та іншим проблемам та визначити оптимальні шляхи прогресивної трансформації вітчизняної системи вищої освіти в парадигмі європейського вибору. Покладені ж в основу аналітичного звіту компаративний та міждисциплінарний принципи дозволили авторам моніторингу досить гармонійно поєднати методи фактографічних, статистичних та соціологічних досліджень, аналізу програмних та нормативних документів, великих інформаційних масивів, представлених у мережі Інтернет, спеціалізованої та громадсько-політичної преси.

Аналітичний звіт складається з резюме, преамбули та семи розділів, присвячених, відповідно: 1) контексту просто-

ру вищої освіти (аналіз основних показників та тенденцій розвитку системи вищої освіти України, зокрема, чисельності студентів, інституцій та витрат на вищу освіту); 2) ступеням та кваліфікаціям (ідентифікація реальної структури ступенів та кваліфікацій вищої освіти в Україні та їх співвідношення з аналогами, легітимованими у європейському просторі вищої освіти); 3) забезпеченню якості освіти (артикуляція європейських підходів та можливостей для їх імплементації в Україні); 4) соціальному виміру вищої освіти (аналіз проблеми доступності вищої освіти для різних категорій громадян, механізмів фінансової підтримки навчання студентів); 5) ефективним результатам та здатності до працевлаштування (розгляд стану відповідності між отримуваною освітою та запитами ринку праці); 6) навчанню впродовж життя (вивчення можливостей побудови середовища, здатного стимулювати потребу в постійному навчанні, зокрема, через просування гнучких освітніх траєкторій, зокрема, вечірньої, заочної, дистанційної форм навчання та екстернату); 7) мобільності (оцінювання українських практик мобільності студентів, викладачів та дослідників у контексті реалій європейського простору вищої освіти) [с. 6–7]. Також автори наводять перелік основних використаних джерел, що складає 143 найменування, частина яких знаходиться у вільному доступі в мережі Інтернет [с. 130–143].

Серед численних важливих вимірів та аспектів вітчизняної системи вищої освіти, до яких звертаються автори аналітичного звіту, хотілося б особливо наголосити артикульоване авторами аналітичного звіту значення створення ефективних механізмів внутрішнього забезпечення якості [с. 52–59]. Констатуючи, що «до 2014 року системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в українських ВНЗ не

було створено» [с. 52], пропонується вдальший аналіз формальних вимог до вищих навчальних закладів щодо встановлення внутрішньої системи забезпечення якості, перш за все пов'язаних з прийняттям у 2014 році нової редакції Закону України «Про вищу освіту». Автори аналітичного звіту пропонують критичний розгляд «тотального характеру зовнішнього впливу на систему внутрішнього забезпечення якості» [с. 55], сформованого в Україні впродовж останнього десятиліття та закріпленого у відповідних нормативно-правових актах. Також розглянуті інституціональні стратегії в поліпшенні безперервного забезпечення якості. В ідентифікації негативних явищ у системі забезпечення якості вищої освіти дослідники спираються як на власний моніторинг публікацій критичних та негативних оцінок діяльності вищих навчальних закладів, так і результати проекту TEMPUS «Національна система забезпечення якості і взаємної довіри в системі вищої освіти – TRUST» (2011–2013).

Тож підбиваючи підсумки, можна позитивно оцінити факт проведення подібного моніторингового дослідження та його значення для адекватного розуміння місця та ролі української системи вищої освіти в контексті європейського простору вищої освіти та наукового дослідження. Інтегративний характер моніторингу та опора на європейські теоретико-методологічні підходи дозволяє констатувати, що зроблено важливий крок для усвідомлення реалій української системи університетської освіти, що не віднімає необхідність робити подальші кроки, адже «контури слона» вже проглядаються!

Сергій КУРБАТОВ,
доктор філософських наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти
Інституту вищої освіти НАПН України

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СИСТЕМ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Цій темі було присвячено чергову XIV науково-практичну конференцію з проблем освіти, які щороку відбуваються на базі Народної української академії.

Співзасновниками конференції виступили Міністерство освіти і науки України, Інститут вищої освіти НАПН України, Департамент науки і освіти ХОДА, Північно-Східний науковий центр НАН України і МОН України, Соціологічна асоціація України, Рада ректорів Харківського вищівського центру, Харківська академія неперервної освіти.

Конференція, як завжди в НУА, проходила не зовсім у звичному форматі: доповіді метрів – цього року це були найвидатніші в пострадянському просторі фахівці з проблем освіти – доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, член-кореспондент НАПН України, ректор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, голова Ради ректорів Харківського вищівського центру В. С. Бакіров і доктор філософських наук, директор департаменту освітніх програм інституту освіти НДУ «Вища школа економіки» (Москва) О. М. Сидоркін; після них виступи експертів: В. П. Семиноженка, академіка НАН України, голови Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України; О. І. Шарова, директора Департаменту вищої освіти МОН України; С. І. Посохова, доктора історичних наук, професора, декана історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; Колліна Свена-Олофа, професора корпоративного управління й бухгалтерського обліку Ліннеус університету (Швеція).

Модератором засідання виступила ректор Народної української академії, доктор історичних наук, професор К. В. Астахова.

Другу половину засідання було присвячено обговоренню порушених у доповідях

питань, пошукам відповідей на найбільш значущі питання, пов'язані з формуванням і розвитком кадрового потенціалу сучасної освіти.

Усього в конференції взяли участь понад 100 осіб, свої доповіді та повідомлення в матеріалах конференції опублікували 89 учасників. Особливий інтерес, природно, викликали повідомлення зарубіжних гостей, які представляли вісім країн світу (Швеція, Німеччина, Росія, Білорусь, США, Казахстан, Польща та ін.).

Найбільшу увагу учасників конференції привернули проблеми трансформації функцій і статусу університетського викладача в нових історичних умовах (доповідь В. С. Бакірова), причини гальмування реформ у системі освіти й ставлення до реформаторства професорсько-викладацьких кадрів (виступи О. М. Сидоркіна, К. В. Астахової, С.-О. Колліна, О. І. Шарова, А. А. Булатбаєвої), особливості формування нової генерації педагогів і можливості реалізації педагогіки партнерства (матеріали К. В. Батаєвої, О. Є. Басманової, Е. Мігельштеда, С. Б. Бистрянцева).

Дуже цікавими й корисними виявилися історичні паралелі адаптації професорсько-викладацького корпусу до соціальних змін у XIX, XX і XXI століттях, подані в доповідях С. І. Посохова та Д. В. Підлісного. Майже в кожному виступі порушувалося питання про необхідність зміни державної кадрової політики в галузі освіти (матеріали С. С. Шестопаля, Ю. В. Єременко, В. В. Астахова, К. Г. Михайлової та багатьох інших).

На жаль, надто обмежені за часом можливості конференції не дозволили сформулювати чітких позицій учасників з цілої низки питань, поставлених у виступах. Зокрема, про наслідки кардинальних змін у системі бібліотечного обслуговування навчального процесу й діяльності вищівських наукових шкіл; про шляхи зміцнен-

ня гуманістичних функцій освіти; про наслідки гендерних змін у структурі викладацького корпусу і ВНЗ і середньої школи та ряду інших проблем. Очевидно, що ці проблеми, які хвилюють педагогічну громадськість, стурбовану не лише своїми власними перспективами, але й майбутнім своєї професійної діяльності взагалі, стануть предметом обговорення широ-

кого кола викладачів на семінарах, «круглих столах», симпозіумах. У будь-якому разі, так планується в Народній українській академії.

Валентина АСТАХОВА,
доктор історичних наук, професор,
радник ректора,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»

РЕФЕРАТИВНИЙ ОБЗОР СТАТЕЙ НОМЕРА

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Виктор АНДРУЩЕНКО

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОГО ЗАКОНОТВОРЧЕСТВА

В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ 5

Создание нормативно-правовой базы образования является одним из ключевых направлений ее модернизации в соответствии с вызовами эпохи, реализацией европейского вектора развития; первоочередным в этом контексте является определение того «духа законов» – своеобразной идеологии законодательства, по которой должны конструироваться основные нормы и положения; автор определяет два основных источника, которые формируют эту идеологию: 1) национальная идея украинского государства; 2) европейский характер развития образования. В их сочетании (через выражение в общих нормах) должен разворачиваться процесс законодательства в области образования.

Ключевые слова: человек, образование, культура, норма, закон, идеология.

АКТУАЛЬНАЯ ТЕМА

Виль БАКИРОВ, Людмила БЕЛОВА

ХАРЬКОВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТСКИЙ КОНСОРЦИУМ:

НОВЫЙ УРОВЕНЬ ИНКОРПОРАЦИИ УНИВЕРСИТЕТСКИХ РЕСУРСОВ 10

Рассмотрена практика образования и функционирования Харьковского университетского консорциума. Показаны преимущества системной инкорпорации ресурсов вузов отдельного взятого региона в реализации положений новой редакции Закона Украины "О высшем образовании", в частности: эффективность процессов и процедур внешнего обеспечения качества высшего образования; проведение конъюнктурных исследований рынка научных услуг; осуществление маркетингового, информационного обеспечения и трансфера научно-технической продукции; проведение научных исследований и обеспечение творческой деятельности участников образовательного процесса. Обозначены перспективные направления деятельности этого объединения в контексте обеспечения качества высшего образования.

Ключевые слова: университетский консорциум, высшее образование, качество образования, региональная политика развития высших учебных заведений, объединение усилий в области подготовки высококвалифицированных кадров.

ФЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ

Александра РУБАНЕЦ

КОГНИТИВНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ

КУЛЬТУРЫ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ 17

В статье инновационная культура раскрывается как способ реализации инновационной деятельности ученых высшего учебного заведения. Обосновано значение когнитивных оснований инновационной культуры для формирования благоприятного для нововведений инновационного климата. Исследованы направленные на инновации когнитивные процессы. Выявлена когнитивная сущность визионерства. Обосновано значение направленности когнитивных процессов на исследование будущего. Выявлено значение целостности когнитивной активности как составляющей трансформационных процессов и модернизации высшей школы. Раскрываются постнеклассические основы реализации когнитивной составляющей инновационной культуры высшей школы.

Ключевые слова: инновационная культура, когнитивные процессы, визионерство.

Сергей ТЕРЕПИЩИЙ

ПРИЧИНЫ И ИСТОКИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО

ЛАНДШАФТА 22

В статье анализируются причины и истоки глобализации образовательного ландшафта. Рассматривая становление унификационных трендов на мировой арене педагогических услуг, автор обращает внимание на историческую закономерность в движении образования из сферы культурного наследия в систему экономического производства. Учитывая полученные

результаты, исследование демонстрирует потенциально высокую возможность Украины на участие в борьбе за высокие позиции в системе образовательной конкуренции. Условиями реализации этой возможности становятся первичные реформы в рамках содержания образования и оценки.

Ключевые слова: глобализация, система высшего образования, «прагматическая креативность», коммерциализация образования, информация, знания, технология, оценка, образовательный ландшафт.

НОВЕЙШАЯ НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Вильям КОВАЛЕНКО

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РЕШЕНИИ ГЛОБАЛЬНЫХ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 30

В статье рассмотрена новая стратегия образования в виде интеллектуальных технологий та использование её в решении проблем высшего образования. Теоретико-методологические основания интеллектуальных технологий определяются науками, которые имеют отношение к сущности разума в их синергетической взаимосвязи: психология мышления, логика, терминология, концептология, лингвистика и профессиональные науки, а методико-технологические основания обусловлены наличием четырех основных типов знаков та механизмами образования их денотатов.

Ключевые слова: проблемы высшего образования, интеллектуальные технологии, разум, мысль, типы знаков, слова, термины, концепты, референты, денотаты, парадигма, сущность.

Мария НЕСТЕРОВА

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ КОГНИТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ В СИСТЕМУ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ 37

В статье рассматривается европейский опыт внедрения когнитивных технологий повышения социальной сплоченности в систему современного высшего образования. Помимо принципов инклюзивности, равенства в образовании, важным фактором повышения сплоченности, стабильности и единства общества является развитие трансверсальных компетенций посредством когнитивных образовательных технологий. Они создают условия для гражданского публичного диалога, ненасильственного типа коммуникаций. Эти «навыки XXI века» крайне важны не только для европейского общества, но и для нашей страны.

Ключевые слова: высшее образование, когнитивные технологии, социальная сплоченность, трансверсальные компетенции.

ВРЕМЯ РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Анна ЦВЕТКОВА

ИННОВАЦИОННОСТЬ КАК ПРИНЦИП НОВОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И ПУТЬ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН..... 42

Инновационность как принцип нового педагогического мышления раскрыта как часть creatively-развивающего образовательного пространства, фундаментальная основа корпоративных ценностей университета и его традиций, что включает мотивацию на активное саморазвитие, самопознание, самосовершенствование и преподавателя, и студента. Основными путями профессиональной самореализации преподавателей гуманитарных дисциплин есть приобретение опыта инновационной педагогической деятельности через интерактивное обучение, главная цель которого – сформировать у преподавателя умение переносить концепции саморазвития, научные дидактические разработки в практику высшей школы.

Ключевые слова: инновационность, саморазвитие, самопознание, самосовершенствование, профессиональная самореализация преподавателей гуманитарных дисциплин.

Юлия ОПАНАСЮК

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБУЧЕНИЕ КАК СЛЕДСТВИЕ ЭВОЛЮЦИИ ТРАДИЦИОННОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ..... 49

Дистанционное обучение в Украине является чрезвычайно актуальным, учитывая большое количество желающих не только получить высшее образование, но и повысить квалификацию, пройти переподготовку и т.п. Сегодня высшие учебные заведения страны предлагают различные учебные курсы в режиме реального времени, основанные на разных образовательных платформах. Однако по степени использования систем виртуального образования их можно разделить на те, работа которых строится исключительно на интернет-технологиях, и те, которые сочетают традиционные формы с технологическими интернет-нововведениями. Сегодня в Украине преобладают вузы, в которых имеются факультеты дистанционного образования и возможность получить знания практически по всем дисциплинам или специальностям на отдельных факультетах этих учебных заведений. Итак, наблюдается своеобразная преемственность дистанционного обучения с традиционной системой образования, имеющая не только положительные, но и отрицательные последствия для получения знаний.

Ключевые слова: человек, образование, культура, информатизация, дистанционное образование, онлайн-образование, платформа онлайн-образования, онлайн-курс.

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Иван СИЛАДИЙ

ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ КАК ОТВЕТ ОБРАЗОВАНИЯ НА ВЫЗОВЫ ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕГОСЯ МИРА 54

Современный мир (внешний и внутренний) становится все более демократичным, гуманистическим, человекоцентрированным. И хотя в разных регионах мира, как и в Украине, идут локальные войны, демократизация мира становится все более заметной реальностью. Соответствующие процессы в Украине обуславливают потребность новых подходов к образованию в качестве основного механизма подготовки человека к жизни в будущем демократическом обществе. Разумеется, образование для демократии требует реформирования: оно само должно стать демократическим. Демократизацию образования мы рассматриваем как основную тенденцию его модернизации в эпоху глобализации.

Ключевые слова: человек, образование, культура, демократия, воспитание, гуманизм.

Лилия ЯРЕМЕНКО

НЕОБХОДИМОСТЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕБНОЙ ПРАКТИКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НА БАЗЕ ВНЕШКОЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ОБРАЗОВАНИЯ 59

Теоретическое обучение студентов в высших учебных заведениях обязательно должно объединяться с их будущей самостоятельной работой. Поэтому уже в стенах вуза студенты должны научиться самостоятельно организовывать не только учебный процесс, но и внешкольную работу. К сожалению, их педагогическая практика собственно на базе внешкольных заведений с использованием реальных ситуаций и заданий и на сегодняшний день остается исключительной. Одновременно научиться помогать реализовать воспитаннику его естественные творческие задатки, выявить одаренность личности будущие педагоги могут в первую очередь во время свободного, непосредственного общения с воспитанниками в процессе прохождения педагогической практики во внешкольных заведениях образования. В статье обобщается опыт Института гуманитарно-технического образования Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, в котором начата подготовка педагогов со специализацией «Внешкольное образование».

Ключевые слова: человек, образование, самостоятельность, творчество, педагогическая практика, внешкольное образование, педагог-внешкольник, руководитель творческого объединения.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ

Сергей КУРБАТОВ

СОВРЕМЕННЫЕ БРИТАНСКИЕ ИННОВАЦИИ В РАЗРАБОТКЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ УНИВЕРСИТЕТСЬКИХ РЕЙТИНГОВ 65

В статье рассматриваются современные британские инновации в разработке международных университетских рейтингов Таймс-Томсон Рейтерс и QS. В условиях роста популярности и

усиления влияния рейтингов на национальную и глобальную образовательную политику возрастает конкурентная борьба между разработчиками университетских рейтингов. Это отображается в поиске новых подходов и форм подачи рейтинговой информации, нацеленной на усиление интереса со стороны основных целевых аудиторий. В частности, идентифицирована тенденция активизации разработки региональных университетских рейтингов (Азия, Латинская Америка, БРИКС), а также разработки рейтингов «молодых» университетов, которые были основаны менее 50 лет назад.

Ключевые слова: университетские рейтинги, инновации, региональные университетские рейтинги, рейтинг «молодых» университетов, рейтинг университетской репутации, рейтинг университетских городов.

Елена ЩЕРБАКОВА

**АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР НОВЕЙШИХ ФРАНКОЯЗЫЧНЫХ ИЗДАНИЙ
ПО РИТОРИКЕ, ОРАТОРСКОМУ ИСКУССТВУ И КУЛЬТУРЕ РЕЧЕВОЙ
КОММУНИКАЦИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ
И АКАДЕМИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ ФРАНЦИИ, БЕЛЬГИИ И ЮЖНОЙ АФРИКИ 74**

В статье представлен аналитический обзор новейших франкоязычных научных и учебно-методических изданий по риторике, ораторскому искусству и культуре речевой коммуникации. Он рассмотрен в качестве важного библиографического ресурса базы данных по различным междисциплинарным риториковедческим исследованиям в системе высшего образования и науки начала 2000 годов. Для анализа привлечены труды шести современных представителей университетской и академической элиты – преподавателей и исследователей риторики из Бельгии, Франции и Южной Африки. Уделено внимание своеобразию и содержательному наполнению этих изданий. Отмечен вклад каждого из авторов в становление новейшего этапа развития зарубежного риториковедения начала XXI в.

Ключевые слова: аналитический обзор, новейшие франкоязычные научные и учебно-методические издания начала 2000-х годов, риторика, ораторское искусство, культура речевой коммуникации, современные представители зарубежной университетской и академической элиты, библиографические источники, междисциплинарность, высшее риторическое образование, зарубежное риториковедение начала XXI в.

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

EDITOR IN CHIEF'S PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

IDEOLOGICAL FOUNDATIONS OF MODERN EDUCATIONAL LAWS 5

Creation of the legal framework of education is one of the key areas of modernization in line with the challenges of the era, the implementation of the European vector of development; priority in this context is the definition of the "spirit of laws" – a kind of ideology of legislation, which must be designed according to the basic rules and regulations; the author defines two major sources that form this ideology: 1) the national idea of the Ukrainian state; 2) European character of education. In their combination (through the expression in the general rules) the legislative process in the field of education should be developed.

Keywords: person, education, culture, norm, law, ideology.

ACTUAL TOPIC

Vil BAKIROV, Ludmila BIELOVA

KHARKIV UNIVERSITY CONSORTIUM: A NEW LEVEL OF UNIVERSITY RESOURCES
INCORPORATION 10

The practice of Kharkiv University Consortium formation and functioning is considered. The advantages of system incorporation of universities' resources in a specific region for implementing the provisions of the new edition of the Law of Ukraine "On Higher Education" are discussed, in particular: the availability and efficiency of the processes and procedures for external quality assurance in higher education; conducting market research of scientific services; providing marketing and information support, and transfer of scientific and technological products; ensuring the scientific research and creative activities of education process participants. The upcoming trends of the association's activity in the context of higher education quality assurance are identified.

Keywords: university consortium, higher education, quality of education, regional policy of higher education, joining efforts in training highly qualified personnel.

PHILOSOPHY OF EDUCATION XXI: SEARCH FOR PRIORITIES

Oleksandra RUBANETS

COGNITIVE FOUNDATIONS OF SHAPING OF INNOVATION CULTURE IN HIGHER
EDUCATION 17

The article deals with the cognitive basis of forming innovative culture in higher education. Innovation culture is revealed as a way to implement the scientific innovation of higher institution. The role of cognitive background of innovative culture to create a favorable climate for introduction of innovation is substantiated. Innovations aimed at cognitive processes are researched. The cognitive nature of visionary is observed. Value orientation of research on cognitive processes of the future is stated. Discovered value integrity cognitive activity as part of the transformation processes and modernization of higher education. Disclosed Postnonclassical principles of implementation cognitive component of the innovation culture of higher education.

Keywords: innovation culture, cognitive processes, visionary.

Sergii TEREPIISHCHYI

CAUSES AND ORIGINS OF GLOBALIZATION OF EDUCATIONAL LANDSCAPE 22

This article is devoted to the scientific analysis of the causes and origins of globalization in higher education. In considering establishment of the unification trends on the world stage of educational services, the author reveals the historical pattern of educational movement from the field of cultural heritage to the field economic production. In view of these results, the study demonstrates the potentially high probability of Ukraine to take part the struggle for the top position in the educational system of competition.

Our country still has good conditions to obtain high positions in the planetary arena of pedagogical services. However, the main issue that should be given to addressing the need to achieve this success, there is a problem of quality assessment of learning outcomes, taking into account the latest ideal - the person with creativity and pragmatic ability to make decisions. Terms of realization of this possibility are the primary reforms within the educational content and assessment.

The globalized educational landscape has been described as commercialized industry, which is increasingly moving away from cultural identity aside social and economic. This trend has gained its beginnings in the

first half of the twentieth century in the form of "death" of classic university. That accelerated the transformation of education in the "globalized economic service".

Keywords: globalization, system of higher education, «pragmatic creativity» commercialization of education, information, knowledge, technology, assessment, educational landscape.

MODERN SCIENCE AND CONTEMPORARY EDUCATION

Viliam KOVALENKO

COGNITIVE TECHNOLOGIES IN SOLVING OF GLOBAL AND PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION ISSUES 30

In the article the new strategy of education as cognitive technologies and their use to solve the problems of higher education is considered. Theoretical and methodological foundations of cognitive science technology are determined by the sciences that involved to the nature of mind in their synergetic relationship: psychology, logic, terminology, conceptology, linguistics, professional science and methodological and technological bases are associated with the four main types of signs and mechanisms of formation their denotation.

Keywords: problems of higher education, mental technology, mind, thought, types of signs, words, terms, concepts, referents, denotation, professional paradigm, profession visual essence.

Mariia NESTEROVA

IMPLEMENTATION OF COGNITIVE TECHNOLOGIES OF SOCIAL COHESION INTO THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION: EUROPEAN EXPERIENCE 37

The article examines the European experience of implementation of cognitive technologies to improve social cohesion in the system of modern higher education. In addition to implementing the principles of inclusion, equity in education, an important factor for improving social cohesion, stability and unity of society is the development of using cognitive educational technology transversal competencies. They create the conditions for civil, public dialogue, non-violent type of communication. These "XXIst century skills" are extremely important not only for European society, but also for our country.

Keywords: cognitive technologies, higher education, social cohesion, transversal competences.

THE REFORM: METHODOLOGY AND METHODICS OF EDUCATIONAL PROCESS

Ganna TSVETKOVA

INNOVATION AS THE PRINCIPLE OF THE NEW PEDAGOGICAL THINKING AND THE WAY OF PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF THE HIGH SCHOOL TEACHERS OF HUMANITARIAN DISCIPLINES 42

Innovation as the principle of a new pedagogical thinking is revealed as a part of the creative and developing educational space, a major basis of corporate values of the university and its traditions, which includes the motivation for active self-development, self-knowledge, self-improvement of both – a high school teacher and student. The main ways of professional self-realization of the high school teachers of humanitarian disciplines are defined as the process of acquiring experience of innovative pedagogical practices through the interactive learning, whose main objective is to give the high school teacher the ability to transfer the concept of self-development, scientific and didactic developments to the practice of higher education.

Keywords: innovation, self-development, self-knowledge, self-improvement, professional self-realization, high school teacher of humanitarian disciplines.

Yulia OPANASYUK

DISTANCE LEARNING AS A RESULT OF EVOLUTION OF TRADITIONAL EDUCATION SYSTEM 49

Distance education in Ukraine is extremely important, given the large number of people willing not only to pursue higher education, but also to improve their skills, retraining and the like. Today, higher educational institutions offer a variety of courses in real time, based on the different educational platforms. However, the degree of use of virtual education systems can be divided into those whose work is based entirely on Internet technologies and those that combine traditional forms with technological innovations online. Today, Ukraine is dominated by universities, which are the faculties of distance education and the opportunity to gain knowledge in almost all disciplines and specialties in certain faculties of these institutions. So there is a kind of continuity of distance learning with traditional education system, which has not only positive, but also negative consequences for learning.

Keywords: person, education, culture, information, distance learning, online education, online education platform, online course.

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Ivan SILADII

THE DEMOCRATIZATION OF EDUCATION AS A RESPONSE TO THE CHALLENGES OF A GLOBALIZED WORLD 54

The modern world (external and internal) is becoming more democratic, humanistic, person-centered. And although in different regions of the world, as well as in Ukraine there are local wars, the democratization of the world is becoming more visible reality. The relevant processes in Ukraine, determine the need for new approaches to education as the primary mechanism to prepare human life in the future democratic society. Of course, education for democracy requires reformatting: it itself must become democratic. Democratization of education we see as the main trend of its modernization in the age of globalization.

Keywords: person, education, culture, democracy, education, humanitarianism.

Lilia YAREMENKO

THE NEED TO IMPROVE THE EDUCATIONAL PRACTICES OF THE FUTURE TEACHERS ON THE BASIS OF AFTER-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS 59

Theoretical training of students in higher education must be combined with a future independent work, but because even in their walls, they must learn how to organize not only the learning process, but also after-school job. However, pedagogical practice based on non-school institutions is still exceptional. At the same time learn how to help the pupil to realize his natural artistic inclinations, to identify future talent educators can primarily during the free, easy communication with the pupils in the process of passing such a pedagogical practice. The article summarizes the experience of the Institute of Humanities and Technical Education National Pedagogical University named M.P. Dragomanov, which started training in the specialty "Extraschool education"

Keywords: person, education, independence, creativity, teaching practice, extraschool education, extraschool-teacher, head of the creative association.

FOREIGN EXPERIENCE

Sergiy KURBATOV

CONTEMPORARY BRITISH INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL UNIVERSITY RANKINGS 65

The paper is devoted to analyses of contemporary British innovations in the development of international university rankings THE and QS. In situation, when popularity and the levels of influence of university rankings on national and global academic policies were increased dramatically, we could observe the increasing of the competitiveness between the leading ranking agencies. This process is reflected in active looking for new approaches and form for representation of ranking activities with the purpose to attract additional interest from the members of target audiences. We identified the tendency for development of regional university rankings (Asia, Latin America, BRICS) and for development of ranking of young universities, which were established less than 50 years ago.

Keywords: university rankings, innovations, regional university rankings, ranking of young universities, ranking of university reputation, ranking of

Olena SHCHERBAKOVA

THE ANALYTICAL REVIEW OF THE LATEST FOREIGN (IN FRENCH) EDITIONS ON RHETORIC, PUBLIC SPEAKING AND CULTURE OF SPEECH COMMUNICATION OF THE UNIVERSITY AND ACADEMIC ELITE MODERN REPRESENTATIVES FROM FRANCE, BELGIUM AND SOUTH AFRICA 74

The author of the article gives an analytical review of the latest foreign (in French) scientific and methodological editions on Rhetoric, Public Speaking and Culture of Speech Communication that is considered as an important bibliographic source basis for teaching Rhetoric at higher school and science of the early 2000's years. The review includes the works written in the original by the University and academic elite modern representatives – researchers and teachers of Rhetoric from Belgium, France and South Africa published in various foreign languages. Specificity and content of these publications are considered. Each author's contribution to the latest stage of foreign rhetoric science development in the early 21st century is outlined.

Keywords: analytical review, the latest foreign (in French) scientific and methodological editions of the early 2000's years, Rhetoric, Public Speaking, Culture of Speech Communication, the University and academic elite modern representatives, bibliographic sources, science on bibliographic source, interdisciplinary, higher rhetoric education, foreign rhetoric science in the early 21st century.

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версії 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули – написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20–22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13-14 машинописних сторінок через два інтервали включно з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторською довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300–400 знаків) українською, російською та (700–800 знаків) англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12–15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначити порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздрукування тощо.